

Děti azylových domů

Bc. Ivana Zatloukalová

Diplomová práce
2020

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

Akademický rok: 2019/2020

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení:	Bc. Ivana Zatloukalová
Osobní číslo:	H180109
Studijní program:	N7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Sociální pedagogika
Forma studia:	Kombinovaná
Téma práce:	Děti z azylových domů

Zásady pro vypracování

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení terminologie a teoretických východisek z oblasti sociálních služeb, transformace pobytových služeb a sociální práce.

Příprava metodiky empirické části, zpracování projektu výzkumu a stanovení výzkumného problému.

Realizace kvalitativního výzkumu formou rozhovorů.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Forma zpracování diplomové práce: **Tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

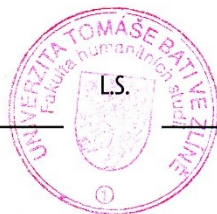
- DUDLEY, James R. Research methods for social work: being producers and consumers of research. Boston: Allyn&Bacon, 2011. ISBN 9780205011216.
- GOFFMAN, Erving. Stigma. Praha, Sociologické nakladatelství, 2003. ISBN 80-86429-21-0.
- KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. Člověk-prostředí-výchova: k otázkám sociální pedagogiky. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.
- MATOUŠEK, Oldřich, Jana KOLÁČKOVÁ a Pavla KODYMOVÁ. Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X.
- MIOVSKÝ, Michal. Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu. Paha: Grada Publishing, a.s. 2009. ISBN 80-247-1362-4.
- VÁGNEROVÁ, Marie. Psychopatologie pro pomáhající profese. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-414-4.

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Ivana Olecká, Ph.D.**
Ústav zdravotnických věd

Datum zadání diplomové práce: **4. října 2019**
Termín odevzdání diplomové práce: **24. dubna 2020**

Mgr. Libor Marek, Ph.D.
děkan

doc. Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

Ve Zlíně dne 8. ledna 2020

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně ..... *Ad. D. 2010* .....

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací;

(1) Vysoká škola nevydávalečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) *Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.*

(3) *Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.*

2) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:*

(3) *Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, učeje-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).*

3) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:*

(1) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.*

3). *Odporuje-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.*

(2) *Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užit či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.*

(3) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla = výdělkem jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídně k vyšší výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením = užití školního díla podle odstavce 1.*

ABSTRAKT

Dětství je významné období při utváření osobnosti člověka, a proto je nezbytné, aby děti mohly žít v příznivých, bezpečných a podnětných podmínkách. Ne vždy je to však možné a ony se ocitnou se svou matkou v azylovém domě. Cílem výzkumu bylo zjistit, jak tuto zkušenost popisují ženy, které zažily pobyt v azylovém domě jednak v dětství se svou matkou, jednak v dospělosti s vlastními potomky. Studie zachycuje a ukazuje realitu prostřednictvím životních příběhů těchto žen, které se ocitly v tíživé životní situaci. Přináší vhled do dané problematiky tím, že dává prostor samotným lidem bez domova. Data byla získána nestrukturovanými rozhovory s participantkami, analyzována a popsána podle tematické interpretativní fenomenologické analýzy (IPA). V interpretativním rámci (mapě) daného tématu byly stanoveny čtyři okruhy s jednotlivými kategoriemi. Prostor závěrečné kapitoly je pak věnován zachyceným naracím.

Klíčová slova: rodina, neúplná rodina, dětství, sociální vyloučení, azylový dům, životní příběh, zkušenost

ABSTRACT

Childhood is an important period of life for building one's personality therefore it is necessary for children to live in beneficial, safe and sensory-rich environment. That isn't always possible and some children with their mothers find themselves in asylum house. The aim of my research was to find out how women who went through asylum house as children with their mothers and as adults with their children as well describe their experiences. This study captures and depicts reality through life stories of these women who found themselves in difficult situations in their lives. It affords an insight into subject matter by giving space to homeless people. The data were obtained through unstructured interviews with participants and they were analysed and described in accordance with interpretative phenomenological analysis (IPA). Four categories with subcategories were defined in the interpretative frame (map) of this topic. The final chapter is devoted to the captured narratives.

Keywords: family, one-parent family, childhood, social exclusion, asylum house, life story, experience

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí diplomové práce Mgr. Ivaně Olecké, Ph.D. za odborné vedení práce, podnětné připomínky a vstřícnost.

Děkuji aktérkám výzkumu za ochotu, se kterou mi poskytovaly rozhovory, bez nichž by tato práce nevznikla.

V neposlední řadě patří dík celé mé rodině, která mi poskytuje podporu a podmínky pro studium.

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné

ÚVOD	10
I TEORETICKÁ ČÁST	12
1 RODINA	13
1.1 DEFINICE RODINY, JEJÍ VÝZNAM.....	13
1.2 RODINA V PROMĚNÁCH ČASU	15
1.3 FUNKCE RODINY.....	16
1.3.1 Etapy lidského života.....	18
1.4 RODINY OHROŽENÉ DYSFUNKCÍ.....	22
1.4.1 Problémy spojené se závislostí a s návykovou poruchou	23
1.4.2 Násilí v rodině	24
1.4.3 Rodina se syndromem CAN.....	25
1.4.4 Rozvod, rozpad rodiny.....	27
1.4.5 Rodiny s jedním rodičem	27
1.5 VLIV PROSTŘEDÍ NA UTVÁŘENÍ OSOBNOSTI	28
2 SOCIÁLNÍ EXKLUZE JAKO PROBLÉM SPOLEČNOSTI	32
2.1 NÁROČNÉ ŽIVOTNÍ SITUACE, SOCIÁLNÍ RIZIKA.....	34
2.2 SKUPINY OHROŽENÉ SOCIÁLNÍM VYLOUČENÍM	35
2.2.1 Příslušníci romského etnika	36
2.2.2 Nezaměstnaní	37
2.2.3 Osoby bez domova	37
2.2.4 Osamělá matka	38
3 SOCIÁLNÍ SLUŽBY JAKO ZPŮSOB POMOCI.....	41
3.1 AZYLOVÝ DŮM JAKO JEDNA Z FOREM POMOCI.....	42
3.3 SOCIÁLNÍ PRÁCE A SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKA V AZYLOVÝCH DOMECH.....	46
3.3.1 Sociální práce	47
3.3.2 Sociální pedagogika.....	48
II PRAKTICKÁ ČÁST.....	50
4 METODOLOGICKÝ RÁMEC VÝZKUMU.....	51
4.1 CÍL VÝZKUMU, VÝZKUMNÁ OTÁZKA	51
4.2 POUŽITÁ METODA VÝZKUMU	53
4.2.1 Životní příběh.....	54
4.2.2 Charakteristika výzkumného prostředí a výběr informantů.....	55
4.2.3 Popis přípravy a průběhu interview	60
4.3 METODA ZPRACOVÁNÍ DAT.....	61
4.4 PROCES ANALÝZY DAT	62
4.5 BADATELSKÁ SEBE/REFLEXE	63
4.6 PREZENTACE VÝSLEDKŮ.....	64
5 INTERPRETACE DAT	65

5.1	VZPOMÍNKY NA DĚTSTVÍ	65
5.1.1	Můj dětský svět	66
5.1.2	Pocity	67
5.1.3	Co s tím a jak z toho ven.....	68
5.1.4	Shrnutí.....	69
5.2	BÝT MATKOU	70
5.2.1	Nedospělá dospělá	70
5.2.2	Už nejsem sama, jak to zvládnout	71
5.2.3	Shrnutí.....	73
5.3	DOSPĚLÁ V AZYLOVÉM DOMĚ.....	73
5.3.1	Pravidla v azylovém domě	74
5.3.2	Pocity	76
5.3.3	Azylový dům jako nutné zlo nebo součást života	77
5.3.4	Shrnutí.....	79
5.4	VÝZNAM A VLIV OKOLÍ.....	79
5.4.1	Vztahy v rodině	80
5.4.2	Vztahy s okolím.....	82
5.4.3	Co se nedaří.....	85
5.4.4	Azylový dům jako motivace	86
5.4.5	Shrnutí.....	87
6	DISKUZE	88
	ZÁVĚR	93
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	94
	SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK.....	100
	SEZNAM OBRÁZKŮ.....	101
	SEZNAM TABULEK	102
	SEZNAM PŘÍLOH	103

ÚVOD

Pro většinu z nás je asi nepředstavitelné, že bychom se mohli ocitnout bez střechy nad hlavou, že bychom přišli o domov. Domov je pro nás jistě velmi cenné místo, kde zažíváme pocity bezpečí, jistoty a lásky. Bohužel mezi námi žijí i tací, kteří jsou o tento pocit z nejrůznějších důvodů ochuzeni. Možná i kvůli dnešní době, která přináší do společnosti mnoho nelehkých situací, stresů a problémů, se kterými není snadné se vypořádat. Hodně pak záleží na okolnostech, socioekonomických podmínkách a individuálních i rodinných schopnostech náročné životní situace ustát. Rodina a rodinná soudržnost začíná ztrácet na svém prioritním postavení, partneři nedokáží své problémy společně řešit, zvyšuje se počet rozchodů a tak se také může stát, že se žena ocitne v situaci samoživitelky a není schopna si pomoci sama.

Azylový dům pro ženy a matky s dětmi je služba sociální prevence dle zákona poskytována registrovanou sociální službou zpravidla po dobu jednoho roku a je určena osobám, převážně matkám s dětmi, které se ocitly v tíživé životní situaci spojené se ztrátou přístřeší. Během svého pobytu v azylovém domě pracují na zlepšení své životní situace, s pomocí pracovníků azylového domu řeší problémy, které se v jejich životě vyskytly a nepříznivě ovlivnily jejich sociální situaci. Sociální pracovníci prostřednictvím sociální práce s klientkami azylových domů rozklíčují příčiny problémů, pracují s nimi na změně fungování a hledají způsoby a cesty, jak rodinu opět začlenit do běžného prostředí. Na pozici sociálního pracovníka v azylovém domě pro matky s dětmi pracuji téměř sedm let, setkala jsem se s nejrůznějšími životními příběhy, osudy žen, úspěchy i neúspěchy při práci s nimi.

Ve své diplomové práci jsem se zaměřila na problematiku osamělých žen s dětmi, matek-samoživitelek, které mají zkušenost s pobytem v azylovém domě v dětství a později i v dospělosti. Ve zvoleném tématu zkoumám ze svého pohledu sociální pracovnice nefunkčnost krachující rodiny, její důsledky a společenský dopad a přesah do oblasti bezdomovectví, sociálního vyloučení a dalších sociálně patologických jevů. Snažím se odpovědět na otázku, jak uživatelky vnímají zkušenost s pobytem v dětství v azylovém domě, zda se tato jejich zkušenost promítá do současnosti, zda se mohou samy přičinit k tomu, aby tuto situaci změnily. Hledám odpověď na otázku, zda je pobyt v azylovém domě začarovaným kruhem a pokud ano, zda existují cesty, jak z tohoto kruhu vystoupit. Zabývám se potřebou funkčního sociálně pedagogického působení v azylových domech, které by se mělo zaměřit na aktivizaci potenciálu uživatelek, stavět na jejich cílech a přáních a směřovat je k potřebě tato přání naplňovat. Výsledky mého zkoumání by se mohly promítnout do

možností pomoci těmto ženám a současně přispět k jejich začleňování do společnosti. Získané poznatky prezentuji v závěrečné části své práce.

Diplomová práce je rozdělená na část teoretickou a část praktickou.

V teoretické části postupně vymezuji nejdůležitější pojmy související s problematikou matek-samoživitelek žijících v azylových domech. V nejširším konceptu se zabývám rodinou, pojmy vztahujícími se k funkčnosti rodiny vlivem výchovy a prostředí. Zabývám se dysfunkční rodinou, přes její příčiny se záměrně dostávám k cílové skupině, která je předmětem mého výzkumu, a to jsou osamělé matky. Také se věnuji sociálnímu vyloučení, které úzce souvisí problematikou azylových domů a bezdomovectvím, popisuji možné příčiny, formy sociální exkluze a sociální skupiny, které jsou tímto negativním sociálním jevem ohroženy a je důležité je pro tuto práci představit. Dále charakterizuji sociální služby pro rodiny s dětmi, sociálně aktivizační služby a azylové domy jako služby sociální prevence, principy azylových domů, nabízené služby, individuální plánování. Součástí této kapitoly je i zamyšlení nad sociální prací a chybějící sociální pedagogikou, která by znamenala velký přínos v těchto typech zařízení.

Analytická část vychází z kvalitativního výzkumu v podobě narativních rozhovorů, je tvořena z příběhů žen, které vyprávěly svůj příběh, sdílely svoji životní zkušenost.

Cílem této diplomové práce je porozumět, jakým způsobem popisují ženy, matky s dětmi, svou zkušenost s pobytem v azylovém domě v dětství a v dospělosti a jaký význam pro ně tato zkušenost má.

Výsledky tohoto zkoumání by mohly napovědět, jak s rodinou pracovat – identifikovat body, které je potřeba podpořit a pokusit se navrhnout kroky, aby se předešlo vícegeneračním pobytům v azylovém domě. Získaná data budou podstatná pro zvyšování kvality poskytovaných služeb v azylovém domě, případně návrhy legislativních změn.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 RODINA

„Všechny šťastné rodiny jsou si navzájem podobné, každá nešťastná rodina je nešťastná svým způsobem“

Lev Nikolajevič Tolstoj

1.1 Definice rodiny, její význam

Pojem rodina může v každém z nás vyvolat jinou představu. Rodinu vnímáme ze svého úhlu pohledu, z vlastní zkušenosti, prožitků, odnášíme si nějaké postoje, návyky a názory. Bereme rodinu jako místo, kde bychom měli pociťovat bezpečí, lásku, zázemí a jistotu, prostě domov, ve kterém bychom se měli cítit dobře. A také by měla být rodina vzorem pro náš budoucí život, ve kterém budeme vychovávat svoje děti. Pro tuto práci jsou pojmy **rodina, funkce rodiny, výchova** významné.

„Co je tedy rodina? Stručně řečeno, je to společenství, kde se sdílí čas, prostor, úzkost a naděje, kde se soužitím všichni učí pro život, kde všichni dávají i přijímají, kde formují svou osobnost a mají možnost zrát k moudrosti – a kde podstatnou složkou všeho je vzájemně sdílená a působená radost. A právě v tom je něco pro rodinu hluboce specifického: Je tu dána jedinečná příležitost, aby toto společenství bylo společenstvím radosti“. (Matějček, Langmeier, 1981, s. 220)

Rodina je unikátní a nenahraditelnou institucí, která spojuje osobní zaujetí dospělých, prospěch dětí a zájmy společnosti. Odpradávná byla zdrojem podpory lidí, kteří se dostali do nesnází, vládla v ní ekonomická i vztahová solidarita. *„Rodina je společenskou institucí, jejíž podobu ovlivňují prominentní hodnoty společnosti“.* (Matoušek, O. 2003b, s. 183)

O rodině, jako o systému, mluví Matějček (1992, s. 34,35). Systém rodina vychází z koncepce vztahové sítě, kde jdou lidé ve vzájemných interakcích a vztazích. Chování každého jednotlivce ovlivňuje ostatní a také je ovlivňováno například generační příslušností, pohlavím, specifiky, kteří jednotliví členové do rodiny vnášejí. Pokud však nastane porucha v jednom z prvků, projeví se v nesprávné funkci celku, protože rodina jako systém je zapojena do širšího, společenského systému – všichni, kdo rodinu obklopují a jsou s ní ve styku. Ti mohou rodinu ovlivňovat, i oni jsou však ovlivňováni, *„rodině ulevují, pomáhají, chrání ji, ale někdy ji také ruší, tísní a zatěžují svými nároky“.* A rodinu jako systém vidí také Sobotková (2001, s. 23): *„Rodinný systém se společně rozkládá v prostoru a v čase, v biologickém a sociálně-historickém kontextu“.* Ta však používá i pojem „rodinný

proces“ a to pro akce a interakce různých složek v rodině i mimo rámec systému rodiny. Kraus (2001, s. 78) označuje rodinu za sociální útvar, tedy společně žijící malou skupinku lidí, která je spojená pokrevně a také úzkými citovými vazbami. Rodina se v průběhu dějin vyvíjela a měnila, měnilo se i postavení členů rodiny, rovněž funkce rodiny nezůstaly neměnné či strnulé. Základem rodiny současnosti je pár opačného pohlaví a partnerství trvalejšího rázu a nejméně jedno dítě. Tímto způsobem se na rodinu jako celek pohlíží pohledem sociologie, sociální psychologie, pedagogiky a ekonomiky, od těchto směrů se pak odvíjí funkce, jaké se od rodiny očekávají. Zajímavostí je, že v právnické literatuře se rodina nedefinuje, nicméně obecně se používá rčení: **rodina jako základní článek společnosti.**

Náš život se z velké části odvíjí v rodině. Tvoří základ nás samotných, provází nás od samého začátku, zdá se být zvláštní tím, že se od ní nemůžeme nikdy zcela odpojit. Rodina je nositelem primární socializace, rodinné výchovy. Jejím cílem je uvést dítě do kulturního prostředí, naučit jej orientovat se v něm, porozumět symbolům, osvojit si sociální role, které sociální okolí od jedince očekává, přijmout pravidla života ve společnosti. (Kraus, 2001, s. 57) Bakošová (2011, s. 110-115) potvrzuje, že rodina je první sociální prostředí, do kterého dítě přichází. Rodina je významným faktorem v utváření sociálních kompetencí díky interakci dítěte s ostatními členy rodiny. Charakter vztahů a osobních vazeb v dětství určuje i charakter dalších vztahů, které dítě v životě navazuje. V rodině má dítě možnost pozorovat vzorce chování – matky, otce, širší rodiny. Rodič je pro dítě vzorem chování, příkladem v jednání, emocionalitě, racionalitě. Chování matky, otce, vztahy s širší rodinou, s přáteli, s okolím – to vše je příkladem pro děti. Součástí výchovy v rodině k sociálním kompetencím mohou být rodinné rituály a rodinné hodnoty, jako zdvořilost nebo úcta, které pak upevňují vztahy k rodině. Principům výchovy v rodině se věnují i Matějček, Dytrych (1992, s. 28–30). Popisují, že principy rodinné výchovy lze spatřovat v uspokojování základních psychologických potřeb, které jsou důležité pro zdravý vývoj dítěte. *„Charakteristickým znakem rodinné výchovy je vytváření hlubokých a trvalých vzájemných vztahů mezi dítětem a jeho vychovávatelem.“* Autoři tuto rodinnou výchovu sami označují jako „školu života“, protože učení neprobíhá výukovými metodami podle učebnic a osnov, ale vzájemným sdílením životního prostoru a životního času dítěte a vychovávatelů a také sdílením denního života pod jednou střešou.

Vliv sociální zkušenosti, tedy zkušenosti získané sociální interakcí, zkoumal Nakonečný (1995, s. 32). Zdůrazňuje vlivy rodinné výchovy a kulturních vzorců na utváření psychiky

dítěte. Za rozhodující považuje vztah rodičů k dítěti, výchovné strategie a konkrétní obsah výchovy. Rodinnou výchovu podle něj tvoří dvě základní složky: „1. míra projevu láskyplného zájmu o dítě a 2. míra a způsob kontroly dítěte.“ Možný (2006, s. 163) potvrzuje a odvolává se na formulaci Pascala ze 17. století, že se všichni rodíme stejní a že „rozdíly mezi lidmi jsou dány až tím, jak se na nich podepisují od nejranějšího věku rozdílné sociální okolnosti a osobní zkušenosti.“ Porovnává ovšem i Mendlův objev s tím, jak si rodina buduje a udržuje své přesvědčení o povaze sociální reality a působení dědičnosti. Dochází pak k závěru, že jde o interakci obou principů a že každé dítě má specifický genetický základ a jinak se na něm podepisuje výchova v rodině.

Přesto rodina zůstává nejdůležitějším faktorem, který ovlivňuje celkový psychosociální vývoj dítěte. Rodina a všichni její blízcí členové se stávají od nejtělejšího věku dítěte terčem pozorování a napodobování. Mühlpachr (2008, s. 147) zastává názor, že: „formování osobnosti je přímým odkazem kvality života.“ Jestliže se dítěti pozornosti nedostává, důvodem může být, že na něj rodiče nemají čas, anebo že je dítě nevídané.

1.2 Rodina v proměnách času

Matoušek (2003a, s. 9-10) uvádí, že rodina existuje především z důvodu, aby lidé mohli pečovat o své děti. Význam rodiny vidí jako důležitý pro udržení celého lidstva. Rodinu tedy lze považovat za základní stavební jednotku celé společnosti. Rodina jedinci umožňuje vrůstání do kultury a společnosti. Je jen velmi těžce postradatelnou institucí pro člověka, protože mít stálého partnera a děti patří mezi základní hodnoty lidského života.

V dřívějších dobách bylo považováno za samozřejmé narození dítěte sezdanému páru. Manželství byla zakládána právě kvůli zplození potomstva, tzn. biologicko-reprodukční funkci. V současnosti tomu tak již není. To, zda se pár rozhodne mít, či nemít potomka, záleží čistě na jejich rozhodnutí, sami tak musí zhodnotit, jaká pozitiva či negativa jim narození dítěte přinese. Pro dítě je ideálním stavem, pokud jsou v rodině přítomni oba rodiče. V posledních letech však stále častěji dochází k rozpadu manželství či jiných alternativních svazků, z tohoto důvodu tedy začala být zdůrazňována spíše kvalita vztahu dítěte s rodiči/rodičem než formální struktura rodiny. (Hrdlička, Helus, 2014, s. 209-210)

Existuje nespočet různých dělení rodiny, není třeba uvádět všechna, ale pouze ta, která jsou pro tuto práci podstatná. Jako základní rozdělení lze uvést rodinu nukleární (pouze rodiče

a jejich potomci) typičtější pro současnou společnost a rodinu rozšířenou (neboli vícegenerační). Dále můžeme rozlišovat rodinu tradiční a rodinu moderní, případně postmoderní. Tradiční rodina obvykle vznikala za účelem ochránit nejmladších či naopak nejstarší členy rodiny a jedná se tedy o rodinu vícegenerační, ve které byly striktně vymezeny genderové role. Tyto rodiny jsou charakteristické poměrně vysokou stabilitou a funkčností. V moderní rodině, zpravidla nukleární, se genderové role často prolínají a rodina bohužel ne vždy plní všechny své funkce a v plnění některých z nich bývá nahrazována institucemi. Postmoderní rodina se pak charakterizuje především citovými vazbami mezi partnery, individualitou a nezávislostí. (Smutková, 2007, s. 16-19) Matoušek (2003b, s. 181-183) se s tímto postojem víceméně ztotožňuje, když se zamýšlí nad tradiční rodinou v současnosti. Podle něj dostává tradiční pojem rodina široký a neostrý význam. Zvyšují se nároky, jež na opačné pohlaví muži a ženy kladou. Nikoho asi nepřekvapí, že většina dnes vyslovovaných prognóz vyznívá pro rodinu nepříznivě. Lidé se budou stále více orientovat na svůj osobní blahobyt a sféra rodinných vztahů pro ně bude podružná. Stát bude přebírat víc a víc funkcí, které mívala tradiční rodina.

Další možné rozdělení rodin je na rodinu úplnou, tedy rodinu s oběma rodiči, a rodinu neúplnou pouze s jedním rodičem-samoživitelem. Matoušek (2003b, s. 182) k této problematice dodává, že: *„dětí vyrůstajících v neúplných rodinách přibývá a ve zdrcující většině je v nich jediným pečovatelem matka“*. Neúplná rodina, nebo také rodina pouze s jedním rodičem obvykle vzniká po rozchodu či rozvodu nebo po úmrtí partnera. Neobvyklé není ani *„dítě vyrůstající s nevlastními rodiči“*, lze se ovšem setkat i s tzv. sociálními sirotky, tedy dětmi, které *„mají biologické rodiče, ale ti nejsou schopni nebo ochotni o dítě pečovat“*.

1.3 Funkce rodiny

Vymezení funkce rodin není zcela jednoznačné, ačkoli různé vědní obory nacházejí podobné znaky. Podle sociologie je rodina důležité společenství, *„představuje typ vysoce flexibilní sociální skupiny, která v situaci, kdy se každá generace musí vždy znovu adaptovat na životní podmínky, je nejvhodnější zárukou této adaptace.“* (Alan, 1989, s. 263) Je to sociální skupina, ve které člověk žije. Rodina poskytuje zázemí, dochází v ní k uspokojování fyzických, psychických a sociálních potřeb, formuje jedince v průběhu jeho vývoje, ovlivňuje jeho chování v interakci se společenským prostředím. (Fisher, Škoda, 2009, s. 139)

Sobotková (2001, s. 65) vidí jako nejzákladnější aktivitu rodiny v plnění úkolů – to jest nadřazený cíl. Tyto cíle pak poskytují bezpečí, zahrnují toleranci k dalšímu vývoji všech členů rodiny, zajišťují také efektivní fungování rodiny jako jednotky i jako součásti širšího sociálního kontextu. Zdůrazňuje význam komunikace – vzájemného porozumění. Důležitým prvkem komunikačního procesu je afektivní exprese neboli vyjadřování citů, citová angažovanost, která se vztahuje ke kvalitě zájmu členů společnosti vzájemně. A tady se nabízí pět typů možných rodin:

- nespojitá rodina,
- rodina vyhýbající se citům,
- narcistická rodina,
- empatická rodina,
- propletená rodina

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že rodina se významně podílí na vybavení dítěte „do života“. V rodině jsou mu předávány nějaké hodnoty, zvyky, tradice, je začleňováno v blízkém sociálním prostředí, osvojuje si komunikaci.

Kraus (2001, s. 79) nahlíží na rodinu pohledem sociálního pedagoga: „*Rodina ve svém souhrnu zajišťuje mnoho činností – zabezpečuje své členy hmotně, pečuje o zdraví, výživu a kulturní návyky svých členů, vytváří specifické socializační a výchovné prostředí pro děti, předává jim kulturní dědictví, vštěpuje jim morální postoje, ovlivňuje je, usměrňuje, chrání a podporuje. Rodina plní určité role i ve vztahu ke společnosti – je to především reprodukce obyvatelstva, a to jak reprodukce biologická, tak i kulturní.*“ Stejně tak Bakošová (2011, s. 110), která se domnívá, že rodina vytváří prostor pro socializaci, výchovu a utváření návyků a je významným činitelem v utváření sociálních kompetencí.

Kraus (2001, s. 73-79) rodinu charakterizuje jako systém z hlediska jejich funkcí a funkce rodiny rozděluje na:

- Biologicko-reprodukční funkce, ta má význam pro jedince, rodinu i společnost jako celek, souvisí se zájmy společnosti - zabezpečit perspektivu svého rozvoje a proto je důležité, aby se rodil dostatečný počet dětí, který je schopen tyto perspektivy naplnit
- Sociálně-ekonomická funkce rodina, ta je chápána jako významný ekonomický prvek společnosti a je také významným spotřebitelem současného trhu. Současně je zde naplňován významný sociální charakter přerozdělování materiálních a finančních prostředků v rámci rodiny, kdy zdroje a výdaje mají odlišný charakter

- Socializačně-výchovná funkce, kdy socializací v rodině rozumíme proces působení rodiny na jednotlivé členy v oblasti sociální, kulturní, mravní, estetické, zdravotnické, ekonomické a jiné. V rodině se dítě učí osvojovat si základní návyky a způsoby chování běžné ve společnosti, připravuje se na vstup do praktického života. Přijímá široké spektrum nejrůznějších informací, zpracovává je a aktivně uplatňuje svou vůli, své zájmy a přání. Proces rodinné socializace je tak modelem pro osvojování sociálních rolí muže a ženy, otce a matky
- Sociálně-psychologická funkce poskytuje pocit sounáležitosti s lidmi v určité sociální skupině, hodnotová a psychická atmosféra, specifické sociální klima, vřelé a stálé citové klima, budování a udržování pozitivního rodinného klimatu, tj. jedny z nejdůležitějších úkolů rodiny
- Citová funkce, ačkoliv spadá do oblasti sociálně-psychologické oblasti, je specifická v tom, že je funkcí, kterou není jiná sociální instituce, než je rodina, schopna v uspokojivé míře naplnit

Rodině jakožto malé sociální skupině přikládá nezastupitelný význam Mühlpachr (2008, s. 153), který předkládá rodinný život jako uznávanou hodnotu společnosti. Rodina zprostředkovává jedinci sociální začlenění, sociální statut, provází ho celý život ve všech fázích životního cyklu.

1.3.1 Etapy lidského života

V jednotlivých životních etapách probíhá individuální vývoj podle zákonitých změn, kdy něco probíhá, mění se, vyvíjí se. Vývoj je změna, kdy organismus nebo jiný vyvíjecí se objekt:

- získává nové vlastnosti + dosavadní si ponechává,
- stává se složitějším vnitřně i navenek,
- stává se autonomnějším.

Vývoj v jednotlivých oblastech lidského života v jednotlivých etapách probíhá individuálně (*vývoj každý po svém*), má především vzestupné tendence znamenající zdokonalování a obohacování tělesného i duševního života. Živá bytost se nemůže naučit cokoli, ale jen to, k čemu má příslušné vlohy, což znamená schopnost přizpůsobit se podmínkám prostředí na základě zkušenosti. Duševní vývoj organismu pak zahrnuje biologické, psychologické

a sociální hybné síly, které se různě kombinují, proplétají a duševní vývoj jedince usměrňují, urychlují nebo, naopak brzdí. (Říčan, 2004, s. 19, 34) V Alanově koncepci životního cyklu (1989, s. 25) se odráží představa očekávaného chování ve sledu jednotlivých životních etap. *“Soubor individuálních dispozic je ale sociálně utvářen. Jakmile se díky sociálnímu vývoji ve společnosti objeví posun v určitých dispozicích, změní se vzápětí i časování některých životních situací, organizace vlastního života a nastává historický posun v životní dráze“*. Vývoj, osobní růst tedy zrání osobnosti, bývá chápán jako moudrost, nesobeckost, vyspělá hodnotová orientace, schopnost jedince snášet bolest a zklamání a může trvat po celý život. Soubor individuálních dispozic je sociálně utvářen, mění se díky sociálnímu vývoji ve společnosti. Při posunu určitých dispozicí se může měnit i časování některých životních situací. Pro konkrétní rozbor životních drah v naší společnosti sestavil Alan (1989, s. 68, 69) schéma sociální charakteristiky jednotlivých etap životního cyklu s ohledem na orientační členění věku, bez rozdílu pohlaví.

Orientační věk	Etapa	Sociální charakteristika etapy	Profesní dráha	Rodinný cyklus	Přechod
6 – 12	školní věk	formování pravidel skupinového chování, tvorba zájmů, postojů, tvorba vztahů zodpovědnosti	Učení	Ideální volba partnera, počátek přípravy na manželství a rodičovství	Škola
12 – 15	Puberta	formování vztahů mezi pohlavími, vznik problému sociální identity	pokusná volba povolání, oddálení rozhodnutí	seznamování	Škola
16 – 20	Dospívání	nabývání zákonných práv a povinností, selekce a koordinace zájmů, počátek nezávislosti „krize“ adolescence	reálná volba povolání	sblížování, láska, intimní vztahy, sexuální poměr	první povolání
21 – 25	raná dospělost	osvojování si rolí dospělého, počátek ekonomické a sociální samostatnosti, formování životních plánů	první zaměstnání	přizpůsobení partnerovi, plánování společného života, založení rodiny	sňatek, narození prvního dítěte

26 – 40	střední dospělost	sladování sociálních rolí, materiální konsolidace, společenská angažovanost, redukce životních plánů, stabilizace dítě kontaktů	druhá volba povolání, změna zaměstnání, specializace, kariéra	rodina s předškolním, školním, dospívajícím dítětem	rozvod (druhý sňatek)
41 – 55	pozdní dospělost	tzv. krize středního věku, nové formátování životní perspektivy odvíjené od zbytku (konce) života	profesní stabilizace, funkční postup, zhodnocování zkušeností	rodina s mladým dospělým, vznik role prarodiče	binukleární rodina

Tabulka č. 1: *Schéma životního cyklu* (Alan, 1989, s. 68, 69)

Z celého souboru jsou záměrně vypsány ty věkové kategorie, které přichází v úvahu a odpovídají klientele azylových domů pro matky s dětmi. Významným obdobím je dospívání (věk akterek výzkumu v době, kdy mají zkušenost s pobytem v azylovém domě), které je přechodem mezi dětstvím a dospělostí a zahrnuje jednu celou dekádu od 10 do 20 let. Dospívání představuje specifickou životní etapu, je to období hledání a přehodnocování. Mnohé změny jsou primárně podmíněny biologicky, ale vždycky je významně ovlivňují psychosociální faktory. Všechny tyto oblasti jsou ve vzájemné interakci. Současní dospívající usilují o co nejrychlejší vyrovnání se dospělým, přinejmenším v některých oblastech, a to v oblasti svobody rozhodování a práv, přitom ale povinnosti a zodpovědnosti dospělých přijímají jen velmi neochotně. Pro osobnostní rozvoj dospívajících jsou důležité sociální skupiny a instituce. Ty byly důležité i v dětském věku, nyní ale nabývají trochu jiný subjektivní význam a vliv. Rodina a škola sice jsou stále důležité, větší vliv na dospívajícího má ale způsob trávení volného času. Ten může kompenzovat negativní vliv rodiny a školní neúspěchy a vrstevnická skupina, s níž se pubescent identifikuje, se pro něj stává zdrojem emoční a sociální opory. Vztah matky s dospívající dcerou má specifický charakter, vytváří se obvykle společenství vzájemné opory – dcera potřebuje od matky podporu při zvládnání a naplňování ženské role (Vágnerová, 2005, s. 321-335)

Říčan (2004, s. 53) dodává, že za dobrých podmínek vývoje se postupně vytvářejí vyšší potřeby, a pakliže jsou v dostatečné míře uspokojovány, růst pokračuje a člověk získá odolnost vůči frustraci nižších potřeb. Matějček, Dytrych (2002, s. 102-109) se zabývají konkrétními problémy dětí, např. když se rodina stěhuje a děti mění školu. Dítě, ať mu je,

kolik je, musí se podvolit rodičům a následovat je do nového domova. Násilně přetrhané vztahy znamenají v každém případě zásah do psychické stability dítěte a rozhodně ne všechny děti se z toho snadno vzpamatují. Souvisí to i s tím, že stěhování do azylového domu je většinou proti vůli rodiče, ale vyžaduje to jejich ekonomická nebo sociální situace. Dítě se chtít nechťíc musí novým podmínkám přizpůsobit, pokud jsou ale rodiče okolnostmi donuceni k přestěhování a jsou sami nešťastní, schopnost dítěte adaptovat se novým životním podmínkám se výrazně zhoršuje. Děti jsou sice tvorové s velkou schopností se přizpůsobit, ale do značné míry jsou ovlivněny tím, jak spokojen či nespokojen je jeho rodič, zda se o nových životních podmínkách vyjadřuje pozitivně či negativně a hlavně jaké informace dítěti verbálně ale i neverbálně předává.

Období mladé dospělosti: 20-40 let je dle Vágnerové (2007, s. 9, 115) např. v psychosociální oblasti typické tím, že osobnostní rozvoj probíhá na úrovni sebepojetí a ve vztahu k jiným osobám. „*Dospělý člověk přestává být závislý na své původní, orientační rodině*“. Ekonomický fakt (nedostatek a finanční nedostupnost bytů), ale někdy zapříčiňuje pokračující soužití s rodiči a z toho vyplývající přetrvávání větší závislosti. S dospělostí souvisí i rodičovství, více se zaměřím na rané rodičovství. Typičtější je pro lidi se základním vzděláním a vyučením, pro ženy, které nemají profesní aspirace – ty mají děti mnohem dříve a mají jich víc. „*Takovýto postup je samozřejmý, odpovídá dlouholeté tradici*“. Profesní rozvoj a volnočasové aktivity nemají pro tuto skupinu význam, hovoří se o variantě životní dráhy krátkých cyklů, která spočívá v brzkém naplnění prvků dospělosti a opakování i u jejich potomků jako stabilnější životní styl. Z psychologického hlediska může být nezralost obou partnerů nevýhodná. Nezralí rodiče často považují za prioritní uspokojení vlastních potřeb, rozvoj dětí, péči o ně a vnímání jejich potřeb je tak pro ně druhotné, nedokáží na malé děti citlivě reagovat, méně se jim věnují a nepodporují je v takové míře jako rodiče, kteří jsou zralejší, a rodičovství bylo plánované.

V každém rodinném systému však dochází k různým druhům konfliktů a ty jsou, téměř by se dalo říci, zákonité a nevyhnutelné. Konflikt, případně napětí, je součástí rodinného soužití. Jde ale o to, jakým způsobem rodiny na tyto konfliktní a krizové situace reagují, zda a jak jsou schopny je zvládat, jaký význam jim připisují, jak je tyto situace ovlivňují. Rodina musí na změny reagovat, současně si musí zachovat svou identitu a kontinuitu. Ustát tak důsledky, které přinášejí změny a problémy velké až masivní, tedy krizové, je pro rodinný systém zatěžující. (Sobotková in Špatenková 2004a, s. 73)

1.4 Rodiny ohrožené dysfunkcí

Matoušek a Pazlarová (2014, s. 17-18) tvrdí, že žádná instituce nedokáže nahradit rodinu, co se týče výchovy dětí. Pokud je rodina funkční, měla by všem členům zajistit uspokojení jejich základních potřeb jako například jídlo, oblečení, bydlení, ochranu zdraví, emocionální podporu atd. Ve fungující rodině se také snadněji řeší konflikty, a to především pomocí vyjasňování stanovisek, vyjednávání či sjednáváním kompromisů. Za normální lze považovat **funkční rodinu**. Ta plní základní požadavky dané společenskými a právními normami, zajišťuje základní funkce, její členové mají možnost se rozvíjet a také má svůj hodnotový systém, který ovlivní chování jednotlivých členů. Podle míry funkčnosti, respektive nefunkčnosti, lze rodinu označit jako **rodinu dysfunkční**, kdy v této rodině není některá ze základních funkcí naplněna, některé potřeby nejsou naplněny, rodina se může stát pro své členy i zdrojem zátěže.

Střelec (2007, s. 109) ve své publikaci uvádí „současné trendy“ v souvislosti s rodinným životem, které přesně vystihují problémy a krizové situace, při kterých stabilita rodin postupně klesá.

- *„pokles sňatečnosti a pokles porodnosti,*
- *zvyšování věku, ve kterém vstupují lidé do prvního manželství,*
- *rostoucí počet rodin, ve kterých pečuje o dítě jeden z rodičů,*
- *přibývá domácností tvořených jen jedním člověkem,*
- *nárůst počtu lidí, kteří spolu mají děti bez oficiálního sňatku,*
- *zvyšující se počet lidí žijících bez dětí v nesezdaném soužití,*
- *trvale stoupající počet rozvodů,*
- *klesající počet lidí, kteří se po rozvodu znovu žení a vdávají...“*

V rodině mají jednotliví členové určité sociální role a jsou ve vzájemných vztazích – chování v rodině je vždy ovlivněno chováním všech členů mezi sebou. „*Pokud jde o jedince ve vývoji, mohou mu v důsledku poruch funkce rodiny některé významné zkušenosti chybět, a naopak může být vystaven vlivu zkušeností negativních*“. (Vágnerová, 1999, s. 317) Ne všichni však mají předpoklady k plnění rodičovské role. Ti jsou pak označeni jako rizikovní rodiče. Matějček (in Vágnerová 1999, s. 322) označil jako rizikové také děti.

Rizikovní rodiče:

- lidé, kteří nejsou schopni nebo nemohou plnit svou rodičovskou roli, nemají dostatečné kompetence (např. závislost na alkoholu, drogách, nemoc psychická či somatická, apod.)
- lidé bez dostatečné motivace k rodičovství – mladí, nezralí, žijící v hmotné nouzi

Rizikové děti:

- děti pasivní, apatické, nedokáže zaujmout rodiče
- děti nějak znevýhodněné – postižené, nemocné (zklamaly očekávání rodičů)

Prostředí, kde dochází ke špatnému zacházení s dětmi, jsou označována jako mnohoproblémové rodiny, lze se setkat např. s těmito situacemi: nepřítomnost otce – odpovědnost ponechaná pouze na matce, případně na dítěti/sourozenci, na které je přenášena zodpovědnost, existenciální nouze, zločinnost, závislosti na návykových látkách nebo hazardních hrách, týrání a zneužívání, apod. Mnohoproblémová rodina má problémy spíše dlouhodobé, přesgenerační. (Matoušek, 2005, s. 75)

1.4.1 Problémy spojené se závislostí a s návykovou poruchou

Závislostní chování je staré téměř jako lidstvo a stejně dlouhé jsou i pokusy tuto lidskou vlastnost dostat pod kontrolu. Jenže namísto zmírňování se spíše oblast závislosti rozšiřuje z původní oblasti drog a alkoholu do oblastí hracích automatů, sexuálního chování, závislosti na sektách, závislosti na televizi, netomanici, workoholismu, apod., což jsou tzv. nové formy závislého chování, a možná právě kvůli této rozmanitosti už závislost není pouze medicínským problémem, ale také problémem pedagogickým, sociálním a sociálně pedagogickým. Faktory závislosti se mohou projevit např. ve struktuře osobnosti a schopnosti adaptability na stres a zátěž, rovněž ovlivňují sociální klima nebo schopnost začleňování jedince do okolí a vztahů. (Mühlapchr, 2008, s. 56-66) Zabývá se také možnými faktory a podněty, ve kterých hledá interakci mezi závislostí, osobností a prostředím. Dochází pak k poznatkům, že podstatou závislostí je např. posílit sebevědomí, snaha uniknout nepříjemným pocitům a složitým životním situacím a prosazuje komplexní, tzv. biopsychosociální přístup.

Také Matoušek (2005, s. 211) se přiklání k témuž názoru, že problematika závislostí je svou povahou interdisciplinární. Zabývají se jí např. psychologové, psychiatři, sociální pracovníci, speciální pedagogové. On sám se věnuje nealkoholovým závislostem – drogám, i když neopomíjí zmínku o tom, že závislost na alkoholu nepřestává být kvantitativně velmi závažným společenským problémem. Pouze psychoaktivním látkám se věnuje Vágnerová (1999, s. 288). Popisuje, že tyto látky po určitou dobu zbavují strachů, nejistoty, zvyšují sebehodnocení. Jedním z důvodů užívání návykových látek je potřeba vyřešit problémy, uniknout stresu. V Křivohlavého popisu závislostí (2003, s. 203) znamená závislost být něčím tak posedlý, že to člověka téměř zotročí. Závislosti rozděluje do dvou kategorií:

- Substanční závislost – závislost na přijímaných látkách, tj. drogy, alkohol, nikotin atd.
- Procesuální závislost – závislost na určité činnosti, tj. hazardní hráči u hracích automatů, hráči karet, ale také workoholici apod.

Vágnerová (1999, s. 305) ještě zmiňuje, jaké jsou sociální důsledky závislosti – závislý jedinec přestává respektovat obecné normy, mění se jeho vztahy s lidmi, začíná krást, stává se nespolehlivým a sobeckým a také necitlivým k potřebám ostatních lidí. Pokud je závislou osobou partner a otec dětí, rodina se stane dysfunkční, matka může zvolit možnost azylového domu, který jí a jejím dětem poskytne dočasné řešení.

1.4.2 Násilí v rodině

„Násilí je využívání (nejčastěji fyzické) převahy k vykonávání bezpráví vůči jiné osobě.“ Může se objevovat v mnoha různých oblastech společenského života, ve výchovně-vzdělávacích a ve formalizovaných institucích, v zaměstnání, na ulici (přepadení), v rodině, *„vlastně kdekoliv, kde se setkává člověk s člověkem (...) Násilí v rodině pak lze vymezit jako bezprávně vynucenou nadvládu některého člena rodiny nad jiným členem, resp. členy.“*

Pojem násilí v rodině se nemusí vztahovat „pouze“ k násilí na ženách nebo na dětech, týká se všech rodinných vztahů:

- mezi rodiči a dětmi,
- mezi dětmi, sourozenci, navzájem,
- mezi partnery,
- mezi dospělými rodiči a prarodiči

Pod pojmem násilí v rodině si lze představit:

- špatné zacházení s dětmi
- násilí mezi dospělými členy rodiny,
- špatné zacházení se starými a handicapovanými jedinci

(Špatenková, 2004b, s. 103,104)

„Domácí násilí bylo dlouho považováno za tabu – v dobrých rodinách se přece nic takového neděje.“ Názory se již ale změnily. Násilí se odehrává v rodinách bez ohledu na socioekonomické, geografické, rasové či genderové podmínky. A také se nemusí jednat „pouze“ o fyzické napadení. Do domácího násilí lze zařadit také psychické a emocionální deptání, výhrůžky, vulgární chování, aj. (Ševčík, Špatenková, 2011, s. 21) Pro domácí násilí je typické, že jsou k sobě oběť i agresor citově, ekonomicky i sociálně připoutáni, sdílí intimitu rodiny, pozice násilníka a oběti jsou neměnné a dochází k eskalaci násilí, což do intenzity tak i frekvence. Tím, že jedna osoba vyvolává strach u druhé, zvyšuje se její moc, a to v podobě psychického, fyzického, sexuálního násilí, vynucené sociální izolace, ekonomické deprivace. (Spoustová, Voňková, 2016, s. 21)

Za rizikové faktory označily Spoustová a Voňková (2016, s. 28-30, 80) mladší věk, nerovnost pohlaví, chudobu, nezaměstnanost, základní vzdělání, vyrůstání v násilných rodinných vztazích. Jelikož jsou oběti zraňovány osobou, které původně důvěřovaly, jsou následky velmi závažné. Když už se oběť rozhodne svou situaci řešit, ocitá se ve velmi obtížné situaci, neboť se může nacházet ve svízelné ekonomické situaci, pociťovat bezmoc, jednat pod vlivem traumatu. V tomto případě může oběť požádat o pobyt v azylovém zařízení. V této službě sociální prevence může žena hledat řešení svých problémů – starost s bydlením, financemi, zaměstnáním, apod. Během pobytu je jí nabídnuta pomoc formou terapeutické práce a sociálně-právní poradenství, pomoc vidět problém jinak a hledat řešení pro tuto náročnou situaci. Důležitá je i skutečnost, že žena není sama, je součástí skupiny s podobnými problémy a sdílením lze též přispět ke zlepšení celkového stavu i situace. (Bednářová, Macková, 2006, s. 80)

1.4.3 Rodina se syndromem CAN

Ve světě žijí tisíce dětí, které neměly možnost zažít lásku, pocítit teplo domova, nepoznaly péči, dobrou výchovu, nemohly se vzdělávat. Pociťovaly lhostejnost, nezáměr, nezodpovědnost

dospělých plnit rodičovskou roli. A zažily také od těch, kterým se narodily, krutost, násilí, agresi a týrání. (Bakošová, 2008, s. 99)

Syndrom CAN neboli syndrom zneužívaného a týraného dítěte, je definován velmi zešíroka, zahrnuje do sebe jakékoliv vědomé či nevědomé aktivity, kterých se dospělá osoba (např. rodič) dopouští na dítěti a dochází tak k poškození fyzického, psychického a sociálního stavu, zdraví a vývoje dítěte. (Mühlpachr, 2008, s. 143)

Byly rozšířeny mýty o tom, že násilí na dětech se objevuje pouze v chudých a nevzdělaných rodinách. Toto téma bylo v naší společnosti dlouho tabuizované s odůvodněním, že se nás tento problém netýká, pouze zemí západní Evropy a ostatního světa. Dle výzkumu Bakošové (in Bakošová, 2008, s. 101) bylo zjištěno, že syndrom CAN se vyskytuje ve všech typech rodin – funkční, nefunkční, doplněná. Příčinou je to, že jako funkční pouze vypadají, ale uvnitř vládnou disharmonické vztahy. Zkoumané byly i materiální podmínky, z výzkumu vyšlo, že převážně se týrání a násilí projevuje v rodinách na hranici chudoby, ale objevuje se i v zajištěných rodinách. Ohroženou skupinou jsou nastejno obě pohlaví, chlapci i dívky, nejohroženější ve věku 11-15 let. Vztahy mezi příslušníky rodiny jsou povrchní, charakterizované nerovnováhou, související s nižším vzděláním rodičů. Nadřazenost rodiče využívají v souvislosti se svou osobní slabostí a dokazováním si převahy. Z hlediska modelů výchovy prakticky neexistují výchovné cíle, rodiče dětem nevěnují svůj čas, připisují jim velmi nízkou hodnotu.

Matoušek (2003a, s. 28-33) se k tomuto tématu vyjadřuje podobně, když se zamýšlí nad tím, že rodiny týrající a zanedbávající dítě mají společné rysy – necitlivost k potřebám dítěte, absenci interakce podporující emoční a tělesný vývoj dítěte. Existují důkazy pro hypotézu, že týrání a zanedbávání dítěte se přenáší z jedné generace rodičů na další. Je totiž spojené s osobností rodičů. Ti nemají schopnost děti pozitivně vést a usměrňovat, posilovat pozitivně žádoucí chování dětí, používají pouze kritiku, odmítání, trestání. Zanedbávané děti pak nepocítují soucit s bližními, necítí vinu při přestupku proti morálce. Potíže se vyskytují i v provozu domácnosti, rodiče bývají často nezaměstnaní, a pokud zaměstnaní jsou a doma ventilují nespokojenost, atmosféra domova je studená a rodiče nedokážou brzdit svoje nepřátelské chování i když děti trpí. Rodiče se nemusí chovat ke všem dětem stejně, příčiny mohou být různé, u zanedbávaných dětí navíc platí, že jsou vybírány - slabší dítě, psychomotoricky opožděné, zdravotně postižené, „zlobivé“, také si do něj mohou rodiče promítnout jinou nenáviděnou osobu. Zvláštním případem zneužívání dětí v rodině je sexuální zneužívání mužskými příbuznými, zřídka se jedná o zneužívání dívek vlastními otci, spíše se jedná o strýce, nevlastní otce.

1.4.4 Rozvod, rozpad rodiny

Manželství není jen smlouva mezi jednotlivci, účastníky této smlouvy jsou i širší rodiny. Co se vlastně od manželství očekává? Ekonomická podpora, solidarita ve stáří a v nemocech, budování domova, rozšíření rodiny o další členy, děti, změna role v roli rodiče. Manželství je polem, kde má být nastolena důvěra, chráněný prostor, vzájemná podpora. (Matoušek, 2005, s. 57, 58) Různé společnosti a společenské vrstvy se podstatně liší v tom, co lze v manželství snášet, kdy hledat formální řešení manželských problémů, liší se také v tom, jaká jsou sociálně a právně přijatelná řešení pro tyto situace. U nás je jediným právním prostředkem zániku manželství za života manželů rozvod, případně může být prohlášeno za neplatné (nulitní) od svého počátku. (Možný, 2006, s. 204)

Rozvodu předchází vyústění krizí spojených s nároky rodinného života. Těmi mohou být např. vyčerpání vztahu, upřednostnění jiného partnera, také ale nepřijatelné chování jednoho z partnerů. Tito rozvádějící se manželé vychovávají děti různého věku, pro ně je rozvod velice náročná situace, nejhůře ji snášejí dospívající děti. Ty totiž obvykle prožívají pocity viny za rozvod. Dítě se ocitá v situaci konfliktu loajalit vůči rodičům, tedy nejdůležitějším osobám svého života. Nastává odchod jednoho z rodičů z domova – převážně otce.

Všichni účastníci rozvodu něco ztrácejí – dospělí ztrácejí partnera, děti ztrácejí jednoho z rodičů, většinou se musí obejít bez stálé přítomnosti otce, může nastat změna v bydlišti. Ekonomické ztráty jsou pravidlem, rozvedená žena je ve vyšší míře zatížena provozem domácnosti, protože je na něj sama. (Mühlpachr, 2008, s. 176) A právě i tato situace může být důvodem pro kontaktování azylového domu, kdy je žena např. nucena se vystěhovat z bytu. Materiální ztráta působí smutek, může probouzet pocity, jako jsou zlost, bezmoc, strach, lítost, může však zapříčinit až existenciální problémy a ovlivnit tak další fungování. (Špatenková, 2004b, s. 57)

1.4.5 Rodiny s jedním rodičem

„Ideál rodiny se dvěma rodiči není v reálném životě vždy naplňován, ale přesto má svůj význam: kvalitní vztah mezi rodiči je modelem, podle něhož se děti učí utvářet své budoucí vztahy“. Přesto rodiny s jedním rodičem představují stále častější rodinný typ. Existovaly v průběhu celé historie lidstva, v průběhu času docházelo k proměnám ve způsobu jejich vzniku. V minulosti bylo příčinou spíše úmrtí jednoho z rodičů, nebo se týkaly nemanželských dětí svobodných matek. Dnes se jedná více o rodiny vzniklé rozvodem

a rozchodem. I v situaci, kdy jeden z partnerů odešel od rodiny, může se ten druhý snažit udržet rodinnou identitu a pomoci dětem se se situací úspěšně vyrovnat. V podvědomí lidí je zakódováno, že péči lépe zvládají ženy, ale muži dokáží určitě stejně pečovat o děti. Převážná většina rodin s jedním rodičem jsou osamělé matky. Mohou to být vdovy s dětmi, osamělé matky po rozpadu vztahu a záměrně svobodné matky. (Sobotková, 2001, s. 130-135) Rodiny osamocených rodičů s dětmi potřebují větší podporu při plnění svých rodičovských povinností, tato možná podpora se uskutečňuje ve dvou oblastech – finanční, což je oblast sociální politiky a pak nefinanční oblast, což jsou sociální služby. (Matoušek, 2005, s. 47)

Podle Mühlpachra (2008, s. 172,173) stoupá počet žen, které rodí a vychovávají děti samy a mezi ně patří i mladé dívky, které přicházejí do jiného stavu neplánovaně, s partnerem, který je spíše krátkodobou „letní“ známostí a při zanedbání antikoncepce. Druhou skupinu tvoří ženy, které měly dítě po domluvě s partnerem, ale vztah s partnerem „nedopadl“. Matky pak strádají osamělostí a tíží je také odmítavý postoj otce dítěte a i k dítěti. Svobodné matky mají sklon se obracet na sociální instituce o pomoc ve větší míře, než očekávají a požadují od svých rodin. A je zde velký předpoklad, že pokud se pomoc matce poskytuje, je to pomoc spíše dlouhodobá.

Podle zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, se „*za osamělého rodiče pro účely zákona považuje rodič, který je svobodný, rozvedený, nežije s druhem*“. Pro osamocenou matku je velkou zátěží ekonomické zajištění rodiny, a také se jí nemusí dařit naplnit potřeby svých dětí. Dětem chybí vzor mužské role. Osamocení rodiče mohou být častěji ohroženi nezaměstnaností, nedostatečným přístupem k odpovídajícímu bydlení, chudobou či sociálním vyloučením. Riziko chudoby pak může mít sociální dopad při snížené dostupnosti vzdělávání. Pomoc osamoceným rodičům překonat náročnou životní situaci mohou nabídnout sociální služby, tuto pomoc poskytují ve prospěch rodin i jejich členů tak, aby bylo především ochráněno nezletilé dítě. Sociální službou, která může osamělým rodičům s dětmi pomoci v tíživé situaci, je azylový dům určený pro rodiče s dětmi, kteří se ocitnou v krizové situaci a tuto situaci nemohou nebo neumějí vyřešit. Tito rodiče potřebují také přístřeší, poradenství, případně navazující služby. (Matoušek 2005, s. 44-48)

1.5 Vliv prostředí na utváření osobnosti

„Od počátku své existence žili lidé jako společenští tvorové a předpokladem jejich existence, průběhu života i štěstí bylo začlenění do lidského společenství – do společnosti. Pro

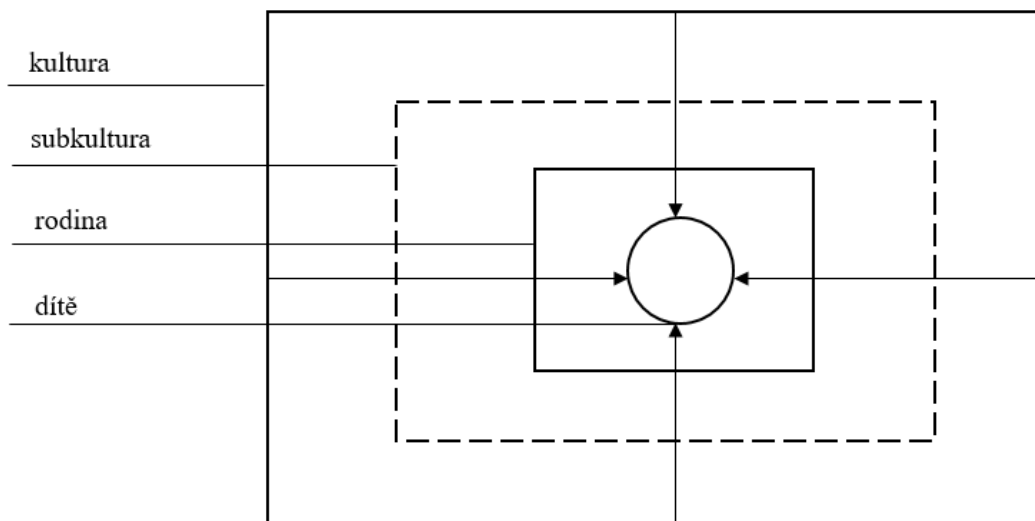
začlenění do jakéhokoliv společenství byla a je podmínkou schopnost socializace, tedy schopnost učení a výchovy“ (Mühlpachr, 2008, s. 13) „Před člověkem se otevírá široké spektrum modalit chování, životních způsobů a jejich výběr bude ovlivňován kvalitou, bohatstvím socializačního procesu, ve kterém výchova sehrává významnou roli“ (Mühlpachr, 2008, s. 18) Výchova je v Pedagogickém slovníku vysvětlována jako proces záměrného a cílevědomého působení na osobnost člověka, vytváření a ovlivňování podmínek, které by umožnily optimální rozvoj každého jedince a dosáhly pozitivních změn v jeho vývoji. (Průcha, 2003, s. 277)

„Výchova je činnost životem podmíněná a život podmiňující.“ (Kraus, 2001, s. 41). Úlohou výchovy je kultivace nejen jedince, ale celé společnosti. Jednotlivé oblasti společenského života totiž do procesu výchovy vstupují. Tyto sociální souvislosti jsou zřejmé ve všech součástech výchovného procesu, který směřuje k socializaci jedince a jeho začleňování do společnosti. Společným znakem všeho snažení ve výchově je směřování k vhodné a dobré přípravě pro život. Tehdy je výchova účinná, když respektuje individualitu a vývin osobnosti a současně svou úlohu plní v souladu s okolním prostředím. Jednotlivé oblasti výchovy pro život jsou:

- výchova návyků a postojů,
- výchova k lidským hodnotám,
- výchova k respektování právních norem a pravidel,
- výchova k socializaci a přijetí sociálních rolí,
- výchova ke kolegialitě a spolupráci,
- výchova k úctě k lidem,
- výchova ke kladnému vztahu k práci a k utvoření hodnot,
- výchova ke schopnosti zvládnout a překovávat překážky. (Bakošová, 2011, s. 68-70)

Vliv na utváření osobnosti má prostředí, ve kterém jedinec vyrůstá a žije. Podílí se na něm rodina, úroveň výchovně vzdělávacího procesu, spolupráce rodiny se školou, trávení volného času. Významným prvkem výchovy je nápodoba autorit, zejména neformálních. (Mühlpachr, 2008, s. 66)

Následující schéma vyjadřuje vliv kultury na formování osobnosti jedince neboli proces socializace, jako proces vrůstání dítěte do podmínek do konkrétního kulturního prostředí. (Nakonečný, 1995, s. 33)

Obrázek č. 1: *Vliv sociální zkušenosti* (Nakonečný, 1995, s. 32)

Prostředí člověka obklopuje a je s ním ve vzájemném působení, vedle hmotných předmětů zahrnuje i nezbytné vztahy a podléhá změnám vlivem činnosti lidí. V socializačním procesu má nejvýznamnější roli mikroprostředí, které působí opravdu intenzivně a bezprostředně. Při utváření osobnosti může prostředí působit pozitivně (vhodné vzorce chování), ale také negativně – převážně rodinné prostředí (alkoholik v rodině, recidivista).

Vlivy prostředí tedy mohou:

- jednání člověka podpořit, nebo být překážkou,
- jednání přímo formovat,
- mít signální funkci.

Člověk nemůže žít mimo přírodní prostředí, mimo sociální prostředí, bez sociálních kontaktů. Všechna tato setkání lze označit pojmem adaptace, neboli vyrovnávání se s novými situacemi, podmínkami. A jsou dvě možnosti – buď se člověk podmínkám přizpůsobí, nebo podmínky mění svým aktivním zásahem. (Kraus, 2001, s. 105) To vše se pak odrazí ve způsobu života. Životní způsob je určen osobností jedince, materiálními podmínkami a převažujícím životním stylem, tedy vykonáváním činností, jednáním a práce

pro společnosti obvyklým. Životní způsob zásadně ovlivňuje průběh i výsledky edukačního procesu. (Průcha, 2003, s. 317) Životní styl (zájmy, profesní kariéra, postoj ke škole, komunikace v rodině, apod.) ovlivňuje rodinné soužití a způsob výchovy dětí v rodině. Uspěchanost vede rodiče k orientaci pouze na řešení problému, ale už se nesoustředí na hledání příčin. Způsob života je netrpělivý, vytrácí se schopnost naslouchání a společné sdílení informací, tím je ovlivněna funkčnost rodiny a jistoty rodinného zázemí, což se projevuje ve vysoké rozvodovosti, dochází k obměnám rodičovských rolí a děti jsou ponechány napospas samy sobě. (Mühlpachr, 2008, s. 20, 21).

S tímto úzce souvisí kvalita života jednotlivce nebo rodiny, obvykle je spojována s životní spokojeností. Je vymezena spíše ekonomicky, porovnává se životní úroveň jednotlivce/rodiny versus životní úroveň společnosti. Životní úroveň je měřitelná porovnáváním příjmů a výdajů domácností, obsahuje tedy materiální blahobyt, zde lze zaznamenat velké odlišnosti v životní úrovni nejchudších vrstev v porovnání s extrémními formami luxusu. Kvalitu života velmi ovlivňuje pocit smysluplnosti: „*mít něco, pro co stojí za to žít*“, být motivovaný, mít cíl. Hledat naplnění smyslu v sobě, v okolí. Pokud je vliv svědomí a vůle oslaben, člověk své jednání reguluje pouze na pocity štěstí, touhu po moci, uspokojování těla, ať už se týká emocí či pudů, což může ústit do různých forem závislosti a jiných životních krizí. (Kubátová, 2010, s. 20, 21, 127)

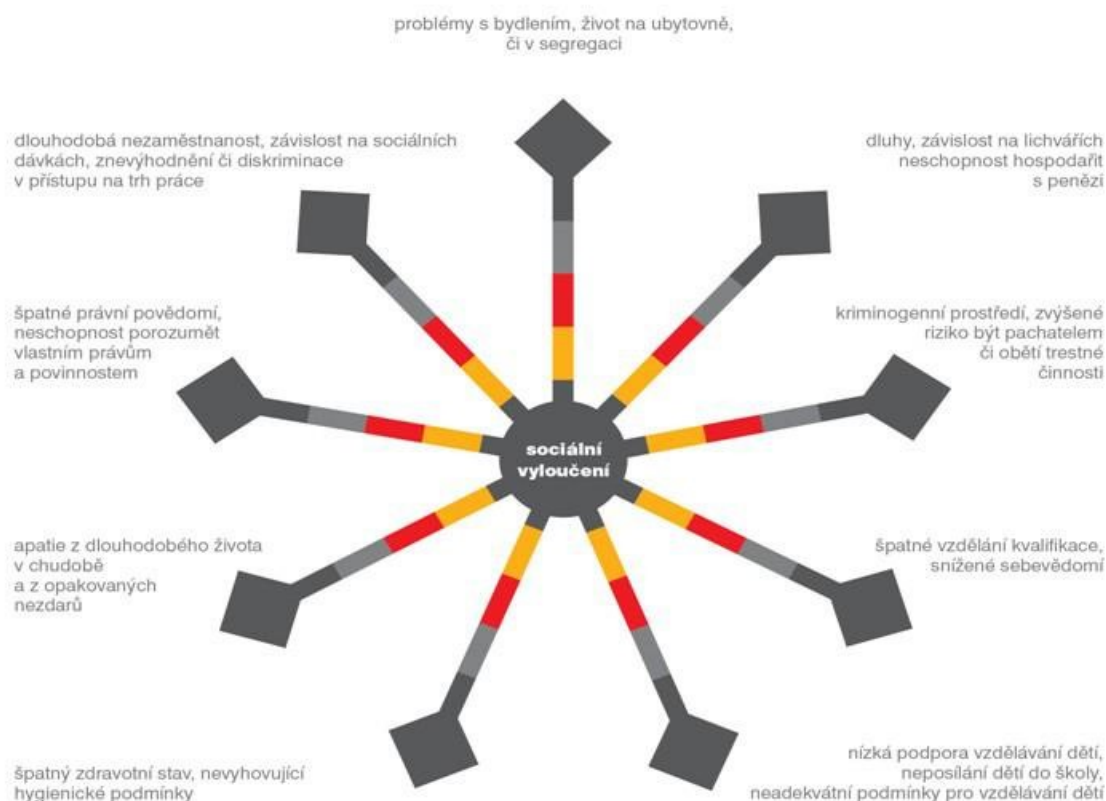
2 SOCIÁLNÍ EXKLUZE JAKO PROBLÉM SPOLEČNOSTI

Sociální vyloučení je jedním z vážných problémů moderního světa. Mezi skupiny, které mohou být sociálním vyloučením ohroženy, patří zvláště osamělí rodiče, mladé rodiny s dětmi, dlouhodobě nemocní lidé, zdravotně postižení, lidé v penzi, etnické menšiny. (Navrátil, 2003, s. 15)

Parsonsov (In. Navrátil 2003, s. 33) popsal čtyři základní systémy společnosti a sociální vyloučení bere jako nějakou bariéru, která znemožňuje participovat jedinci v některém z nich. Těmi systémy jsou:

- demokratický a právní systém podporující občanskou integraci
- pracovní trh podporující ekonomickou integraci,
- sociální stát podporující sociální integraci,
- rodinné a kulturní systému podporující interpersonální integraci.

A v každé z této oblasti může být jednotlivec či skupina postižen sociálním vyloučením.

Obrázek č. 2: Sociální vyloučení a jevy, které s ním souvisí (Švec, 2009, s. 7)

Švec (2009, s. 7, 8) také osvětluje základní charakteristiku propadu na sociální dno, tímto důvodem je nahromadění více důvodů a příčin, které vedou k životní krizi, např. ztráta zaměstnání, nemoc, platební neschopnost, problémy s bydlením, atd. Velkým problémem je, že sociálně vyloučení lidé nečelí pouze jednomu problému, ale stojí před jejich komplexem, přičemž už jen jediný z nich by ohrozil běžné fungování člověka ve společnosti. „S postupným propadem na dno přestává být zřejmé, co je původem propadu a co jeho následkem“. Lidé žijící na pokraji společnosti se podmínkám sociálního vyloučení přizpůsobují a používají vzorce chování, které jsou většinou v rozporu s hodnotami většinové společnosti. Adaptací na život v sociálním vyloučení se vzdalují možnostem být úspěšní ve většinové společnosti a to je znovu uzavírá v pasti sociálního vyloučení. „Z této pasti se lidé nedokáží dostat bez cizí pomoci“.

Obrázek č. 3: *Past sociálního vyloučení* (Švec, 2009, s. 8)

2.1 Náročné životní situace, sociální rizika

V každém rodinném systému dochází k různým druhům napětí, konfliktů. Rodiny se však liší v prožívání a zvládání těchto situací. Prožívaná krize rodiny se může projevit v celkovém fungování a kvalitě života všech jejích členů. Ztráta, která je nejčastější příčinou krize, se může projevit v různých aspektech. Materiální ztráty představují ztrátu známého prostředí, domova, a především ztrátu bezpečí, což je problém mnoha lidí, se kterým se neumí dlouhodobě vypořádat. A i když je ztráta nějakým způsobem kompenzována, za domov je poskytnuta náhrada, nějaké přechodné řešení, nenahraditelné ztráty jsou ty, co krizi vyvolávají. Další ztráty, které Špatenková (2004b, s. 56–78) uvádí, a které mohou jedince či rodinu potkat a jsou spojené s krizí, jsou např. ztráta blízkého člověka, ztráta sociálních rolí, funkcionální ztráta, ztráta očekávání a nadějí. Sociální rizika představují události výrazně snižující schopnost jedince nebo rodiny zajistit si sociální nezávislost vlastními silami. Některé sociální události jsou předvídatelné, jiné nepředvídatelné. Těmi nejtypičtějsími jsou mateřství a péče o děti, ztráta zaměstnání, ztráta příjmu čili chudoba, nemoc, stáří, sociální dezintegrace. (Matoušek, 2003, s. 205)

Už jen samotná orientace v sociálním prostoru může pro někoho znamenat zátěžovou situaci. Člověku se jeví jako náročné obvykle to, k čemu nemá dostatek sil, případně vnitřních předpokladů a pokud se pak s krizovou situací setká, dokáže si jen obtížně pomoci. Situace, které vyvstávají, jsou pro jedince:

- nečitelné – člověk nemá náhled na situaci, nemůže se v ní vyznat,
- neřešitelné – jsou vnímané jako aktuálně neřešitelné, i když je jedinec chápe, tak mu chybí koncepce řešení,
- nezvládnutelné – přestože jedinec má náhled i představu řešení, schází mu potřebné prostředky,
- ohrožující – řešení situace může znamenat pro jedince ohrožení aktuálně nebo následně. (Řezáč, 1998, s. 133)

Vágnerová (1999, s. 398-411) některá ze sociálních rizik popisuje, například nezaměstnanost. V této oblasti se zabývá se významem práce a také průběhem reakce na ztrátu zaměstnání a po stránce psychické i ekonomické. Následuje bezdomovectví, které může být důsledkem předchozí situace. Také Špatenková (2006, s. 73) se vyjadřuje velmi podobně. Dodává, že vedle psychických i finančních důsledků má ztráta zaměstnání také

sociální dopady nejen na dospělé, ale i na děti, které to těžce nesou, navíc jsou-li ve věku dospívání. Pokud ho vrstevníci „neberou“, odráží se to v jeho sebepojetí. A Vágnerová (2007, s. 162) pak dále konstatuje, že velmi náročná, spojená s většími riziky, je životní pozice osamělého rodiče. Ten totiž musí zastávat univerzálnější roli, kam je potřeba zahrnout mateřské i otcovské chování. Častěji bývá osamělým rodičem matka, která je v této své situaci frustrovaná, přetížena povinnostmi, situace je pro ni emočně náročnější. Také se dostává do finančních a vztahových problémů.

Krise nemusejí být v životě jen něčím „špatným“. Mají svůj význam, jsou možností, jak lépe porozumět sobě a pochopit druhé i okolní svět. Klíč je ve vlastní aktivitě, činorodosti, práci. Pomoc je většinou očekávána ze strany blízkých, přátel, známých. Pokud podpora blízkých nestačí, je na místě překonat obavy a navštívit odborníka, který ideálně vede klienta k hledání vlastní cesty řešení tak, aby problém klient mohl, chtěl a uměl vyřešit sám (Špatenková, 2006, s. 149, 150)

2.2 Skupiny ohrožené sociálním vyloučením

Do nepříznivé životní situace se může dostat každý z nás – ztráta zaměstnání, bydlení, nemoc, rozchod s partnerem. Záleží na individuálních schopnostech jednotlivce, rodiny, jak tyto problémy zvládá řešit. Osoby nebo skupiny ohrožené sociálním vyloučením jsou vyčleněné mimo běžný život většinové společnosti. Asi málokdo by jim záviděl jejich životní situaci, někteří je zavrhují, nemohou pochopit, že si s problémy nedokáží poradit a propadnou až na samotné sociální dno. Jiní je zase litují, další se od nich raději úplně distancují a odvracejí se k nim zády. Nikdo z nás by nechtěl být na jejich místě, ale nikdo z nás také neví, jaké ho mohou postihnout obtížné situace a kdy bude sám pomoc potřebovat. Pokud se sejde více faktorů najednou, nastává v člověku panika, zoufalství a možná i nechuť problémy řešit. Pak je pomoc zvenčí, v podobě sociální práce, nutností.

„Mezi příčiny sociálního vyloučení se mohou zařadit i diskriminace obecně a diskriminace na trhu práce specificky, selhávání mechanismů inkluze a integrace, nezamýšlené efekty sociální politiky a nesoulad mezi oprávněními a povinnostmi. Stejně jako chudoba, může být i sociální vyloučení přenášeno z generace na generaci v procesu sociální reprodukce. Sociální vyloučení dospělých může mít kořeny v jejich dětství. Jde o osoby, které si jako děti: (1) neosvojí potřebné hodnoty, postoje a vzorce chování; (2) nezískají potřebný lidský, kulturní a sociální kapitál; (3) nedostane se jim potřebných vzorů; (4) získají nedůvěru

k institucím majoritní společnosti; (5) nerozvinou se jejich aspirace; (6) naruší se jejich zdraví“. (Mareš, 2006, s. 9)

Sociálním vyloučením jsou nejvíce ohroženy skupiny: lidé s nízkým vzděláním, dlouhodobě nebo opakovaně nezaměstnaní, osoby bez přístřeší, osamělí rodiče, lidé se zdravotním postižením, lidé závislí, osaměle žijící senioři, imigranti, příslušníci různých menšin (etnických, náboženských, odlišné sexuální orientace), lidé žijící v obtížné životní situaci, kterou nejsou schopni zvládat ani s pomocí. Podle zákona č. 108/2006 Sb., se sociálním vyloučením rozumí vyčlenění osoby mimo běžný život společnosti a nemožnost se do něj zapojit v důsledku nepříznivé sociální situace.

Tato práce se nezabývá všemi těmito skupinami, ale pouze těmi, které mohou mít souvislost s tématem práce.

2.2.1 Příslušníci romského etnika

V romské komunitě nápadně působí ranější dospívání, které má za následek dřívější vznik partnerských vztahů a s tím spojené rodičovství. Romové mívají v průměru vyšší počet dětí. To vyvolává v majoritní společnosti dojem, že nejsou dostatečně zodpovědní a nemají žádoucí úroveň morálky. Romská komunita je typická nízkým průměrným věkem, největší část tvoří děti, starých lidí je relativně málo. Příčinou je vysoká porodnost, ale také špatný zdravotní stav této populace, daný životním stylem. (Vágnerová, 2008, s. 368) Romové jsou v české populaci vnímáni primárně jako příslušníci odlišného etnika a veřejností jsou posuzováni především podle předpokládané ochoty k asimilaci (stát se stejnými jako my). Romové jsou ve vysokém stupni rizika sociálního vyloučení: častěji než ostatní jsou nezaměstnanými a chudými; častěji obývají nevyhovující a přeplněné byty situované v devastovaných oblastech; mají ztížený přístup k některým, pro majoritu samozřejmým službám; jejich zdravotní stav je horší, častěji se mezi nimi šíří epidemie; romské děti navštěvují velmi často zvláštní školy. (Mareš, 2006, s. 17) Situace celé komunity romských obyvatel je charakterizovaná ztíženým přístupem na trh práce, jsou tak nejvíce postiženi dlouhodobou a opakovanou nezaměstnaností. Hlavní příčinou vysoké nezaměstnanosti romské populace je nízká kvalifikace napříč celou populací. Jednou z mála možností jsou příležitostné a sezónní práce, rozšířené jsou však i nabídky v rámci šedé ekonomiky. (Navrátil, 2003, s. 61-63)

Největším problémem Romů je právě nedostatečné vzdělání, to vede k vysoké nezaměstnanosti, posiluje pasivitu, „*děti nemají v nezaměstnaných rodičích vzor a motivaci*

pro vzdělávání se“(...), „vzdělání není v jejich očích viděno jako prostředek sociální integrace, chybí pozitivní vzory (úspěšní zaměstnaní Romové), které by dokazovaly smysl vzdělání“. (Šimečková in SP, 2010/1, s. 84)

2.2.2 Nezaměstnaní

Nezaměstnanost neohrožuje stejnou měrou všechny skupiny lidí, jako sociální jev je ale se sociálním vyloučením ve velmi úzkém vztahu. Mezi rizikové skupiny patří jakkoli zdravotně znevýhodnění občané, mladí lidé, osoby s nízkým vzdělání a malou kvalifikací, ženy, příslušníci romského etnika a další. (Kodymová, Koláčková in Matoušek, 2005, s. 301) Za základ sociální exkluze je považováno především vyloučení z placené práce, tedy nezaměstnanost, jež je důsledkem nedostatku základních kvalifikačních předpokladů vylučovaných.

Za riziko chudoby a sociální exkluze se považují tyto tři faktory:

- Dlouhodobá nezaměstnanost
- Opakovaná nezaměstnanost
- Kumulace nezaměstnanosti v domácnosti (oba partneři jsou nezaměstnaní)

Zmíněné faktory se často kombinují a tato kombinace riziko chudoby a sociální exkluze zesiluje, jelikož osoby dlouhodobě nezaměstnané snadněji ztrácejí nově nabyté zaměstnání a mnohdy k tomu dochází v době, kdy je bez zaměstnání i jejich partner/partnerka. (Mareš, 2006, s. 20)

Nejistá práce neznamena, že dotyčný žije ve stavu bídy, ale představuje vysokou „zranitelnost“, protože ti, co zatím s penězi vycházejí, žijí od jedné výplaty k druhé, jsou ztrátou zaměstnání velmi výrazně postiženi a současně s nízkou výměrou podpory v nezaměstnanosti jsou odkázáni na sociální dávky. *„Neplnohodnotná práce střídaná s kratšími či delšími obdobími nezaměstnanosti vede dříve či později k problémům s bydlením“.* (Keller in SP, 2010/1, s. 58)

2.2.3 Osoby bez domova

Bezdomovectví je sociálním jevem podmíněným celou řadou faktorů. Jedná se o extrémní podobu sociálního vyloučení. Bezdomovectví označuje situaci bezprostřední nouze, v níž se

ocitá osoba bez trvalého domova. Faktory způsobující ztrátu domova lze rozlišit na faktory objektivní a subjektivní:

- *Objektivní*: zahrnují celkové společenské klima, respektive sociální politiku daného státu, konkrétněji třeba bytovou politiku nebo politiku zaměstnanosti a další faktory.
- *Subjektivní*: jsou záležitostí jednotlivého člověka, podmíněnou především úrovní jeho vlastních schopností, sociální adaptací, např. dosaženým vzděláním, rodinným zázemím, atd. (Schwarzová in Matoušek, 2005, s. 316, 317)

Mít domov znamená: obývat řádný prostor uspokojující potřeby rodiny či jednotlivce, mít soukromí a udržovat sociální vztahy, mít legální status k danému místu. Na základě těchto domén vznikly čtyři konceptuální kategorie: (Edgar, Meert in Lindovská in SP, 2013/4, s. 112)

- *Nevyhovující bydlení*: v nevyhovujícím bydlení žijí lidé v přeplněných domácnostech, v obydlích nevhodných k obývání.
- *Nejisté bydlení*: do této kategorie spadají osoby žijící dočasně u svých přátel, příbuzných, žijící v obydlí bez standardní nájemní či podnájemní smlouvy, osoby ohrožené domácím násilím.
- *Bez bytu*: do této skupiny řadíme osoby ubytované v azylových domech pro muže, pro ženy, matky s dětmi, osoby žijící ve veřejných ubytovnách
- *Bez střechy*: osoby v této kategorii přespávají na ulici nebo v noclehárnách, přes den tráví život na veřejných prostranstvích.

Ke ztrátě bydlení vedou prohlubující se potíže v oblasti práce, zdraví a sociálního zabezpečení. Osoby bez domova využívající azylové domy se ocitají ve fázi závislosti na sociální pomoci.

2.2.4 Osamělá matka

V této kapitole již nebudu více specifikovat osamělé matky. Základní informace byly podány v první kapitole, kde jsem hovořila o rodině, rodině neúplné, rodině dysfunkční s jedním rodičem. Zaměřím se na konkrétní problémy a potíže žen a matek, které se samy starají o své potomky.

Dříve byly svobodné matky odsuzovány, negativně hodnoceny společností po morální stránce a jejich děti byly litovány, z čehož vyplývá dost znevýhodňující postavení ve společnosti. I když se určité sociální stigma těchto žen postupem času zmenšuje, stále se setkávají s řadou problémů:

- Praktické otázky: z této oblasti pramení zvýšený stres, jedná se o finance, zaměstnání, vedení domácnosti
- Osobní problémy: emoční distres, změny v sebepojetí
- Vztahy: konfliktní vztah s bývalým manželem, problémová komunikace s dětmi

Ženy pod tíhou těchto problémů mohou ztrácet energii, být pod tlakem, mohou se cítit beznadějně, mít deprese. Pochybují o sobě, mají výčitky a pocity viny. (Sobotková, 2001, s. 128-132)

Osamělé matky, které se starají, vychovávají a pečují o své děti, se mohou setkávat s problémy v těchto oblastech:

Ohrožení základních funkcí rodiny

Osamocené rodičovství přináší společenský problém, který se může projevovat i v dalších generacích v podobě psychické i ekonomické. Pokud samoživitel zastává v domácnosti obě rodičovské role, přináší to omezení jeho volného času, omezení sociálních kontaktů, na sportovní a volnočasové aktivity není čas, energie a finanční prostředky a to ani pro potřeby dítěte. (Kodymová, Koláčková, in Matoušek, 2005, s. 44)

Ekonomické znevýhodnění, nezaměstnanost

Ekonomické zajištění rodiny, domácnost, péče o děti a náplň volného času je pro osamocenou matku velkou zátěží. Riziko chudoby se u osamělých rodičů týká častěji matek, které jsou obecně hůře ekonomicky zjištěny. Osamělý rodič mívá častěji finanční problémy, což platí především pro matky samoživitelky. Jsou omezeny při výběru pracovního místa, nemohou pracovat na směny, jezdit na služební cesty. (Vágnerová, 2007, s. 184) Velká část klientek azylového domu se potýká s nízkými příjmy, dluhy, exekucemi. Finanční situaci těmto ženám neulehčují ani otcové dětí, kteří neplatí řádně výživné na své děti, někteří z těchto otců nepracují nebo jsou ve výkonu trestu. (Kopřivová in SP 2010/1, s. 21) Chudoba rodiče tak může postihnout i dítě a negativně ovlivnit kvalitu jeho vzdělávání. Osamělé matky, po mateřské či rodičovské dovolené mající jen malou nebo žádnou praxi, nejsou pro zaměstnavatele atraktivní, navíc je zaměstnavatelé odmítají právě z důvodu, že není druhá

osoba pečující o dítě. Pokud samoživitelka finančně nevychází, může získat finanční podporu podle zákona o státní sociální podpoře a zákonu o hmotné nouzi. (Kodymová, Koláčková, in Matoušek, 2005, s. 44-46)

Bytová problematika

Pokud z nedostatku příležitostí zůstává matka ve společném bytě s mužem a on ji týrá, nastává problém, který může žena vyřešit jedině ubytováním v azylovém domě. (Kodymová, Koláčková, in Matoušek, 2005, s. 46) O bydlení samoživitelek se zajímaly ve svém výzkumu Kroutilová, Vaculíková, Podaná (in SP, 2016/3, s. 17), kdy závěrem bylo, že náklady na bydlení a služby s ním spojené tvoří největší položku v rozpočtu samoživitelek. Rodina samoživitelky zpravidla potřebuje pro žití svoje a dětí stejný prostor jako dříve, ale na financování má pouze jeden příjem. Zvládnutí financování bydlení tedy úzce souvisí s celkovým zvládnutím případného sociálního znevýhodnění a rizika chudoby.

3 SOCIÁLNÍ SLUŽBY JAKO ZPŮSOB POMOCI

Tato kapitola se zabývá možnostmi práce s rodinou, která potřebuje pomoci v určité obtížné životní a sociální situaci, která potřebuje sociální ochranu. Sociální ochrana je velmi široký pojem, jež zahrnuje opatření, která by měla zabránit vzniku nepříznivých sociálních situací nebo alespoň mírnit dopady na jedince nebo rodinu, pokud takové situace nastanou. V rámci sociální ochrany se definují jednotlivé systémy, které stát koncipuje jako služby a dávky. Dávkami (lat. *dare*) se rozumí hmotné plnění, tedy peněžní a věcné dávky. Služby (lat. *facere*) jsou naopak plnění nehmotného charakteru, úkony, které jsou vykonávány jednotlivcem nebo institucí za účelem vyřešení problému. (Koldinská, 2007, s. 21)

Sociální ochranu vztahující se k tématu diplomové práce lze shrnout pod jednotný název sociální práce s rodinou, která má různé formy a určitou strukturu a upravuje ji několik zákonů.

Sociální služby upravuje zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách společně s prováděcí vyhláškou MPSV č. 505/2006 Sb. Zákon upravuje podmínky pro poskytování pomoci a podpory fyzickým osobám v nepříznivé životní situaci, definuje nepříznivou sociální situaci, sociální prostředí, dotýká se sociálního začleňování, vyjmenovává okruh oprávněných osob. Jsou zde zahrnuty i sociální služby určené pro rodiny s dětmi.

Nelze opomenout zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dítěte, jehož zájmem je především blaho dítěte, ale také ochrana rodiny a rodičovství a s tím související právo rodičů a dětí na rodičovskou výchovu a péči. Významným v tomto souboru zákonů je také zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, který se ve své druhé části zabývá rodinným právem.

Dalšími zákony v této oblasti nezbytné jsou právě zákony, které řeší dávky a těmi jsou: zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, kterou se stát podílí na krytí nákladů na výživu a ostatních potřeb dětí a rodin - patří sem rodičovský příspěvek, přídavky na děti, příspěvek na bydlení, porodné a pohřebné; dále zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, který slouží k zajištění základních životních podmínek fyzických osob, do této oblasti spadají dávky příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a mimořádná okamžitá pomoc.

Krebs (2010, s. 380-388) se tomuto tématu věnuje v souhrnném celku jako rodinné politice, která se zabývá celým procesem podpory rodiny. Popisuje nástroje podpory rodin, podporu přímou (systém dávek) i nepřímou (různé dotace ze státního rozpočtu – příspěvek na školní stravování, slevy na jízdném, apod., dále různá daňová zvýhodnění a odpočty –, někdy však není možné realizovat sociální transfery ke všem sociálním skupinám).

Sociální služby, které jsou poskytovány ve prospěch rodin s dětmi, mají pomoci nejen rodičům, převážně samoživitelům, v situacích, které sami nezvládnou, ale mají také ochránit nezletilé dítě. (Matoušek, 2005, s. 48)

Sociální služby dle zákona č. 108/2006 Sb., mají různou formu – ambulantní, terénní a pobytovou a dělí se na služby sociálního poradenství, sociální péče a sociální prevence. Pro rodiny s dětmi to pak jsou například denní a týdenní stacionáře, osobní asistence (v případě zdravotně postiženého dítěte), azylové domy, zařízení pro krizovou pomoc, sociální poradny, pracoviště rané péče, sociálně aktivizační služby. Sociální poradenství základní a odborné se zaměřuje na konkrétní oblasti, např. manželské a rodinné poradny. Mezi služby sociální péče patří osobní asistence, stacionáře, odlehčovací služby, tedy služby, které mají pomoci osobám prožít život v přirozeném prostředí, v souvislosti s rodinou se může týkat zdravotně postižených dětí a pomoci s nimi. V oblasti sociální práce rodin s dětmi jsou důležité služby sociální prevence § 53.

„Služby sociální prevence napomáhají zabránit sociálnímu vyloučení osob, které jsou tímto ohroženy pro krizovou sociální situaci, životní návyky a způsob života vedoucí ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňující prostředí a ohrožení práv a oprávněných zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby. Cílem služeb sociální prevence je napomáhat osobám k překonání jejich nepříznivé sociální situace a chránit společnost před vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů.“ Patří sem raná péče, azylové domy, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, krizová centra, a také terénní programy. (Zákon č. 108/2006 Sb.)

3.1 Azylový dům jako jedna z forem pomoci

Azyl, azylové bydlení, azylový dům pro matky s dětmi. Význam slova azyl uvádí Matoušek (2003, s. 29-30) jako útulek, útočiště. Azylový dům popisuje jako *„ubytovací zařízení pro osoby bez přístřeší, jež by těm klientům, kteří jsou pro změnu životního stylu motivováni, mělo umožnit integraci do společnosti.“*

Lidé, kteří již domov ztratili, potřebují pro možnost řešení základní zázemí, protože právě kvalitní zabezpečení základních životních potřeb je podmínkou úspěšné reintegrace. Těmto lidem lze poskytnout několik forem azylového bydlení. Prvním z nich je krátkodobé azylové ubytování, které slouží k překlenutí krizové situace, v řádu dnů, týdnů. Druhou formou azylového ubytování je ubytování střednědobé, většinou v délce několika týdnů až měsíců,

od klienta se očekává aktivní přístup a snaha o jeho návrat k soběstačnosti. Dlouhodobé azylové ubytování je na dobu několika měsíců až let – „*cílem dlouhodobého azylu je nácvik dovedností vedoucí k samostatnosti a převzetí odpovědnosti za vlastní život.*“ Do této kategorie spadají azylové domy pro muže, pro ženy, pro matky s dětmi. Dlouhodobé azylové bydlení – cvičné byty, chráněné byty, jsou pro klienty v ČR spíše nedostupné. (Schwarzová in Matoušek, 2005, s. 322-324)

Toto členění azylového bydlení vychází také ze zákona (108/2006 Sb. o sociálních službách), který upravuje podmínky poskytování pomoci a podpory osobám, které se dostaly do nepříznivé situace. Služby pobytové jsou spojené s ubytováním v zařízeních sociálních služeb. Ambulantní služba ubytování nenabízí a klient do zařízení dochází. Služby terénní jsou poskytovány v přirozeném prostředí klienta. Nepříznivou sociální situací se na základě tohoto zákona rozumí „*oslabení nebo ztráta schopnosti z důvodu věku, nepříznivého zdravotního stavu, pro krizovou sociální situaci, životní návyky a způsob života vedoucí ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňující prostředí*“ (§3) a další důvody, jejichž následkem by mohlo dojít k sociálnímu vyloučení.

Zákon (č. 108/2006 Sb.) říká: „*Azylové domy poskytují pobytové služby na přechodnou dobu osobám v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení.*“. Mezi základní činnosti, které je poskytovatel povinen zajistit, patří poskytnutí ubytování, poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy, pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí. Vyhláška Ministerstva práce a sociálních věcí 505/2006 Sb. pak stanovuje rozsah úkonů, které jsou poskytovány v rámci základních činností. Podle §22, který se týká azylových domů, se základní činnosti zajišťují v rozsahu těchto úkonů:

- a) poskytnutí stravy nebo pomoc při přípravě stravy,
  1. vytvoření podmínek pro samostatnou přípravu stravy, pomoc s přípravou stravy,
  2. zajištění nebo poskytnutí stravy odpovídající věku, zásadám racionální výživy,
- b) poskytnutí ubytování,
  1. ubytování po dobu zpravidla nepřevyšující 1 rok,
  2. umožnění celkové hygieny těla,

3. vytvoření podmínek pro zajištění úklidu, praní, žehlení osobního a ložního prádla,
- c) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí
1. pomoc při vyřizování běžných záležitostí vyplývajících z individuálních plánů
  2. pomoc při obnovení nebo upevnění kontaktu s rodinou a pomoc a podpora při dalších aktivitách podporující sociální začleňování osob, včetně uplatňování zákonných nároků.

Azylové domy představují komplexní soubor služeb, jejichž prostřednictvím lze poskytnout pomoc a podporu těm osobám, které se v nepříznivé sociální situaci ocitly. Podstatou této sociální služby je umožnit lidem v nepříznivé sociální situaci zůstat rovnocennými členy společnosti, podpořit je v osobním růstu, samostatnosti, soběstačnosti, nezávislosti na sociální službě, umožnit mu začlenění a setrvání v běžném prostředí. (Šrajer in Šrajer a Musil, 2008, s. 59)

Přes všechny výše poskytované služby a sociální práci s klienty probíhá „azylová turistika“, což znamená, že po ukončení ročního pobytu (dle zákona 108/2006 Sb.) využije matka s dětmi služby dalšího azylového domu a pak dalšího, kdy už pak těžko hledá cestu ven. V souvislosti s tím se začíná objevovat nový jev a to tzv. „dětí azylových domů“. Jsou to mladé ženy, matky, které využívají se svým dítětem či dětmi sociální službu azylový dům a přitom mají zkušenost s touto sociální službou z doby, kdy byly děti a byly v azylovém domě se svou matkou.

3.2 Azylové domy pro matky s dětmi, obecná charakteristika

Ve své práci se dále zaměřím na azylové domy pro matky s dětmi, které Matoušek (2003, s. 30) definuje jako „zařízení pro ubytování matek s malými dětmi (v ČR do 3 let), které se dostaly do tak nepříznivé situace, že by bez náhradního ubytování nebyly schopny vychovávat své dítě (...) Azylové domy obvykle poskytují matkám systematické poradenství“. Věk dítěte uvedený Matouškem je spíše orientační, většinou uvádí azylové domy věk dětí do 18–26 nebo jako nezaopatřené děti. Poradenství v azylových domech vyplývá z individuálních potřeb rodiny a také ze zákona.

Azylové domy tohoto typu patří podle délky pobytu do oblasti střednědobého až dlouhodobého azylového ubytování, délka pobytu je na několik týdnů či měsíců podle potřeby klienta, dle zákona zpravidla nepřevyšující 1 rok. Jsou situace, kdy se délka jednoho roku opravdu nedodrží, z vlastní praxe uvedu příklady – dítě je školou povinné a délka ročního pobytu by měla vypršet v polovině května. Po domluvě s klientkou v rámci individuálního plánu je možné smlouvu prodloužit do doby, než skončí školní rok, aby dítě nemuselo přestupovat. Jiným příkladem je klientka, které právě v době, kdy jí měl končit roční pobyt v azylovém domě, zemřeli během měsíce oba rodiče a přítel nastoupil do výkonu trestu odnětí svobody. Pobyt jí byl prodloužen o tři měsíce, než se jí podařilo tuto situaci zvládnout. A ještě jeden příklad – klientka je zaměstnaná a odstěhováním se po ročním pobytu do jiného města by ztratila práci. Aktivně řeší bytovou situaci v místě současného bydliště a smlouva v azylovém domě jí je prodloužena dle potřeby. **Posláním** azylového domu je pomoc matkám s dětmi, ženám, kterým byly svěřeny děti do péče a těhotným ženám, které se ocitly v tíživé situaci spojené se ztrátou bydlení, překlenout tuto obtížnou situaci dočasným ubytováním a poradenstvím, které by mělo vést ke stabilizaci a zlepšení sociální situace a také ke zvýšení jejich soběstačnosti a schopnosti řešit své životní problémy. **Cílem** azylových domů je obecně zajištění bezpečného ubytování matkám a jejich dětem, pomoc při zajištění základních životních potřeb, zajištění sociální, ekonomické i psychické stabilizace, poskytování individuální podpory a pomoci při využívání vlastních možností a schopností, zvyšování samostatnosti a nezávislosti na sociální službě. **Principy** poskytovaných sociálních služeb jsou dodržování lidských práv a svobod, zachování důstojnosti, ochrana soukromí, respektování individuálních potřeb, cílů a schopností klientky, podpora všech aktivit klientky, které vedou ke zlepšení a k řešení její tíživé situace. Poslání, cíle a principy poskytovaných sociálních služeb se řídí Standardy kvality sociální služby, každý azylový dům zpracovává vlastní standardy a metodiky, obecně se ale azylové domy ve svých posláních, cílech a principech shodnou. V každém azylovém zařízení je stanoven Domovní řád, který je v písemné podobě pro pracovníky i klienty, a obě strany tento řád dodržují. Domovní řád je koncipován v rámci soužití více rodin a také zohledňuje zájem dítěte – denní a noční klidy, podmínky návštěv, hygiena, pravidelný denní režim. Pro samotný pobyt poskytuje azylový dům matce a dětem samostatný vybavený pokoj kuchyňská linka a hygienické zařízení mohou být součástí bytové jednotky nebo je společné více rodinám. Za pobyt v azylovém domě hradí matka za sebe a dítě (děti) část reálných nákladů podle vyhlášky MPSV 505/2006 Sb. (Zatloukalová, 2014, s. 12)

Pobyt v azylovém domě ale mohou některé klientky vnímat jako něco, za co se stydí. Goffman (2003, s. 111) sice hovoří o pacientech ústavu, ale podobně prožívají i klientky azylových domů situace, kdy mají sdělit, např. budoucímu zaměstnavateli nebo potenciálnímu pronajímateli bytu, kde bydlí. „*Pocívaly v takové situaci určitou míru nejistoty*“, stejně tak děti byly ve škole vystaveny nepříjemným situacím a „nálepce“, že jsou z azylového domu.

3.3 Sociální práce a sociální pedagogika v azylových domech

Podle Bakošové (2008, s. 55) stojí sociální služby mezi čtyřmi oblastmi vědních disciplín a to sociální, zdravotní, výchovnou a právní, přitom každá z těchto disciplín se prolíná sociálním, společenským, kulturním a hospodářským prostředím.

Existují dva tábory autorů, kteří se nějakým způsobem této problematice věnovali. Bakošová (2011, s. 21) se nad vztahem sociální práce a sociální politiky zamýšlí, a ačkoliv se přiklání ke konvergentnímu vztahu mezi sociální pedagogikou a sociální prací, předkládá i názor opačný, a to že vztah mezi těmito dvěma disciplínami je divergentní, tedy že jsou to samostatné disciplíny, kdy se sociální pedagogika zabývá výchovou, zatímco v sociální práci je preferovaná péče.

Cílem pracovníků v azylovém domě je pomoci matkám v jejich nepříznivé situaci, aktivizovat a podporovat je v krocích vedoucích k řešení jejich sociální situace.

Zákon (č. 108/2006 Sb. § 115) upravuje předpoklady pro výkon práce v sociálních službách a okruh pracovníků, kteří vykonávají odbornou činnost:

- sociální pracovníci,
- pracovníci v sociálních službách,
- zdravotničtí pracovníci,
- pedagogičtí pracovníci,
- manželští a rodinní poradci a další odborníci, kteří poskytují sociální služby

Zákon (č. 108/2006 Sb. § 110) také vymezuje předpoklady pro výkon jejich povolání, jejich odbornost.

- **Sociální pracovník:** minimálně vyšší odborné vzdělání v oborech vzdělávání zaměřených na sociální práci a sociální pedagogiku, sociální a humanitní práci, sociální práci, sociálně právní činnost, charitní a sociální činnost. Dále také zákon povoluje vykonávat práci sociálního pracovníka i osobám vysokoškolsky vzdělaným v oboru právo a speciální pedagogika, což z mého pohledu nepovažuji za přínosné

- **Pracovník v sociálních službách:** vykonává přímou obslužnou péči, základní výchovnou nepedagogickou činnost a pečovatelskou činnost v domácnosti, dále může vykonávat pod dohledem sociálního pracovníka další činnosti, např. základní sociální poradenství, vzdělávací, výchovné a aktivizační činnosti.

3.3.1 Sociální práce

Definice sociální práce podle Matouška (2003, s. 200) zní takto: „*Sociální práce je společenskovední disciplína i oblast praktické činnosti, jejíž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů (chudoby, zanedbávání výchovy dětí, diskriminace určitých skupin, delikvence mládeže, nezaměstnanost, aj). Sociální pracovníci pomáhají jednotlivcům, rodinám, skupinám i komunitám dosáhnout nebo navrátit způsobilost k sociálnímu uplatnění. Kromě toho pomáhají vytvářet pro jejich uplatnění*“.

Úlehla (2004, s. 24) se zamýšlí nad posláním sociální práce jako nad dialogem mezi požadavky společenských norem a tím, co si přeje klient. Obecný cíl sociální práce pak vidí v soustavné koordinaci změn na obou stranách, na straně norem i na straně klientových způsobů. Přitom uznává, že mezi normami a klientovým chováním může být značná vzdálenost. Ke koordinaci, respektive ke kvalitní sociální práci slouží metody přebírání kontroly a nabízení pomoci.

Významné jsou dokumenty, jako je Etický kodex sociálního pracovníka a také Mezinárodní etický kodex sociální práce, které též definují sociální práce. Například takto: „*Profese sociální práce podporuje sociální změnu, řešení problémů v lidských vztazích a také zmocnění a osvobození lidí v zájmu zvýšení blaha. Sociální práce zasahuje v oblastech, kde dochází k interakci lidí a jejich prostředí, a využívá k tomu teorie lidského chování a sociálních systémů. Základem sociální práce jsou principy lidských práv a sociální spravedlnosti*“ (Nečasová in SP, 2004, s. 31)

Sociální práci, jejím smyslem, se zabývá i Šrajer (2012, s. 86). Uvádí, že sociální práce by měla vést k povzbuzování klienta, aby se stal sám sebou, aby si uvědomil všechna práva, ale také povinnosti; pomáhat se zvládáním problému; podporovat u člověka schopnost žít mravně, ve vztahové harmonii. Předmětem sociální práce je člověk se sobě vlastní důstojností, s bio-psycho-spirituálními potřebami a očekáváními. Sociální práce usiluje o komplexnost, nepodceňuje etiku a tyto aspekty pak rozhodují o kvalitě v sociální práci.

3.3.2 Sociální pedagogika

„Sociální pedagogika je ve své praktické i teoretické podobě neobyčejně důležitým oborem, neboť se zabývá takovými jevy v současné společnosti, které v ní působí negativně, resp. ji ohrožují.“ (Průcha, 2006, s. 87)

Definici sociální pedagogiky lze najít i v Pedagogickém slovníku (Průcha, 2003, s. 217). Dle něj je *„sociální pedagogika disciplína pedagogiky, zabývající se širokým okruhem problémů spjatých s výchovným působením na rizikové a sociálně znevýhodněné skupiny mládeže a dospělých“*.

A velmi vhodně definuje sociální pedagogiku Kraus (2008, s. 46), když říká, že: *„sociální pedagogika se zaměřuje na každodennost života jedince, na zvládání životních situací bez ohledu na věk, akceptuje ochranu jedince před rizikovými vlivy a iniciuje takové změny v sociálním prostředí, které se snaží uvádět do souladu individuální potřeby a zájmy jedince s možnostmi společnosti“*. Dále se také zamýšlí nad sociální a pedagogickou dimenzí této disciplíny: (2008, s. 44-45)

- **Sociální dimenze** je dána sociálním rámcem, společenskými podmínkami v konkrétní společnosti. Ta vytváří podmínky a okolnosti, které nejsou optimální pro socializaci jedince nebo pro sociální skupinu. Sociální pedagogika se zabývá prostředím, ve kterém socializace probíhá, hledá východiska a řešení pro optimální vývoj osobnosti ve společnosti
- **Pedagogická dimenze** spočívá v prosazování a realizaci společenských nároků, žádoucích cílů a požadavků.

Bakošová (2011, s. 37) se na Slovensku této oblasti věnuje intenzivně. Z dostupných odborných publikací, monografií a vědeckých výzkumů shrnuje, že existuje potřeba sociálního pedagoga ve škole i v sociální práci. Tuto potřebu odůvodňuje nárůstem různých sociálně-patologických jevů ve společnosti, existencí ohrožených dětí a mládeže nežádoucími jevy. Posláním sociální pedagogiky spatřuje v harmonizaci vztahů, nápravě deficitů, frustrací, ale také v nastavení pozitivních cílů člena společnosti. Definuje sociálního pedagoga takto: *„sociální pedagog je odborník v oblasti sociálně-výchovného působení, vzdělávání, převýchovy, poradenství, intervencí a prevence dětí, mládeže i dospělých, ale také v oblasti výzkumu sociálních věd o výchově a vzdělávání“*.

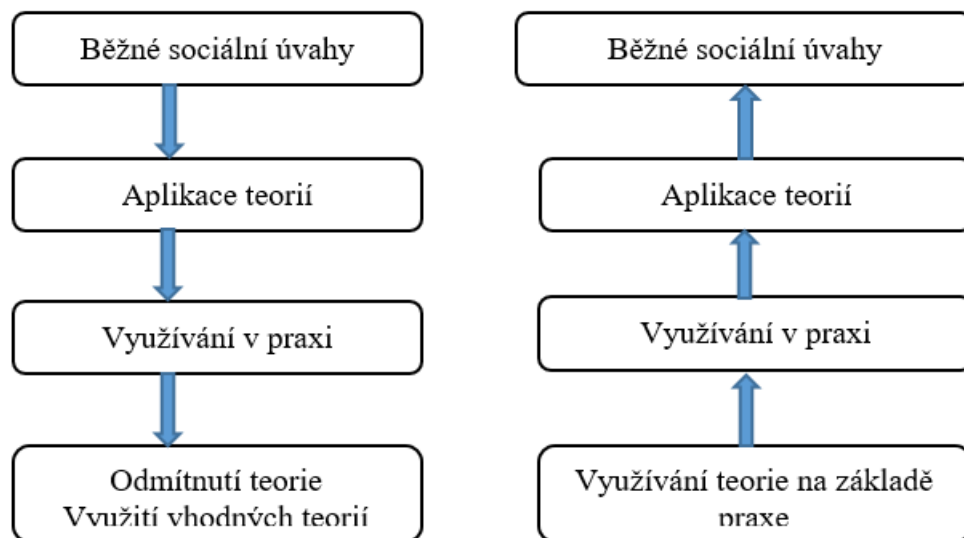
Jak sociální práce, tak sociální pedagogika mají společný cíl – podílet se na (re)socializaci jedince ve společnosti, kdy je socializace chápána nejen jako proces zespolečňování

člověka, ale také se podílí na začlenění se do sociálních vztahů v sociálním systému. (Bakošová, 2011, s. 103). Ta socializaci definovala jako proces, který probíhá v každém období života jedince, a během každého z těchto období (děti, mládež, dospělí, senioři) lze nalézt specifické znaky. Prostředky socializace jsou hra, učení a práce, v průběhu socializace vstupuje člověk do sociálních vztahů a pak lze posoudit jeho sociabilitu.

Průcha (2003, s. 216) ještě dodává, že se socializace odehrává v rodině, mezi vrstevníky, přáteli, v práci, prostřednictvím masmédií. Nedostatky v procesu socializace způsobené vrozenými dispozicemi či vlivem prostředí odrážející se ve fungování jedince je nutné formou resocializace včlenit zpět do společnosti. Matějček, Dytrych (2002, s. 102-109) se zaměřuje konkrétně na potřeby dítěte, když se zabývá změnou školy v případě stěhování.

Sociální práci, která v azylových domech zatím převažuje, se jako komplexní disciplíně věnuje Payne (2016, s. 71). Zabývá se moderními teoriemi, zejména specializací v sociální práci, ale nabízí i klasické pohledy na sociální práci. Nebrání se specializovaným službám s všeobecnými, ale i se specializovanými sociálními pracovníky, řeší také zásady interprofesionální práce. Jeho pohledem se teorie v sociální práci vyvíjí, kolísá.

Obrázek č. 4: *Dedukce shora dolů, zdola nahoru ve vývoji teorie* (Payne, 2016, str. 71)

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 METODOLOGICKÝ RÁMEC VÝZKUMU

Pro výzkumnou část jsem zvolila a použila metodu **kvalitativního výzkumu**. Je totiž nejlepším způsobem, jak do dané problematiky co nejrychleji proniknout, prozkoumat ji a porozumět člověku samotnému.

Vzhledem k charakteru výzkumného problému byl k jeho řešení a při hledání odpovědí na výzkumnou otázku zvolen *kvalitativní přístup*, který svým zaměřením umožňuje hloubkové a detailní poznání zkoumaného fenoménu v jeho přirozených podmínkách a v celkovém kontextu. „*Hlavním cílem kvalitativního výzkumu je porozumět člověku, tedy především chápat jeho vlastní hlediska – jak on vidí věci a posuzuje jednání. Podle zásad kvalitativního výzkumu je každý člověk anebo skupina lidí jedinečná*“ (Gavora, 2000, s. 32). *Záměrem výzkumníka provádějícího kvalitativní výzkum je za pomoci celé řady postupů a metod rozkrýt a reprezentovat to, jak lidé chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu*“ (Švaříček a Šedřová, 2007, s. 17).

Součástí této kapitoly je zdůvodnění proč a za jakým účelem jsem si vybrala pro svou diplomovou práci toto téma, výzkumné metody, cíle výzkumu. Také představím sociobiografický portrét informantek, způsob vedení rozhovoru, prostředí, kde byl rozhovor prováděn. Je to vlastně sebereflexe mne, jako výzkumníka, zda se během výzkumu podařilo získat potřebná data, zda byl vhodně vytvořený plán, podle kterého měl celý výzkum probíhat. (Miovský, 2006, s. 75)

Klíčovými termíny v kvalitativním výzkumu jsou totiž **jedinečnost** a **neopakovatelnost**. (Miovský, 2006, s. 17)

4.1 Cíl výzkumu, výzkumná otázka

Každý máme v životě nějakou představu o tom, jaký bychom ho chtěli mít. Někdo jasnější a jde si za ní, někdo neví, tápe, hledá. Pro někoho je život procházka růžovým sadem, někdo si své „místo na slunci“ musí vydobýt. Jde o to, *mít kde být, s kým být a pro co žít*. Možná to vyznívá úplně obyčejně a samozřejmě, ovšem není tomu tak.

Vlastní bydlení, vzdělání, zaměstnání, představa toho, čeho v životě dosáhnout, kde vychovávat své děti, spokojeně žít – pokud se člověk nedostane do obtížných životních situací, je tahle představa prožití života celkem reálná. Jenže mohou v životě nastat okolnosti, kdy tahle představa vezme za své.

Pracuji v azylovém domě pro matky s dětmi již delší dobu a tak jsem měla možnost se setkat s různými osudy převážně osamělých matek s dětmi, jejichž životní situaci by jim asi málokdo záviděl. Ať už je to jejich dětství nebo dospělost – vždy je to matka s dětmi, která nemá střechu nad hlavou. A potřebuje pomoc. Pokud nepomůže rodina, obrací se o pomoc k státu. Na poskytnutou pomoc, ať už naši či někoho jiného, se dá lehce zvyknout a takzvaně „natahovat ruku“ – tu na sociální dávky, tu na další pobyt v azylovém domě apod. Jedním z cílů této sociální služby azylového domu pro matky s dětmi je zvýšit soběstačnost klientek natolik, aby po ukončení smlouvy mohly sobě i svým dětem zabezpečit život nezávislý na naší službě.

Cílem výzkumu je analýza a porozumění zkušenostem žen s pobytem v azylovém domě obsažené ve výzkumné otázce. Kvalitativní výzkum se nezakládá na množství získaných dat a jejich následné statistické analýze – tímto směrem se orientuje spíše kvantitativní výzkum. Disman (2005, s. 285) definuje kvalitativní výzkum jako: „*nenumerické šetření a interpretace sociální reality. Cílem je odkrýt význam podkládaný sdělovaným informacím*“. Dle něj má kvalitativní výzkum za cíl vytvářet nové hypotézy, nové teorie, porozumění. Dále doplňuje, že specifikem kvalitativního výzkumu je mnoho informací o velmi malém počtu jedinců, přičemž generalizace na celou populaci je problematická, někdy i nemožná. (Disman, 2005, s. 286, 287)

Cílem předkládané diplomové práce je tedy porozumět, jakým způsobem popisují ženy, matky s dětmi, svou zkušenost s pobytem v azylovém domě v dětství a v dospělosti a jaký význam pro ně tato zkušenost má. Záměrem této práce je tedy porozumět vyprávění dospělých žen, které mají zkušenost s pobytem v azylovém domě jako děti, zda a jak je tato zkušenost ovlivnila, zda má či nemá vliv na to, že v dospělosti též využily tuto sociální službu azylový dům. Informantkám se nabízí příležitost nejen k retrospektivnímu zamyšlení, ale i k hodnocení svých zkušeností.

V souvislosti s hlavní cílem byla vytvořena tato metodika:

- vést rozhovory se ženami/matkami s dětmi, které mají zkušenost s pobytem v azylovém domě
- Na základě rozhovorů vytvořit přepis nahrávek
- Provést hloubkovou analýzu jednotlivých příběhů

V rámci kvalitativního výzkumného šetření byla stanovena tato **výzkumná otázka:**

Jak informantky vnímají zkušenost z dětství s pobytem v azylovém domě.

4.2 Použitá metoda výzkumu

Vzhledem k povaze výzkumného problému a nastaveným výzkumným otázkám je výzkum této práce orientován kvalitativně, metodou výzkumného přístupu, včetně analýzy a interpretace dat, byla tematická interpretativní fenomenologická analýza (Interpretative Phenomenological Analysis – dále jen IPA). IPA se pokouší porozumět žitým zkušenostem aktérů, jejím cílem je prozkoumat, jak konkrétní osoba vnímá sociální procesy, události a situace (fenomény) a jak si je vysvětluje. Autorem relativně nového empirického přístupu (počátek 90. let) je Jonathan J. Smith, profesor psychologie na Birbeck University of London. Původně byl přístup vyvinut pro oblast psychologie zdraví, postupně se ale začal používat a používá v oblastech psychologie (i sociální také klinické atd) a zaměřuje se na detailní porozumění osobní zkušenosti člověka a zkoumá, jaký této zkušenosti daný jedinec v určité situaci přisuzuje osobní význam. V popředí stojí jednak zájem o jedince, ale také o jeho způsob prožívání a jeho subjektivní interpretace. Zároveň je sledován proces, při kterém se respondentovy osobní významy utvářejí.

Jako metoda získávání a tvorby dat bylo použito nestrukturované, neboli volné, **narativní interview** (dále nazýváno též jako rozhovor), které se jevílo pro tento výzkum vhodné. Výzkumník nepokládá aktérům výzkumu žádné specifické, předem připravené otázky, nechá je volně vyprávět bez přerušování, ale s tím, že je dopředu seznámí s cílem výzkumu. Informantkám jsem navrhla pro jejich lepší pochopení metodu s vyprávěním svého **životního příběhu**, aby vyprávěly o svém životě jako o knize, kdy zlomové okamžiky v jejich životě, kterými si prošly, budou jednotlivými kapitolami. (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 134)

Ke zvolené metodě bylo přistoupeno po zvážení výhod a skutečnosti, že výzkumník může během rozhovoru sledovat, co je pro aktéra výzkumu důležité, poskytuje prostor pro případné doptávání a pokládání otázek v kontextu situace, což přispívá k bohatosti a odkrývání významných dat, k lepšímu porozumění zkoumaného problému a k rozpoznávání klíčových událostí v jeho životě. Metoda interview byla kombinována i s pozorováním. Jedinou „nevýhodou“ tohoto typu interview by se mohla zdát časová náročnost při zaznamenávání rozhovoru a následná transkripce získaných dat, osobně jsem

toto jako „nevýhodu“ nevnímala, neboť být přímým participantem při vyprávění **životního příběhu** o (mnohdy nelehkém) životě jednotlivých informantek mi připadlo téměř fascinující. Být při sdělování jejich (pro ně někdy možná potlačovaných či nepojmenovaných) pocitů, skládání si střípků života do jednoho celku, uvědomování si nejrůznějších situací s odstupem času, návratů do minulosti, jejich upřímnost. Čas strávený s jednotlivými informantkami vnímám jako velmi obohacující pro mě jako člověka i jako sociálního pracovníka.

4.2.1 Životní příběh

Jak už kapitola napovídá, pod pojmem životní příběh si lze představit životní cyklus jednotlivce, člověka, jenž prochází vývojově stejnými etapami, ale prožívá jej odlišně.

Vyprávění příběhů je základní způsob lidské komunikace. Prostřednictvím životního příběhu lze zjistit, jak lidé žijí a rozumějí životu, obzvláště tomu svému. „*Životní příběh je takový příběh, který si jedinec volí k vyprávění o prožitém životě, který je vypravován úplně a otevřeně do té míry, jak dovoluje paměť a jedincovo přání ohledně toho, co by o něm měli znát druzí.*“ (Atkinson in Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 130) Sám tedy rozhoduje, jak události uspořádá do děje, jaký význam jednotlivým událostem dá.

Vedení vlastního života je realizací osobní svobody – vést svůj život cílevědomě odněkud někam, přemýšlet o něm, dívat se dopředu a plánovat, ohlížet se zpět, anebo žít přítomností a zajímat se pouze o přítomný den. Tohle je na každém člověku. Na pomyslné čáře života se pokusit zobrazit a zaznamenat důležité momenty a události, které otevíraly nebo zavíraly možnosti, jak svůj život vést a žít. Hledat a nalézt nejdůležitější předěly životní cesty k tomu, aby se mohl člověk orientovat ve svém vlastním životě, musí znát mantinely, ať už fyzické nebo sociální. Na základě těchto poznání se snaží ovlivňovat i ostatní lidi. Člověk by rád rozuměl životní cestě své i těch, se kterými žije, kterým důvěřuje, které má na starosti. Jenže každá doba je jiná, má své vlastní naděje, strachy, otázky a odpovědi. (Říčan, 2004, s. 13-17)

Jak konstatuje Čermák (2006, s. 90): „*Příběh je identita člověka, příběh tvořený, vyprávěný, revidovaný a znovu vyprávěný v průběhu života. Příběhy imitují život a prezentují vnitřní realitu do vnějšího světa. Současně tvarují a konstruují vypravěčovu realitu a osobnost.*“ Co bude tedy zahrnuto v příběhu, určí sám jedinec, rovněž si stanoví řazení jednotlivých událostí na své životní dráze a jim přisouzených významů.

„Životní dráha znamená průběh života jednotlivce v jednotlivých etapách životního cyklu – sled fází lidského života určovaný časovým průběhem biologického, psychického a sociálního vývoje člověka“. (Průcha, 2003, s. 317)

Průběh životní dráhy je však složitou a proměnlivou sítí vzájemně se ovlivňujících procesů, které se kříží, prolínají a ovlivňují v nejrůznějších životních situacích. V každé etapě životní dráhy se zhodnocují fáze předchozí, zkušenosti, životní události, zážitky. (Alan, 1989, s. 11)

4.2.2 Charakteristika výzkumného prostředí a výběr informantů

S ohledem na výzkumný problém nebyl výzkumný vzorek zvolen náhodně. Jednalo se o záměrný (účelový) výběr. To znamená, že na základě stanoveného kritéria jsou vyhledáváni cíleně takoví jedinci, kteří odpovídají nebo spíše splňují tato kritéria a jsou ochotni se do výzkumu zapojit. (Miovský, 2006, s. 135)

Zásadní kritéria pro výběr aktérů výzkumu byla stanovena třemi základními body:

- žena
- matka s dětmi, která je nebo byla v azylovém domě pro matky s dětmi
- zkušenost s pobytem v azylovém domě v dětství

Původním záměrem bylo, že oslovím bývalé klientky azylového domu, kde pracuji. Mám zkušenost, že tyto dospělé ženy, které kvůli nějakému problému ve svém životě využijí sociální služby azylový dům, jen nerady přiznávají svá pochybení a omyly. To ale určitě není jen jejich „problém“. Asi málokomu z nás by se „chtělo“ svěřit cizímu člověku a sdělit mu svoje životní neúspěchy, můj zájem o nastíněný „problém“ byl ale takový, že jsem se rozhodla tento výzkum zrealizovat. Využila jsem tedy kontaktů, které jsem měla, a telefonicky v lednu 2020 případné aktérky oslovila. Jednalo se o čtyři bývalé klientky. Další aktéry výzkumu jsem plánovala oslovit prostřednictvím kolegů, sociálních pracovníků z jiných azylových domů. Ze zkušeností s prací s klientkami v azylovém domě vím, že ony telefon často využívají jako zdroj peněz a to v tom smyslu, že když nemají prostředky na živobytí, dají některé věci do zastavárny (navzdory doporučení pracovníků AD, kteří klientkám vysvětlují nevýhody tohoto jednání, nabízejí možnost spolupráce na finančním plánování). A telefon je jednou z těchto věcí, navíc i celkem finančně hodnotnou. Při dalším příjmu si pak většinou tyto věci vyplatí a vyzvednou. Pokud ne, koupí si za nějaký čas jiný, též ze zastavárny. Dalším postřehem a zkušeností je, že si klientky moc nehrají se svými

děťmi, a když se dítě dožaduje pozornosti, dostane od matky na hraní telefon. Takže se pak stává, že jsou telefony poškozené, zablokované, nefunkční (opět si dovolím připomenout, že pracovníci azylových domů se na zkvalitňování vztahů mezi matkou a dítětem snaží podílet co nejvíce v rámci volnočasových aktivit i individuálních intervencí). Proč to zmiňuji? Protože jsem se právě s těmito situacemi setkala při oslovování možných účastnic. Dvě bývalé klientky našeho azylového domu byly rády, že se setkáme, s účastí ve výzkumu ihned souhlasily – hned při prvním kontaktování jsem jim sdělila důvod svého telefonátu, tématu porozuměly a k rozhovoru svolily. Třetí jsem se nedovolala (operátor hlásil, že volané číslo neexistuje), čtvrtá byla v telefonu spíše váhavější a zúčastnit se výzkumu odmítla. Oslovila jsem tedy některé kolegy z jiných azylových domů, kteří mi potvrdili, že se s takovými klientkami, které už mají za sebou zkušenost s pobytem v azylovém domě jako dítě, setkávají, ne tedy moc často, ale setkávají, ale aktuálně využívá jejich pobytovou sociální službu jen velmi malý počet. Na bývalé klientky mi samozřejmě kontakt dát nemohli, požádala jsem je tedy o možnost navštívit jejich azylový dům a stávající klientky oslovit osobně. Na tomto postupu jsme se dohodli. Kolegové zprostředkovaně domluvili schůzku – kontakt na klientku mi nemohli předat a nebylo vhodné přijet do azylového domu jako cizí osoba a bez ohlášení. Setkala jsem se se čtyřmi možnými aktérkami výzkumu. Všechny čtyři jsem oslovila tedy osobně, vysvětlila jsem jim důvod své návštěvy, téma rozhovoru a požadavek k nim. Jednu z těchto žen tato záležitost zaujala, domluvily jsme se na další schůzce – informantka mi sdělila své telefonní číslo a přes telefon jsme si domluvily schůzku ohledně rozhovoru, který se opravdu uskutečnil. Dvě z těchto oslovených žen váhaly – zde vyjádřím pochopení a potvrzují se moje postřehy uvedené výše, že se jen nerady dělí o svůj životní příběh, neboť jej nepociťují jako úplně úspěšný a také jsem měla dojem, že je to pro ně nevýhodné a nijak by z toho neprofitovaly (opět postřeh z praxe a ze zkušeností ze svého povolání), ačkoliv již na první schůzku jsem přinesla nějaké drobnosti a pochutiny pro děti jako malou pozornost, jako slušnost, když jdu k někomu na návštěvu. Další z těchto žen s rozhovorem souhlasila, předala mi své telefonní číslo, ale když jsem se s ní chtěla domluvit na schůzce, tak termín stále oddalovala, odvolávala. Mezi tím se odstěhovala z azylového domu ke svému příteli, a když jsem s ní později hovořila, vždy jsem slyšela v telefonu i jejího partnera, co jí říká, aby řekla, a když poslední telefonický rozhovor končil tím: „já se vám ozvu“, už jsem moc nedoufala v to, že se tato žena ozve. A také se již neozvala. I nadále ale platila moje domluva s kolegy, že pokud by jejich pobytovou službu využívala žena, která by splňovala nastavená kritéria pro výzkum, zda by mě o tomto mohli informovat. Ozvali se mi dva kolegové, že v azylovém domě mají tři ženy, jejichž dcery by

byly vhodné aktérky výzkumu. Oslovila jsem tedy tyto tři matky potencionálních informantek s žádostí o možnost se s jejich dcerami zkontaktovat, buď o zprostředkování jejich telefonního čísla, nebo o zprostředkování mého telefonního čísla jim. Všechny shodně si vzaly moje telefonní číslo, ale nikdo se mi neozval, později jsem tyto ženy pak ještě v azylových domech navštívila. To už projevily menší ochotu a zájem, s tím, že kontakt předaly, nebo zapoměly a ztratily. Opětovně jsem je požádala o zprostředkování mojí žádosti a telefonního čísla, k tomu svolily, požádala jsem i o možnost, že by mi daly ony telefonní čísla na své dcery. Jedna z těchto žen mi telefonní kontakt na dceru dala, ale při opakovaném vytočení čísla se mi ozval operátor: *“volané číslo neexistuje“*. Žádný z těchto možných rozhovorů se tak neuskutečnil. Poté, co nastalo vyhlášení nouzového stavu v celé republice ze strany vlády z důvodu virové pandemie, azylové domy (vlastně všechny sociální služby) omezily svoje činnosti pouze na základní, netvořily se individuální plány, s klienty se pracovalo opravdu jen minimálně. Také byla omezena možnost návštěv v azylových domech, zákaz vycházení mimo azylový dům, byla ztížena možnost začít tyto sociální služby využívat z důvodu nemožnosti doložit potvrzení od lékaře o bezinfekčnosti před zahájením pobytu. V tomto období jsem tedy pak už žádnou možnou aktérku neměla možnost oslovit.

Od počátku, od prvotní myšlenky věnovat se tomuto tématu, jsem si uvědomovala limity tohoto výzkumného přístupu, ani ne proto, že by mohl být potenciálních participantek malý počet, z nejrůznějších setkání sociálních pracovníků - odborná kolegia, pracovní skupiny, komunitní plánování, odborné semináře a konference - jsem měla informace, že se kolegové s těmito ženami, mladými matkami s dětmi, které využily sociální službu azylový dům pro matky s dětmi a mají zkušenost s pobytem v azylovém domě i jako děti, ve své praxi setkávají, ale spíše proto, že „nějaký“ výzkum je pro tyto ženy z jejich pohledu nedůležitý a nebude snadné získat dostatečně velký vzorek zkoumané populace. Následně se ukázalo, že významné bylo oslovení bývalých klientek azylového domu, kde pracuji, a znaly jsme se z dřívějšíka, než když jsem byla pro další možné participantky úplně cizí osoba. Dalším limitem je zcela jistě vstup výzkumníka do prostředí výzkumu jako experta daného prostředí s určitými znalostmi a je tedy nutné, aby reflektoval svou pozici a dokázal sám sebe přerámovat do pozice participanta výzkumu. Limitem také shledávám vysokou závislost výzkumných zjištění na schopnostech výzkumníka. Výzkumník odpovídá za celkový proces výzkumu, využití techniky a metody, výzkum je spojen s nároky na komunikaci a též etiku. (Glumbíková, Gojová i SP, 2016/3, s. 25)

4.2.2.1 Sociobiografický portrét informantek

Pro tento výzkum jsem si nestanovila žádný konkrétní počet, ani „horní limit“ počtu aktérů, spíš jsem doufala, že se mi pro rozhovory podaří získat jejich dostatečný počet. Kritéria byla jasně formulovaná takto: žena; matka s dětmi, která využila nebo využívá pobytovou sociální službu azylový dům; zkušenost s pobytem v azylovém domě jako dítě.

Zúčastněné informantky mají **děti soudně svěřené do vlastní péče**, jinak by nemohly využívat sociálních služeb určených pouze pro matky či rodiče s dětmi. Nemají **u sebe** ale ve většině případů všechny děti, v případě mých informantek se jednalo o pěstounskou péči.

Základní údaje, které mi informantky samy sdělily, uvádím v tabulce níže.

jméno	Sára	Nela	Zdenka
Věk	21	21	25
rodinný stav	Svobodná	Svobodná	Svobodná
vzdělání	Základní	Základní	Základní
počet a věk dětí	1 dítě – 4 roky	5 dětí – 5, 4, 4, 2 (PP), 1 rok	4 děti – 8 (PP), 6, 4, 2
rodinné poměry	matka, 2 sourozenci	matka, 6 sourozenců	matka, 3 sourozenci
věk v AD v dětství	3; 13	11	12
počet pobytů v AD v dospělosti	2	3	3

Tabulka č. 2: Základní údaje o informantkách

Sára – Sára je 21 letá maminka čtyřletého syna. Má dva sourozence, staršího bratra téměř nezná, protože zůstal s otcem, když její matka od něj kvůli domácímu násilí odešla. S matkou se jako tříletá ocitla v azylovém domě. Pak žila s matkou u jejího nového přítele, těm se narodila dcera, ale po čase se opět ocitly v azylovém domě, kde pobývaly přes rok, aby ona i její sestra dokončily školní rok. Základní školu ukončila spíše s horšími známkami, chtěla na střední školu zdravotnickou, ale prospěch jí to neumožnil, vybrala si učební obor v nedalekém městě (tuto školu pak z důvodu těhotenství a narození syna nedokončila. Nestýká se se svým otcem, ani s otcem svého syna. Azylový dům v dospělosti vyhledala

z důvodu absence bydlení, kdy bydlela společně s matkou a mladší sestrou a pronájem bytu jim byl ukončen z důvodu velkého dluhu na nájmu a energiích – za porušení smluvních podmínek, jiné bydlení si nesehnala, tak byla nucena využít se svým synem sociální služby azylový dům. Po ročním pobytu v AD se odstěhovala do dalšího azylového domu a po půl roce zpět, mezitím si hledala společně s matkou další vhodné bydlení v tomto městě, které už zná a to se jim podařilo. Sářina matka nepracovala, pobírala částečný invalidní důchod, žili ze sociálních dávek.

Nela – Nele je 21 let. Celkem má pět dětí s jedním partnerem. Vyrůstala s matkou a šesti sourozenci, bez otce. První zkušenost s pobytem v azylovém domě má z doby, kdy jí bylo 11-12 let z důvodu nevhodného bydlení, dluhů matky a ukončení pronájmu. V azylovém domě bydleli asi tak 6 -7 měsíců, pak se vrátili zpět do běžného prostředí. Matka se jim věnovala dle svých možností, na školní docházku Nely ale nedohlížela. Ta má základní vzdělání. Středoškolské vzdělání ani nezačala. Nela otěhotněla ve velmi mladém věku, první dítě se jí narodilo v 16 letech, za rok druhé a v tom roce ještě třetí. Byla nezletilá, řešilo se svěření dětí do péče, nevhodné podmínky bydlení u matky. Otec dětí, přítel Nely, je z rozvedené rodiny, má základní vzdělání, žil s matkou a sourozenci ve stejném místě jako Nela. Nela byla s nezletilými dětmi v péči OSPOD, byl jí doporučen pobyt s dětmi v azylovém domě, spíše nedobrovolný, tři děti byly svěřeny do pěstounské péče na přechodnou dobu, aktuálně jsou v pěstounské péči, v pěstounské péči na přechodnou dobu je i dvouletá dcera. Nela je se stejným partnerem šest let, u obou se dá setkat s problematikou drog. Partner nepracuje, nezajišťuje rodinu, Nela se obrací na matku. Nela s partnerem a také její matka žijí ze sociálních dávek.

Zdenka – Zdenca je 25 let, žila s matkou a bratry v rodinném domku v menší obci. O otci se nijak nezmínila. O bydlení přišli kvůli dluhům matky a také nevhodným podmínkám v domku, který matka nedokázala sama udržovat. V azylovém domě s matkou byla, když jí bylo 12 let, pak jim pomohli prarodiče. Její matka začala mít nový vztah s mužem, Zdenka zůstala u prarodičů, respektive u svého přítele v jeho rodině, s matkou vztahy nepřerušila, ale nebyly nijak vřelé. Zdenka zanedbávala školní docházku, má ukončené pouze základní vzdělání. Nikdy nepracovala. První dítě, dcera Alena, se Zdenca narodila v 17 letech, s dcerou jí hodně pomáhala přítelova matka. Než se Zdenca narodilo druhé dítě, syn, výhradně se o nejstarší dceru starala právě tchýně. Po narození syna bydleli dál u tchýně, pak nastoupil její přítel do výkonu trestu odnětí svobody a Zdenka neměla moc potřebu tchýni „poslouchat“. Navíc byla těhotná a byt byl malý, odešla proto s oběma dětmi do azylového domu, tchýně si ale zažádala o svěření nejstarší vnučky do péče, což se časem

uskutečnilo. Třetí dítě nemá zapsané otce v rodném listu, měl by to být otec předchozích dvou dětí. Zdenka měla celkem dost partnerů, nikdy jí vztah ale nevyšel tak, aby s ním a s dětmi dlouhodobě žila. Jen se jí narodila další dcera a následoval další pobyt v azylovém domě. Aktuálně v azylovém domě není, už přes rok bydlí s dětmi v bytě v nedalekém městě.

4.2.3 Popis přípravy a průběhu interview

„Hlavní skupinu metod sběru dat v empirickém výzkumu tvoří naslouchání vyprávění, kladení otázek lidem a získávání jejich odpovědí“. (Hendl, 2005, s. 164) Než jsem ale mohla rozhovory uskutečnit, bylo nutné promyslet průběh těchto setkání. Všechny informantky jsou mladé ženy-samoživitelky s malými dětmi. Bylo proto potřeba si domluvit, kde a jak se rozhovory uskuteční, předpokládanou délku trvání schůzky, právě s ohledem na děti informantek a zajištění péče o ně. Dva ze tří rozhovorů se uskutečnily v mojí kanceláři, i když jsem nabízela možnost uskutečnit rozhovor třeba v nějakém restauračním zařízení v dopoledních hodinách, kdy jsou děti např. v mateřské škole, nicméně obě si vybraly tento prostor. Jedna z informantek měla dítě u sebe (chlapec 5 let), protože se schůzka uskutečnila v odpoledních hodinách poté, co skončila v práci a chlapce si vyzvedla ve školce, ten se zabavil připravenými hračkami v „hracím koutku“, který ve své kanceláři mám. Druhá informantka přišla sama v dopoledních hodinách, dvě děti měla ve školce, nejmladší předala jeho otci, který nepracuje a je též ze stejného města. Obě tyto ženy bydlely poblíž. Třetí informantka ze vzdáleného města souhlasila se schůzkou v kavárně, dvakrát ji odvolala a pak jsme se domluvily, že ji navštívím v azylovém domě, kde právě pobývala a schůzka se uskutečnila. Dítě v době našeho rozhovoru usnulo.

Na začátku schůzky jsem informantkám vysvětlila ještě jednou důvod tohoto setkání, popsala předběžný plán včetně informace, že rozhovor bude nahráván na diktafon. Zde jsem zaznamenala ostych a náznak nedůvěry, či spíše pochybnosti. Snažila jsem se jim proto navodit dobrou atmosféru, bavily jsme se neformálně pro odbourání nervozity, napětí a obav z toho, že něco neřeknou „správně“. Začaly jsme tedy nejdříve mluvit o běžných věcech nebo o dětech, jak přítomné děti zabavit, co mají rády. Poté jsem se opět vrátila k formalitám a seznámila je s informovaným souhlasem, který podepsaly. Průběh jednotlivých rozhovorů byl vcelku podobný, po vyzvání k vyprávění se postupně rozpovídaly, dotazováním jsem je nerušila a ony samy vyprávěly svůj příběh. Otázky jsem pokládala až v okamžiku, kdy nebyly schopné samy pokračovat, ať už z důvodu rozpomínání na minulost, která je citově zasáhla nebo při doplnění nejasných odpovědí. Zvoleným typem rozhovoru se mi podařilo

docílit toho, že vyšly na povrch jejich pocity, jak prožívají to, co bylo, co je a co bude, což by se přímým kladením otázek a přímými odpověďmi nikdy nepodařilo. Na konci rozhovoru jsem každou informantku vybídla k možnosti vyjádření, co by na závěr třeba chtěla ještě říci. Dále následovalo poděkování s přáním toho, aby se jim splnilo vše, co ony samy chtějí, co od života očekávají a po čem touží.

4.3 Metoda zpracování dat

Získaná data byla zpracována prostřednictvím **interpretativní fenomenologické analýzy**. S kvalitativními daty získanými z jednotlivých interview lze těžko pracovat přímo, je potřeba provést transkripci zvukového záznamu do textové povahy. Tento způsob zacházení s kvalitativními daty, kdy jsou data technicky zpracovávána a připravována pro analýzu, označuje Miovský (2006, s. 195-212) termínem „*data management*“. Součástí tohoto procesu je počáteční fixace a na ni navazující další technické úkony a úpravy – reedukace, třídění, popis, systemizace, apod.

Fixace dat byla provedena pořízením audiozáznamu na diktafon a jeho následnou doslovnou transkripcí. Zvukový záznam poskytuje výzkumníkovu mnoho výhod. Nemusí zapisovat text interview ručně, ale může se soustředit na pozorování participanta, jeho chování. Audiozáznam je autentický, zachycuje veškeré kvality mluveného slova, včetně délky pomlky, intonace. Transkripce jednotlivých interview je doslovná, včetně hovorových výrazů, nářečí, specifických výrazů. Součástí transkripce jsou poznámky o paraverbálních projevech a také o emocích informantek. V prepisech je vynechána počáteční konverzace, která měla sloužit k navození vhodné atmosféry, k nezávaznému povídání o bližších anamnestických údajích, které měly (společně s později nahraným interview) posloužit k vytvoření sociobiografického portrétu jednotlivých informantek a k informování o tématu vlastního interview (popsáno výše).

Kontrola transkripce byla provedena opakovaným poslechem po dokončení přepisu s časovým odstupem následujícího dne a porovnáním s transkribovanou podobou. Následovala systemizace kvalitativních dat jako fáze dokončení procesu úprav získaných dat do podoby, která je vhodná pro zahájení kvalitativní analýzy. V první části byla data tříděna podle určitých kritérií korespondujících s tématem a cílem výzkumu. V této fázi nebylo využito např. reedukce prvního řádu, neboť v „*narativním rozhovoru jedinec strukturuje a interpretuje svoji životní zkušenost a jeho příběh lze chápat jako syntézu, která z řady událostí vytváří jednotný a smysluplný celek*“. (Čermák, 2013, s. 76) Další částí

zpracovávání kvalitativních dat je *kódování dat*, proces, v němž se prvotní data převádí do datových segmentů, respektive jednotlivých tematických celků, s nimiž je možné dále pracovat a to přiřazením klíčových slov jako pracovních názvů, v tomto případě bylo kombinováno s *technikou barvení textu* – každému z témat je přiřazena jedna barva a při následném pročitání textu označujeme barvami všechna místa, která se dané oblasti týká. Také bylo využito komentování a doplňování dat psaním komentářů, které vhodným způsobem uvádějí data do kontextuálních vztahů. Takto připravený text usnadňuje orientaci a urychluje analýzu.

4.4 Proces analýzy dat

„Dovednosti potřebné pro provozování kvalitativního výzkumu jsou následující: dovednost odstoupit a kriticky analyzovat situaci, rozeznat a vyhnout se zkreslení, získat platné a spolehlivé údaje a konečně schopnost abstraktního myšlení“. (Strauss-Corbinová, 1999, s. 11)

Proces analýzy získaných dat probíhal dílčími strukturovanými postupy v souladu s přístupem IPA. Cílem této analýzy je formulovat témata, která zachycují podstatné rysy fenoménu, jenž je předmětem výzkumu. Analýza byla provedena s využitím strukturovaného postupu, který se skládá z několika na sebe navazujících kroků. Proces analýzy IPA začíná vždy u jednoho případu a prochází několika fázemi. Prvotní fází, podle Čermáka, (2013, s. 16) spíše „nultou“ fází, začíná výzkumník při analýze tím, že zreflektuje, jaký má vztah k tématu výzkumu. *Reflexi* je vhodné provést během výzkumu několikrát, např. vedením vnitřního dialogu sama se sebou, neboť se může postoj výzkumníka proměňovat. Ve druhé fázi probíhalo *opakované čtení* prepisů jednotlivých interview současně s audionahrávkou, tímto krokem je možné vrátit se zpět do momentu interview, vtáhnout do celého příběhu a nalézat možné nové detaily, které mohly při prvním čtení zůstat bez povšimnutí. Dalším krokem analýzy dat bylo *psaní poznámek k textu*. Text byl záměrně stylizován tak, aby na byly na stranách široké okraje, kam se mohly lépe rukou psát a barevně rozlišit poznámky a komentáře. Cílem je tvorba komplexních a detailních komentářů k datům, která mají *deskriptivní povahu*, tedy že se zaměřují na obsah toho, co informantky sdělovaly a jak popisovaly svoje myšlenky. Jednou z možností je při čtení podtrhávat, co považujeme za významné a až pak najít pro podtržený text vhodný popis. Po této fázi

následovala další část analýzy, díky komentářům a poznámkám a reedukaci objemu dat vystávala tzv. *rodící se témata*. Cílem této fáze je přetavit předchozí poznámky do výstižných témat, která by měla zachytit kvalitu respondentovy zkušenosti. Počáteční poznámky jsou spíše volnými asociacemi zhodnocující porozumění výzkumníka, názvy témat zůstávají zakotvené v teorii, ale jsou na vyšší úrovni než poznámky. Z praktického hlediska je možné zaznamenávat témata na opačnou stranu než počáteční poznámky, je ale důležité mít na mysli hermeneutický kruh, tedy že část celku je interpretována ve vztahu k celku a naopak – celek je interpretován ve vztahu k části. Po zformulování témat lze pokračovat další fází a to *mapováním jejich vzájemného propojení*. Tématům spadajícím do jedné oblasti lze přiřadit jedno nadřazené heslo, výsledkem tohoto procesu hierarchizace je seznam nadřazených témat s podtématy. Tento postup byl proveden zvlášť u každé informantky. Následně, v další fázi, byly jednotlivé seznamy témat navzájem porovnány v rámci všech výpovědí, hledány souvislosti, a na základě nalezených souvislostí a podobností vznikl definitivní seznam všech relevantních tematických okruhů a kategorií. Tento seznam je uveden v tabulce č. 3 (kap. 5). Záměrem bylo zjistit, zda lze identifikovat téma, které v rámci jednotlivých analýz vystupuje jako nejsilnější a jaká je mezi zkušenostmi našich respondentů souvislost, případně zda se objevuje něco specifického. Zásadním místem v analytickém procesu IPA je *interpretace* vyjádření a přesvědčení jednotlivých aktérů.

4.5 Badatelská sebe/reflexe

Kvalitativní typ výzkumu, zejména pokud je zvolen narativní rozhovor, má v sobě ohromný potenciál pro všechny aktéry výzkumu, ale nese s sebou také obdobně velká rizika. Přínosem může být jistě dostatečný prostor a volnost zkoumaným jedincům, rizikem, že ne každému může takto vedený rozhovor vyhovovat. Co se týká výzkumníka, hrozí zde riziko, že se nezvládne adekvátně soustředit na vše, co je nutné, je vhodné znát techniky aktivního naslouchání. Návaznou problematikou je neustálá konfrontace s vlastními pocity, umění vžít se do „něčí kůže“, přitom si zachovat „chladnou hlavu“ a profesionální odstup. Naopak se mohou zkoumajícímu otevřít nové dimenze.

Již dříve a několikrát v textu zmiňuji, že se cítím poctěna důvěrou informantek k mojí osobě, ochotou se podělit o svůj životní příběh. Jejich vyprávění mě „zasáhlo“ a já s úžasem naslouchala. Díky opakovaným poslechům při transkripci jednotlivých interview se mi

„vracely“ i dojmy z osobní schůzky. Při čtení textu jsem si dělala základní poznámky, prvotní myšlenky, které mě napadly, při dalším a dalším čtení vystávala nejrůznější témata, která ač v první chvíli nebyla nijak zřejmá, vystupovala na povrch a ukazovala se důležitějšími.

Z tohoto typu výzkumu jsem měla respekt, téměř v každé literatuře se uvádí, že je vhodný pro zkušené výzkumníky, za kterého se opravdu nepovažuji. Ale nedokážu si představit jinou metodu výzkumu tématu, které mě zajímalo a které jsem si zvolila pro tvorbu diplomové práce. A ač tento výzkum nebyl snadný, respektive analýza zkoumaného problému, jsem za celý tento proces nesmírně ráda.

4.6 Prezentace výsledků

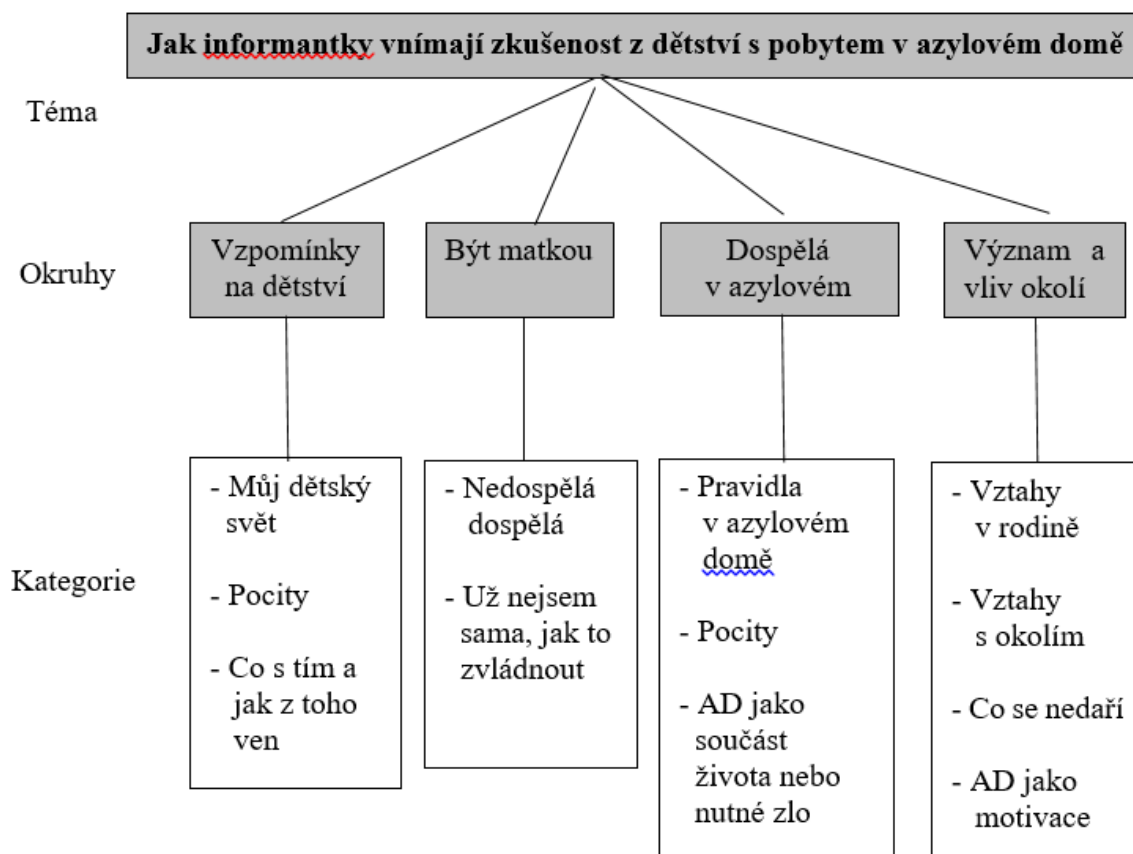
Během procesu analýzy dat vycházející z přístupu IPA vznikaly hlavní tematické okruhy, které byly stanoveny čtyři a jsou jimi: 1) Vzpomínky na dětství; 2) Být matkou; 3) Dospělá v azylovém domě; 4) Význam a vliv okolí. Tyto okruhy zachycují zkoumanou problematiku a společně s kategoriemi a subkategoriemi, které ke každému z okruhů náleží, se snaží poskytnout materiál k odpovědím na výzkumnou otázku. Přehled tematických okruhů je uveden v tabulce, společně s jednotlivými kategoriemi a dalšími subkategoriemi, které byly identifikovány. V následujících podkapitolách jsou uvedena zjištění k jednotlivým tematickým okruhům, podložena doslovnými citacemi z jednotlivých interview více či méně rozsáhlejšími, s tučně zvýrazněnými hlavními myšlenkami, aby výsledkem analýzy bylo přehledné zpracování získaných dat. Samozřejmostí je respektování vztahů mezi jednotlivými tématy. Nejvýstižnější pasáže v citacích jsou zvýrazněny podtržením, nepodstatné části výpovědí byly vynechány a nahrazeny třemi tečkami (...), paraverbální projevy jsou uvedeny v závorce, např. (smích).

Cílem analýzy bylo zaměřit se na vnímání pobytu v azylovém domě v dětství a to, zda a jakým způsobem se promítl do následujícího života informantek. Vybrané tematické okruhy vystihují podstatné zkušenosti (oblasti života), které se zásadním způsobem podílely na prožívání uvedené životní zkušenosti, přičemž se některá témata navzájem prolínají a doplňují, bylo by tedy možné přiřadit k více kategoriím.

5 INTERPRETACE DAT

V následujícím textu budou jednotlivé tematické okruhy představeny dle struktury naznačené schématem č. 3. Jména akterek výzkumu byla změněna.

Tabulka č. 3: Schéma okruhů a kategorií ve výsledcích analýzy

5.1 Vzpomínky na dětství

Stěžejní oblastí pro první kategorii je **vzpomínka na dětství** informantek. Vlastně všechny rozhovory tímto obdobím začínaly. Bylo zajímavé pozorovat, jak vzpomínají, jak se vracejí do minulosti, jak své vzpomínky prožívají. Z rozhovorů mých informantek je zřejmé, že ani jedna dětství neměla jednoduché.

V představovaném tematickém okruhu jsou rozlišeny následující kategorie:

- Můj dětský svět
- Pocity

- Co s tím a jak z toho ven

Subkategorie jsou vyznačeny tučným písmem v textu.

5.1.1 Můj dětský svět

Úvodní „kapitola knihy“ ve vyprávění každé informantky byla vztažena k dětství. Většinou bylo dětství „odbyto“ pár větami, ale když jsem do rozhovoru nevstupovala, mlčela, vyčkávala a neverbálně, pak tedy i verbálně podporovala informantky k dalším úvahám nahlas, rozpovídaly se, **vracely se k jednotlivým svým vzpomínkám. Prvotní vzpomínka** - byla většinou vyjádřena jako „zhodnocení“ zkušenosti s pobytem v azylovém domě jako dítě a to co se vybavilo informantkám jako důležité v tomto období, zaznělo od všech. Ovšem všechny v tomto prvotním vyjádření shodně sdělily, že „přechod do azylového domu moc nevnímaly, protože byly děti“ a jakoby to tímto stručným sdělením měly vyřešené. Podrobnější informace sdělovaly až v průběhu dalšího vyprávování, což mohlo být způsobeno tím, jak se jim jejich vzpomínky postupně vybavovaly.

„Když jsem byla jako malá jako, když jsem tady bydlela ne jako matka, ale jako dítě s matkou, já nevím, ani nevím, jak bych vám to nazvala, já na to mluvení moc nejsem, tak to bylo takovy, jakože dítěti je to jedno – kde bydlí, hlavně, že bydlí. Pro mě byl důležitý počítač. Mě to jako bylo úplně jedno, co můžu a nemůžu a že aby tady byl někdo v mojem věkové kategorii, abych si s někým rozuměla a jinak ...když jsem byla dítě ...Pro mě byl podstatný počítač, televize ....“ (Sára).

Materiální věc - **televizi** a pak sourozence a **školu, co se týká kontaktu s vrstevníky**, zmiňuje také Nela: *„Když sem...já sem byla malá, chodila sem do školy ještě. Já...mm..já sem to moc nevnímala nijak špatně. Já sem chodila do školy, měli sme školu hodně blízko, co mě vadilo a štválo mě v tom domě, v tom azylovém domě...neměli sme tam prostě televizi, museli sme...vlastně mám šest sourozenců“*

Zdenka to měla podobně – také zmiňuje jako důležitou vzpomínku **televizi**: *„... z baráku sme museli do azyláku. Jako celkem hezký, hezčí než u nás doma, ale, co mě tam třeba vadilo neměli sme ani televizu. To sme mohli chodit na televizu jen někdy a to mě vadilo...Když sem byla jako malá, nic moc, ale neřešila sem to“.*

Žádná z informantek nezačala úplně negativně, dokonce v začátcích rozhovoru padly i pěkné vzpomínky: „*nevnímala sem to nijak špatně*“ (Nela), „*celkem hezký, hezčí než u nás*

doma...“ (Zdenka) a takto hodnotí Sára: „*Jinak všechno okej*“, to když vyjadřovala **spokojenost s počítačem a televizí**. Přesto se nabízí otázka, zda existuje nějaký důvod, proč se tak upnuly k televizi? Nevěnovaly se jim jejich rodiče, respektive matky? A děti měly potřebu ten čas, v pro ně omezujících podmínkách malých prostor a cizího prostředí, trávit u televize? Mohla by to pro ně být nějaká „jistota“, že u televize nejsou samy a necítily se díky ní tak osaměle?

Shodně také zaznělo, že si informantky v souvislosti s pobytem v azylovém domě v dětství pak vybavují hlavně **omezení** a také vyjadřují **lítost** a to včetně již výše uvedené potřeby mít, **vlastnit televizi** a mít k ní přístup a **přístup k počítači**, dále **vrstevníky, kamarády**. Ale také třeba vyjádření Zdenky: “...no, bylo to pro mě cizí..., ale, co mě tam třeba vadilo... Furt nás kontrolovali, jestli máme uklizeno, to matka moc nedávala, byla pak nervozní a nadávala nám, taky furt řešili prachy, neměli sme ani televizu..... Taky sme nechodili moc ven... Babička s dědou si nás někdy začali brávat na soboty a neděle, na vesnici. Někdy jenom mě.....To se mi líbilo, mohla sem lítat po venku, na to sem se dycky těšila. A pak sem musela zpátky do azyláku a do školy. Ta mě nebavila....Vadilo mi, když ona chtěla po mě, abych hlídala mladší bráchy...a že sme bylo furt zavřeni v tym baráku.....Ani sem tam neměla moc kamarády“.

Také Sára vnímala nějaké omezení: „...vlastně dete do jiného prostředí, kde to neznáte, tak to je pro dítě těžky.....vím, že než si to dítě zvykne.....najednou má jenom jednu místnost a musí se dělit o tu hernu, počítač a o všechno.....Akorát, možná ještě ty vycházky...“.

A Nela vnímá pobyt v azylovém domě v dětství nějak takto: “....co mě tam vadilo a štválo, že sme v tom domě, v tom azylovém domě muselo.... Neměli sme prostě tam televizi.... strašně malé prostory.....ty klíčové..., ty paní chtěly, abychom neběhali po chodbách – sme nesměly jako děti..... a tak to bylo takové omezující, že sme byli často zavřeni doma, v tom pokoji.....a... na to moc ráda nevzpomínám...Když jsme žili tam, v tom azyláči ještě, tak byla mamka tak trošku nervozní a hodně po nás křičela a nebylo to dobré...“.

5.1.2 Pocity

Z částí rozhovorů, které se týkaly dětství informantek, šly vyčíst jejich pocity, mnohdy je samy pojmenovaly. Některé z těchto pocitů považují za velmi náročné pro prožívání dítěte a zřejmě by mohly být důležité v budoucích postojích v dospělosti.

Sára popisuje, jak si pamatuje přechod z běžného prostředí do azylového domu: „*A tam jsem vlastně byla ve školce, ve škole a najednou, když vlastně dete do jiného prostředí, kde to neznáte, tak je to pro to dítě těžky. Neví, jaké budou děcka ve škole, jací budou lidi, kde bydlí.....pomalu si zvykáte a pak si zvyknete a najednou se zase musíte odstěhovat, že? To si zvyknete na nějaké lidi, pak zase na jiné a pak tu školu měníte....*“ **Nikdo se jí na nic neptal**, z důvodů, které ona nevěděla a ani jim **nerozuměla**, byla nucena opustit to, co znala a přestěhovat se do neznámého, cizího prostředí. Popisuje, jak to jako dítě vnímala a nebylo to pro ni zřejmě vůbec jednoduché. Také se nabízí úvaha, že tyto děti, 11 – 13 leté slečny mohly mít pocit, že **nijak** v této situaci **nemohou pomoci**, že **nic nedokáží ovlivnit**, což je mohlo negativně ovlivnit do budoucna.

Zdenka byla **smutná a zklamaná** z toho, že se musela odstěhovat z domu, ale nemohla bydlet u babičky s dědou, musela být v azyláku s matkou a bratry – možná, že se **zlobila** na sebe i na svět okolo, že kvůli velkému počtu sourozenců nemohla být mimo azylový dům u prarodičů. „*Nebavilo mě to tam. Radši sem byla u babičky a dědy. Ale bydlet sme u nich nemohli, měli malý byt a nás bylo hodně...*“.

Nela má potřebu „obhajovat“ matku ohledně ztráty bydlení, obviňování sociálky, možná se tam promítá její **bezmoc**, že byla malá, matka byla sama, a nikdo, ani ona, jí nepomohl: „*...žili sme s mamkou v takovém malém domě a bylo to pro nás strašně těžké. Nebo pro mamku, protože byla sama, tak to všechno nezvládala, jako...zaplatit.....a...a měla nějaké starosti....Bylo to takové strašně těžké. Protože jak mamka toho měla hodně...já sem byla malá, chodila sem do školy ještě.....A jak toho měl moc, tak sme přišli o dům, ona jak nemohla zaplatit ty účty*“.

5.1.3 Co s tím a jak z toho ven

Jak děti, které do azylového domu přijdou s matkou, tuto celkem zásadní změnu vnímají? Nejsem si jistá, jestli si tuto otázku někdo položil. Dle výše uvedených analyzovaných dat si Sára **zvykla**, protože „musela“ „*Pro ty děti je to těžké jako, že si zvyknou za ten rok, ty malé a pak za ten rok zase dete jinam. Nevim, jestli si na to zvyknou nebo ne. Já jsem to tak měla, že sem chtěla zůstat tam, kde sem, ale měla sem tam nemohla zůstat a musela sem si zvykat na něco úplně jinýho...Pomalou si zvykáte a pak si zvyknete na nějaké lidi, pak zase na jiné, a pak tu školu měníte*“.

Nela, ač začíná vyprávění tím, že si neuvědomuje, že by přechod do azylového domu vnímala nějak špatně, vzápětí vypočítává, co jí **vadilo a štválo** a o odstěhování do domu a o návratu do běžného prostředí hovoří jako o vysvobození a ukončuje vzpomínku na dětství v azylovém domě tím, že **na to moc ráda nevzpomíná:**, *přišli sme o dům...tak sme se objevili na azylovém domě. Naštěstí sme tam teda nebylo dluho.. A když sme se přestěhovali pak do domu, naštěstí to bylo ve stejné vesnici, tak sem se vrátila vlastně do té stejné..té školy, za stejnýma kamarádama, tak to už pro mě bylo jednodušší*. Celou dobu strávenou v azylovém domě „to musela nějak vydržet“, **přijmout pravidla, zvyknout si**, i když Nela se vyjadřuje k azyláku spíše až poté, co z něj odešli, na rozdíl od Sáry, která to „řešila“ víc. Sára má za sebou víc pobytů v azylovém domě v dětství.

Naopak Zdenka se v průběhu vyprávění vlastně dostala k tomu, že od prvopočátku měla k azylovému domu spíše odmítavý postoj: *„když sem byla děcko, chtěla sem si dělat, co sem chtěla, měla sem svoje kamarády, hlavně sem se nechtěla stěhovat z domu, byla sem taková ..no, hozená do úplně jiného prostředí, kde sem to neznala, nikdy sem si nezvykla, ani jako děcko ani teďka*“. Pravidla azylového domu ale byla nucena přijmout.

5.1.4 Shrnutí

Tento okruh, tedy vzpomínky na dětství v azylovém domě, byl pro mě smutný. I po těch letech mají informantky zapamatované to horší, to, co se jim spíše nelíbilo, to, co ale nemohly nijak ovlivnit. Zamýšlím se nad tím, zda je možné - v době pobytu v azylovém domě bylo všem informantkám od 11 do 13 let - tedy období počínajícího dospívání, že je tato zkušenost mohla ovlivnit. Období dospívání představuje specifickou životní etapu, osobnost jedince se mění v oblasti nejen somatické, ale toto období je ovlivněno též psychickými a sociálními faktory. A v tomto období, které je pro každého ve věku dospívání „zásadní“ tím, že se „hledá“, potřebuje vrstevníky a sociální kontakt s nimi, se informantky setkaly s velmi výraznou změnou ve svém životě, asi bych to nenazvala změnou k lepšímu, s tím, že ony vlastně neví proč. Proč přišly o kamarády, šly do neznámého prostředí, nikdo se jich na nic neptal, nic nemohly ovlivnit. Z výpovědí jednotlivých informantek je znát, že tomu nerozumí.

„Dete, do jiného prostředí, kde to neznáte.....tu školu musíte měnit.... musíte se dělit o soukromí“ (Sára). „Ocitli sme se na azylovém domě.....bylo to takové omezující....“

Nela odstěhování z azylového domu prožívala takto: *“ bylo to takové vysvobození“*.

A Zdenka to vlastně shrnula výstižně v jedné větě: „byla sem děcko, chtěla sem si dělat, co sem chtěla, měla sem svoje kamarády, hlavně sem se nechtěla stěhovat z domu, byla sem taková ..no, hozená do úplně jiného prostředí, kde sem to neznala, nikdy sem si nezvykla...“. Je možné, že zde začíná pocit bezmoci těchto žen, že přijmou, i když třeba s nelibostí, to, co život přinese? Lze zaznamenat rezignující postoj – proč bych za něčím šla a o něco bojovala, když mám zkušenost takovou, že nic neovlivním?

5.2 Být matkou

Pro všechny informantky je shodné, že měly první dítě ve velmi nízkém věku, byly opravdu hodně mladé. Všechny mají základní vzdělání, i když Sára má za sebou téměř dva ročníky odborného učiliště a je možné, že nebýt těhotenství, by školu dokončila. Nela a Zdenka mají zkušenost s více dětmi a také s tím, že se dostaly do situace, kdy některé z dětí nemají ve své péči, avšak u každé z nich je pak dál jejich životní příběh odlišný. Z jednotlivých interview se nabídl právě tento okruh **Být matkou** a kategorie vztahující se k tomuto tématu jsou:

- Nedospělá dospělá
- Už nejsem sama, jak to zvládnout

5.2.1 Nedospělá dospělá

Nela **porodila svoje první dítě v šestnácti letech**. Jak „přiznala“, matka jí dávala celkem volnost, ona toho využívala i co se školy týkalo. Když se seznámila se svým přítelem, se kterým je mimochodem doteď, záhy s ním otěhotněla. „*Mamka nám dala tu volnost, tak sem poznala mojego přítele, se kterým sem doteď...vlastně sem porodila v šestnácti a tak sem nestihla dokončit školu...Ale tam byly ještě problémy s tím, že sem ještě nebyla zletilá, tak se začalo řešit, kdo mě bude pomáhat..s tím..s tou malou, tak se to nakonec vyřešilo, že sem mohla zůstat teda s tou mamkou a s tím přítelem zůstat u té mamky.*“. Matka ji podpořila a po porodu první holčičky vyřídila potřebné náležitosti – s OSPOD spolupracuje už z předchozího období. Nela se do školy pak už nevrátila, místo toho porodila za rok další dítě a do roka ještě jedno. S **péčí o malé děti pomáhala matka**, i když přítel Nely bydlel též s nimi v domě. Děti byly Nele odebrané, ale ta vzápětí otěhotněla znovu, bylo jí osmnáct let a takto uvažovala: „*ale, my máme děti rádi s přítelem, a i když nám sociálka říkala, ať si zařídíme nebo dáváme pozor.....ať si první ..jako..upravíme život a děti máme*

potom...tak...ehm....tak my máme děti rádi, takže,,já sem byla... za nějaký čas..zase otěhotněla....Já sem to dlouho tajila.....To bych nejradši odjela někam hrozně daleko a porodila si to dítě a nechala si ho a postě...aby na mě nikdo nemohl“. **Nenapadlo ji, že to není o útěku....že utajování nic nevyřeší.**

Sára **otěhotněla v šestnácti, chodila na střední školu.** „*Tak třeba na té škole, co jsem nastoupila, tam jsem byla ze začátku spokojená, pak sem si teda našla Mirečkova tatínka. ...pak se to nějak zvrtilo, že jsem otěhotněla..*...*Když sem mu to tak nějak oznámila, tak tomu nevěřil, že na chvílku taková nějaká pauza. Prostě jste na všechno sama, teď je vám skoro sedmnáct, přítel se na vás vyprdne....Mamě jsem to taky neřekla....furt sem jí něco zatajovala. A pak už sem byla v sedmém měsíci, tak to už zjistila....samozřejmě mi vynadala....taky to pro ni asi bylo těžké...Pak mě přemlouvala, abych si to dítě nechala...“.* Sára toto období hodně popisuje, i to, jak **chtěla těhotenství ukončit. Nevěděla ale jak, nevěděla ani, co ji čeká s dítětem.** „*Já sem furt nechápala, co je to být těhotná, furt mi to nedocházelo..*“. Ale hodně se ukazuje Sářina neznalost, **nedospělost** a „nevzdělanost“, jak uvažovala, když mi líčila období těhotenství: „*pak jsem teda přestala chodit i na gynekologii, že třeba když tam nebudu chodit, že třeba nějak potratím. No, byla jsem blbá, moc jsem tomu nerozuměla...*“

Zdence **se narodilo první dítě také v sedmnácti letech.** Mluví o škole, že ji škola bavila, pak propadla, seznámila se s klukem, **matka měla v té době novou známost, později dítě a o Zdenku se nezajímala.** „*Škola celkem šla....jenže sem propadla a to už mě nebavilo. Tak sem pak na školu kašlala, začala sem chodit s klukem...Matka pak začala chodit s jedním chlápkem...pak s ním otěhotněla....pak se matce narodila Nikolka, tak já sem šla bydlet k Petrovi.....No a pak se mi narodila Alenka. To mě bylo sedmnáct let, hodně nám pomohla Vanda, jako přítelova matka“.*

5.2.2 Už nejsem sama, jak to zvládnout

Všem informantkám se narodily děti vcelku v nízkém věku, všem se dostalo pomoci někoho blízkého, protože péče o dítě vyžaduje nějaké znalosti, schopnosti, dovednosti. Důležité je, zda a jak si v tomto okamžiku uvědomí, že **nesou odpovědnost nejen za sebe, ale i za své děti.** Pak už se příběhy všech zase rozcházejí a odlišují.

Sára se s otcem dítěte rozešla ještě v těhotenství, **má pouze jedno dítě, o které se učila a naučila pečovat.** Rozchod s otcem dítěte ji ale dost poznamenal. Sama říká: „*dost mě to*

tížilo..že budu sama na dítě....zvládnou to bez něho... a třeba se ke mně časem vrátí...“.
Nepopírá, že milující vztah k dítěti nebyl vlastně od počátku: „Narodil se malej, tak sem ho jako vlastně vůbec nechtěla...říkám si, já to dítě prostě nechci....ale potom vám to nedá, že..a postupem času si vytvoříte nějaké to pouto a tak sem si nakonec malýho nechala a bylo to celkem fajn“.

Nela to měla jinak. Má stálého partnera, všechny děti mají spolu. „Po narození těch dětí, narodily se mi tři, postupně – Darinku, pak Žanetku a pak mám Lukáška. My sme vlastně žili s tou mamkou, všechno bylo v pohodě“.
Později ale hrozilo **odebrání dětí** a k tomu také došlo. Nela pokračuje: „já sem se vlastně vrátila zpátky do toho domu za mamkou a ona mě pak říkala, že je to vlastně dobře, že se to takhle stalo, jako že je jim,.., že jim bude dobře....Oni sou u..u..jedné rodiny.....Jsou spolu a mamka říkala, že takto budou mít všechno, co my sem jim nemohli dát...“.
Nela otěhotněla a narodila se jí dcera. „...A ona nám ta pracovnice řekla, že nemusím být sama, že je nějaký azylák, kde..do kterého můžou i chlapi.....tam to bylo fajn, že sme mohli být spolu...pak začali jako vyčítat, na tom azyláku, že tam nejsme....Potřebovala sem i pomoc. Ta mamka mě vždycky hodně pomáhala, tak my sme se vraceli zpátky...“.
I toto čtvrté dítě bylo Nele a jejímu příteli **odebráno OSPOD**. Nela pokračuje: „A protože sem zase otěhotněla a už sem věděla..že to bude....Takže teď sem v azylovém domě, vím, co mě čeká.....bojím se, abych nepřišla teď o malého..a tak se snažím tak nějak .....“.
Nikola začíná již potřetí – první tři děti jí byly odebrané, pak měla další dítě, také jí bylo odebrané, teď má zase malé dítě.... Sice říká, že by chtěla „bojovat“, ale zřejmě má už nastaveno to, že i další dítě jí bude odebrané, tak si pak pořídí další? Nela porodí dítě, s pomocí matky, možná přítele, ale jistě s pomocí pracovníků azylového domu, SAS, OSPOD ho má u sebe jako malé, ale žádné z dětí u sebe neměla ani do mladšího školního věku. Nela ale sama říká: „Já sem nejraději s přítelem a s dětma a já chci, aby to tak zůstalo , ale nejde to“

Zdenka má čtyři děti se dvěma partnery. První se narodila Alena. „To mě bylo sedmnáct, hodně nám pomohla Vanda, jako Petrova matka. Sice měla na starosti ještě svoje dvě děcka, ale malou měla ráda. Pak se mi narodil Michal a, hned za rok, přítel šel sedět, já sem pak zase otěhotněla, ale Vanda mi pomáhala“.
Zdenka měla tři děti po sobě, nijak to asi úplně neřešila, hodně se odkazuje **na pomoc Vandy, možná si na její pomoc zvykla o něco víc**. „Tak sem šla do toho azyláku... Vanda si Alenku brávala k sobě....V azyláku sem moc nechtěla byt. Co sem jako s těma děckama v jednom pokoji měla dělat“.
Vanda si požádala o svěřeni Alenky do své péče a soud jí vyhověl. Zdenka vzpomíná: „Vanda chtěla Alenku

do své péče..no, to sem zvažovala, jestli ji, nejdřív sem nevěděla, protože mám Aleenku ráda, ale stejně tam byla zvyklá a sociálka byla taky pro.... Vanda by si pak vzala aji Michala ....“. Michala má Zdenka u sebe, stejně jako další dvě malé dcery. Zdenka při popisování pobytu v azylovém domě hodně vzpomíná na kamarádku Monču, která pro ni měla význam takový, že po ní pojmenovala poslední dceru: *„To sem v tom azyláku moc nebyla, to sme vzaly dva kočáry, každá jeden, pro Michala a pro Zdeničku a šly sme ven, kam sme chtěly... To mi vyšlo, že sme byly zase s Mončou spolu. Její matka mi hlídala děcka a my sme mohly pařit. Tady v tom azyláku to šlo, chodit ven bez děcek, dlouho do večera“. Zdenka **si z toho, že má malé děti, moc nedělala**, našla si hlídání a čas věnovala sobě podle svých potřeb.*

5.2.3 Shrnutí

Všechny tři informantky se staly maminkami v mladém věku. A každá se s touto svou novou rolí musela nějak vypořádat. Sára se velmi obávala této nové role, navíc jí scházel partner, který by ji podpořil, matce svůj stav tajila, přestala docházet k odbornému lékaři, takže období těhotenství, které je plné změn, neměla s kým sdílet. I proto se pak vyjadřuje, že si na syna vlastně „musela zvyknout“, že si k němu musela najít cestu. Další dítě nemá, společně s Mirečkem se učí být dobrou mámou. Nela má pět dětí, každý rok se jí narodí dítě, vůbec od ní nezaznělo, jak to prožívá. Z interview se dá dovozovat, že „moc času na přemýšlení“ asi neměla, čtyři děti nemá u sebe, ale jsou v pěstounské péči. U sebe má nejmladší dítě, projevuje odhodlání, ale i skepsi vůči sobě i vůči systému. Zdenka působí tak, že nic moc neřeší, s životem se „pere“, jak se dá, snaží si jej i užívat. Úplně nepůsobí jako matka čtyř dětí.

Shodné pro informantky byla podpora někoho blízkého. Sáře pomáhala matka a dokonce se kladně zmínila i o pobytu v azylovém domě. Nele rovněž pomáhala matka, o pomoci od partnera nemluvila. Zdenka měla podporu v matce svého přítele. Přesto se nakonec všechny ocitly v azylovém domě.

5.3 Dospělá v azylovém domě

Další okruh, vlastně kapitola ze života akterek výzkum, pokračoval poté, co je osud zavedl do azylového domu. Nebylo to pro ně zřejmě příliš snadné, to z rozhovorů vyplynulo.

Původně se mi nabízel název *Dospělá v azylovém domě a přesto stále dítě*, nakonec však název kapitoly uvádím v tomto zredukovaném znění.

Kategorie v této kapitole nesou tyto názvy:

- Pravidla v azylovém domě
- Pocity
- AD jako součást života nebo nutné zlo

5.3.1 Pravidla v azylovém domě

Pravidla v azylovém domě byl často používaný výraz. Informantky je zmiňují v rozhovoru velmi často, ale **nevnímají je moc dobře**. Je na zamyšlení, jaký význam tedy pravidla v azylovém domě mají? Domnívám se, že nastavená pravidla soužití v azylovém domě jsou nutná. Nejedná se totiž o zavedený řád jedné rodiny, ale o společný život více rodin, nadto je potřeba vše sladit i s chodem celé služby. Na druhou stranu není obtížné porozumět tomu, že tento režim klientky, **dospělé ženy, staví do role dítěte**, které **musí** to či ono udělat včas, a ještě jsou kontrolovány, případně napomínány, což se jim přičí. To také bylo z rozhovorů vcelku patrné. Zajímavé ale bylo si všimnout toho, že si vlastně **promítají sebe jako dítě do doby**, kdy byly v azylovém domě jako dospělé a v tomto pohledu mají pro pravidla pochopení. Pokud jsou pravidla myšlena i motivačně, motivace k tomu chtít vést vlastní domácnost bez zásahu někoho zvenčí a odpovídat si za vše sama sobě, a o to víc se snažit o vlastní bydlení. Není však zřejmé, jestli právě takto tomu klientky rozumí.

Sára to vidí takto: „...*když už sem přišla jako matka, tak sem si uvědomila, že si tady vlastně nemůžu dělat, co chcu, jak sem byla zvyklá jako dítěu....Jsou prostě určité pravidla, které ta matka **musí** dodržovat. A když je prostě nebude dodržovat, tak se prostě může rozloučit a jít jinam. Pravidla jsou od toho, aby se, je ti rodiče prostě dodržovali a né že sem dítě a budu si dělat, co chcu....Byla to pro mě ze začátku velká změna, že si najednou uvědomíte, že vařit můžete do tolika, jo, práť do tolika, že se střídáte, kuchyň společná, hygiena, tak to se vám úplně změní, že ste doma byla zvyklá.....Že tady jsou ty pravidla stručně a jasně stanovené a nám se to třeba nelíbilo. Tak to bylo takovy..že..člověk.., no prostě bylo to pro nás složité, dodržovat ty pravidla, pro některé...Když se mi nelíbily ty pravidla, tak sem se cítila..ne jako v ohrožení, ale tak sevřená do kouta, jako bych byla malé dítě – jsou pravidla a prostě musíš to dodržet, tak sem se cítila jako malé dítě zahnané do kouta.“. Sára vnímala*

pravidla tak, že pokud je nebude dodržovat, bude jí ukončena smlouva o poskytování sociální služby a může se stát, že nebude mít kam jít. Uvědomuje si omezení, která jí nastavená pravidla v azylovém domě způsobují a že se jí to nelíbí. A to, že se cítí jako malé dítě zahnané do kouta, je téměř alarmující. Služba má být poskytována tak, aby byla zachována lidská důstojnost osob. (zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách)

Také Nela zmiňuje, že: *„mě na tom vadí asi nejvíc taková ta povinnost, že tam si vlastně nemůžete dělat nic podle sebe. Tam sou nějaké pravidla a ty se musí dodržovat..a já některým věcem ani nerozumím. Já vůbec nevím, proč vlastně jsou a proč... jaký mají smysl, prostě. Proč bysme měli něco dodržovat a to mě vadí asi nejvíc, vlastně....A potom nám začali vyčítat, na tom azyláku, že tam nejsme, že nějaké ty úklidy a my sme je nestihali dělat.....Byly tam ty pravidla, oni pořád říkali – **musíte** je dodržovat....**musí** to dodržovat všichni....“*. Také Nela se „vrátila“ do svého dětství: *„Ale musím říct, že teď trochu chápu, že sem to zažila jako dospělá. Že sem byla ve dvou azylových domech a vlastně s mýma dětma a už vím, proč to tam tak **musí** být, ty pravidla. A tak to chápu..., ale nechce se mě to dělat, no....nejsem pro to moc nadšená, ale chápu to, že to tak **musí** být, no...“*. Rozumí tomu, ale špatně se jí na „podmínky“ azylového domu přistupuje.

Zdenka měla s pravidly v AD a jejich dodržováním „problém“ (zajímavě popisuje, jak si s tím poradila); taktéž se ale přenesla do svého dětství, respektive do „kůže“ své matky. *„Když jsem byla..vlastně teda poprvé v azyláku, moc sem to nedávala. Jak sem vlastně byla zvyklá.. nebyla zvyklá....jak ten jejich domácí řád mě štvál. Návraty večer, kontrola, jak se starám o děcka, jestli mám peníze..., no..proč není Alenka u mě, proč se o ňu nestarám.....To jak když sem byla malá...akorát že teď už to bylo na mě...tehda furt kontrolovali matku. Asi proto byla furt tak naštvaná...vidíte, to mě nenapadlo...(odmlka) To se mě teď tak vybavilo..tehda sem to fakt neřešila, co chcou po matce....samý kontroly...“*. A úplně na konci rozhovoru se k tomuto ještě vrátila, bylo vidět, že se nad tímto zřejmě nějak moc nezamýšlela: *„V O.... jsem byla s matkou, jako malá a s bráchama.., no, na to sem pak už nikdy moc nemyslela, až když sem byla pak já v azyláku poprvé“*. Popis toho, jak se s pravidly v azylové domě Zdenka „vypořádala“, byl také zajímavý, nicméně to koresponduje s pozicí, jak sebe v azylovém domě vnímala: *„...tady v tom azyláku to šlo....nikdo nás tak moc nekontroloval. Jo chtěli úklidy a individuály, ale zas tak moc.... to se dalo v pohodě vydržet..... Tak oni mě z toho azyláku vlastně vyhodili, že sem ten jejich domácí řád nedodržovala...“*. Následoval další azylový dům. *„To už sem teďka nějak věděla, že bych měla dodržovat ten jejich domácí řád....jako furt sice měly něco, ty*

pracovnice, ale to už sem věděla, že v něčem musím...jako co chtěou po mě, ten domácí řád splnit a dodržet, ale taky sme věděly, jaká je třeba ta pracovnice a které to bylo jedno...Když už sem věděla, co mě projde, tak to docela šlo.... “

5.3.2 Pocity

Tato kapitola velmi úzce souvisí s tou předchozí, kdy si informantky uvědomily, že se občas vlastně cítily jako malé děti, když se jejich život v azylovém domě zúžil na dodržování pravidel. A tak vystávaly na povrch jejich emoce, které prožívaly a které si možná nikdy neuvědomily nebo spíše je nikdy nevyjádřily nahlas tak, aby si je uvědomily a případně s nimi pracovaly. Ano, zaznělo, že pak už věděly, že „něco“ prostě musí dodržet, ale přistupovaly k tomu způsobem, že to je nutné minimum. Ale v tomto interview, kdy vedly z velké části monolog, zamýšlely se, vzpomínaly, vyšlo najevo, jak se cítily...Třeba Nela popisuje pocity v azylovém domě takto: *„...takže tam sem byla, jo, v tom azylovém domě, ale.., nemožu říct, že by to bylo nějaké hrozné, ale bylo mě tam strašně smutno .....vlastně, já sem se pak jednoho dne nevrátila do toho azylového domu, protože mě to tam štválo. .... A všichni po mě něco chtěli, abych to všechno udělala, zařídila. A já....toho prostě bylo na mě moc. Já sem potřebovala, aby mi s tím někdo pomohl... Když sem něco potřebovala, s něčím pomoci, tak sem slyšela, že se to musím naučit, že je to moje povinnost.. “. Nela cítila **smutek, zlost, bezmoc, připadala si osamělá**. „.... Protože sem byla mladá, pořád mě někdo kontroluje, protože mně nevěří, že to zvládnou, se starat o děti.....tak to fakt nechápu..... “. další pocity, které popsala, byly **nespravedlnost**, ta se projevila i v další části její „zповědi“: *„já s tím nesouhlasím, že se o ně neumím starat. Jenom to prostě nechápu.... . a také **vnitřní nesouhlas**: „....když už sem šla do těch Ot....., tak já sem na to zanevřela...., já už sem prostě věděla, že to pro mě nebude dobré“ ... **Bezmocně, nebo spíš bezradně** se cítila i Zdenka: *“V azyláku sem moc nechtěla být. Co sem jako s těma děckama v jednom pokoji měla dělat?***

Zdenka popisuje nabízenou pomoc spíše jako **nátlak**: *„...Tak mi v azyláku řekli, že můžu požádat o test otcovství..pak už na mě všichni tlačili, aji sociálka, že není Petr v jejím rodným listu...když já to nemám ráda, vyřizování a pak to, jak všichni na mě furt tlačili a chtěli po mě....No prostě bylo to strašny.. (odlmka)“.*

Situace Sáry se oproti předchozím dvěma informantkám příliš nelišila, přesto ale uvedla další pocity, které v azylovém domě pociťovala. Zazněla u ní **obava**: *...když jsme museli jít*

*sem, na azylový dům a to bylo pro mě náročné, že...Já říkám – sama s dítětem, najednou budu ta nejmladší, budu mít dítě- co si řeknou? Jak to bude vypadat? Co ty žensky? A budu to tam zvládat s dítětem? Že sem byla s mamou zvyklá, že mi pomáhala, byla jsem unavená, že, tak pohlídala mi ho nebo tak... a najednou vlastně každá svůj pokoj, že, a večer o dítě se sama starat. Říkám si, co když se mu něco stane, zvládnou večer?“, připadla si **bezmocná, zranitelná**, chvílemi možná i **zoufalá**: „*Když třeba přišla nějaká mamina se podívat dolů na ten pokoj, já jsem ji vlastně viděla, tak sem si říkala a prosila sem, doufám, že mi ji sem nedají, já ju tady nechcu. Ale nemohla sem to říct nikomu, protože třeba zrovna ta maminka nemá kde bydlet. No a pak sem si říkala, to je tak, že vypadá hrozně, to bude nějaká ..špina...Nechcu říkat sprostý slovo.., nějaká alkoholička a já nevím co, feťačka a co já s ňou tady budu dělat?...třeba jedna...pořád za vama chodila, třeba řekla nemáš mouku? Nemáš to?....A nedají vám pokoj žensky, když něco máte. To už mě tady fakt nebavilo. To už sem si pak jenom říkala – tady je to hrozné a už se vám tu nic nelíbí. A nelíbí se vám nikdo a nic a chcete prostě jít pryč.“ **Zoufalost a rezignace** vyznívá i v následující části Sářina vyprávění: „...pak už si člověk zvykne za nějakou tu..za nějaký čas a už je mu to aji jedno, že tady bydlí, už to ani nevnímá. Pak když přijdou nějaký novy maminy, která vám nevyhovujou, nebo jsou špindíry, tak už vás nebaví uklízet, nebaví vás nic, pak ste na všechny protivná, nic se vám tady nelíbí a všechno byste tady porozbíjela a já nevím co všechno..“ Sára dost podrobně líčí, jak na ni působil pobyt v azylovém domě, je fakt, že svou roli sehrály ostatní obyvatelky, ale kontakt s ostatními je prostě nevyhnutelný a dle Sáry popisuje svoje **zoufalé stavy**: „*Strašné, ty ženské tady..... To už bylo takovy jako na mě moc. Pak sem byla agresivní na malyho.. a na všechny, s mamou sem se zbytečně hádala a konflikty sem potom vyvolávala, pak mě to mrzelo*“. A ještě postřeh od Sáry, která se vcelku výstižně vyjádřila k pravidlům v azylovém domě: „...*Když se mi nelíbily ty pravidla, tak jsem se cítila...ne jako v ohrožení....ale tak sevřená do kouta, jako bych byla malé dítě...*“**

5.3.3 Azylový dům jako nutné zlo nebo součást života

Všechny informantky byly v azylovém domě jako děti a pak v dospělosti opakovaně. Z jejich vyprávění bylo zřejmé, že každá zaujala k pobytu v azylovém domě nějaký svůj postoj. Celkem dost toho napověděly již jimi sdělené pocity, ale jak tedy svůj pobyt v azylovém domě vnímaly? Žádná z nich nevyhledala službu azylový dům z vlastní vůle (to je většinou případ žen, které musely čelit nebo jsou ohroženy domácím násilím, nebo je za tím rozchod s partnerem, případně jiný důvod); u Sáry sice méně, ale u Zdenky a Nely se

nazahájení pobytu v azylovém domě podíleli sociální pracovníci OSPOD. Sára azylový dům a pobytu v něm **přijala téměř jako součást svého života**, vnímá to tak, že když musí, tak si prostě zvykne: „zezačátku to asi nebylo jednoduchy, ale pak si člověk zvykne,, protože tady byly ty asistentky, i vy, fakt pomáhaly, byly fajn, i večer chodijou.....tak to bylo zas pro mě fajn..“. Popisuje také, jaké pro ni bylo ukončení pobytu v azylovém domě a přechod do vlastního bydlení: „...ve svojem. Člověk se cítí tak nějak svobodně. Ale pak ....chybělo mi povídat si nevim o čem všem.To mi chybělo. Že nepříjde večer žádná asistentka a nezeptá se, jak se máte a tak, jo...“ Úplně samozřejmě a s jasnou představou hovoří o tom, kdyby nastala situace taková, že by byla nucena využít opětovně službu azylový dům: „Pro mě to má takový význam, že kdybych nevěděla, kam jít, tak bych určitě šla sem....Kdybych se sem zpátky nastěhovala, pak bych si zvykla, pak odešla, tak by se mi zase těžko odvykalo“. Je tedy možné, že Sára, ač projevila nespokojenost s pobytu v azylovém domě, bere tuto instituci, jako „normální“ **součást svého života**, jako zkušenost.

Zdenka v jednom okamžiku považuje azylový dům za **samozřejmost**, jak vyřešit svůj problém poté, co nastal problém s bydlením: „tak sem se musela zpátky....do azyláku, naštěstí mě tam vzali zpátky...“,pak se vyjadřuje celkem rozporuplně, i když asi pro mě pochopitelně: „No..Tak to už byl můj třetí azylák...Ale zase, kam sem měla jít.s třema děckama...sociálka se furt zajímala...a nakonec to nebylo až tak hrozný, ale nevěděla sem, co dál...“, jinak má ale **odmítavý postoj** a ten vyjadřuje takto: „nevim...prostě to nějak vydržet..a co nejdřív jít pryč... Ale zase s tou sociálkou to nešlo, tak sem to musela vydržet.....Nikdy sem si nezvykla, ani jako děcko, ani ted'ka. A taky to, jak se furt někam stěhujete...mě už to pak fakt nebavilo a i ti lidi kolem, všichni se pořád do vás návážijou, starají se.....Tak snad vím, co mám dělat!“

A jak se k tomuto staví Nela? Řekla bych, a vyplývá to z jejího vyprávění, že azylový dům, každý pobyt v něm, brala opravdu jako **nutné zlo**, do každého pobytu byla „**donucena**“ nastoupit, že „**neměla na výběr**“. Hodně tuto skutečnost ovlivňovala, troufám si říci, její „závislost“ na partnerovi, také to, že snad ani neměla čas dospět a o svém životě vlastně moc ani neměla možnost rozhodovat – od 16 do 21 let porodila 5 dětí. „...nemožu říct, že by to bylo nějaké hrozný, ale bylo mě tam strašně smutno a já sem tam vlastně nemohla byt s tym svým přítelem a otcem dětí a to bylo ..jako to bylo hrozný. Já sem to nevydržela.....Vlastně já sem se pak jednoho dne nevrátila do toho azylového domu, protože mě to tam štválo...“. Proběhlo první odebrání dětí. Pak Nela otěhotněla zase, a měla strach, že bude „muset“ do azylového domu, tak si s přítelem sehnali „provizorní“ bydlení. I tohle dítě jim bylo

odebráno. Přišlo další těhotenství a Nela se vyjadřuje takto: „*A protože sem zase otěhotněla a už sem věděla..že to bude...že se to nebude líbit sociálce, protože sme se vrátili k té mamce, tak já už sem šla do toho azyláče dobrovolně...Takže teď sem v azylovém domě, vím, co mě tam čeká. Vlastně ty pravidla se snažím dodržovat, protože vím, že tak jak přišla o ty dřívější děti, tak se bojím, abych nepřišla teď o Sama..a tak se snažím tak nějak...Ale já nevím..je to pro mě těžké....*“. A ke svému aktuálnímu pobytu v azylovém domě dodává: *...já si myslím, že když už sem šla do O..., tak já sem... už sem na to zanevřela...Já už sem prostě věděla, že to pro mě nebude dobré..já sem nejradši s přítelem a s dětma a já chci, aby to tak zůstalo, ale nejde to..... Já už chci, abych měla u sebe Sama, a byli sme v klidu. A věřím, že se přestěhujeme někde....*“

5.3.4 Shrnutí

Tato kapitola působí jako důležitá pro všechny aktéry výzkumu. Také pro mě jako pro sociálního pracovníka. Říct a slyšet nahlas, co už možná informantky vytěsnily, na co už nechtěly vzpomínat. Jak ony vnímají pobyt v azylovém domě a jaký pro ně měl význam. Nutno říct, že **azylový dům** jako takový, jako služba sociální prevence **má za cíl zlepšit schopnost klientek účinně řešit svoje problémy v oblasti sociální, materiální, finanční, vztahové, ale vyžaduje spolupráci klientek**, aby mohl být cíl splněn.

5.4 Význam a vliv okolí

V této kapitole se pokusím vyhodnotit, jak vliv okolí působí na jednotlivé aktérky. Z vyprávění všech tří informantek vyplývá, že některé vztahy je ovlivnily a že se vyskytly situace, problémy, které měly vliv na jejich životní fungování. Samozřejmě, že nás všechny ovlivňuje v životě to, co se událo v naší blízkosti, pak však záleží na schopnostech jedince, jak si v životě poradí. Všechny tři aktérky výzkumu mají základní vzdělání, k tomu přidám zkušenost ze své praxe, že velká část žen, které sociální službu azylový dům využívají, jsou na tom stejně – nedokončené střední vzdělání, některé po základní škole ani na další vyšší školní stupeň nenastoupily. Také se nezmiňují o svém otci, jsou tedy z neúplné rodiny. Opravdu to neměly a nemají snadné. Kategorie, které se k tomuto okruhu vztahují, by mohly pomoci objasnit, s jakými překážkami se informantky setkaly a jak se jim je podařilo, případně nepodařilo zvládnout a překonat.

- Vztahy v rodině
- Vztahy s okolím
- Co se nedaří
- AD jako motivace

5.4.1 Vztahy v rodině

Kategorií **Vztahy v rodině** se rozumí v tomto výzkumu vztahy s rodiči, prarodiči, sourozenci a také s partnery, respektive se zde jedná o otce dětí informantek. A myslím, že je důležité se věnovat i vztahům k jejich vlastním dětem. V něčem se jednotlivé informace a sdělení zúčastněných dost podobají, v jiných ohledech jsou zcela odlišné.

Sára si to možná úplně nepřiznala, ale z její výpovědi je poznat, že je pro ni matka důležitá, možná z ní má respekt. Zmiňuje ji v období svého neplánovaného těhotenství a pak když zůstala péče o syna v azylovém domě na ní samotné. Když totiž bydlely spolu, matka Sára se o Mirka zřejmě hodně starala. *„Mamě jsem to taky neřekla, protože ta už to jako tušila a říkala, jestli budeš těhotná, že, tak tě vyhodím z domu. Prostě strašila mě. Tak já jsem si říkala, jestli by mě fakt vyhodila z domu...Musím to tajit“*. Rozumím „výhrůžce“ Sářiny matky, ale jak se ukazuje dál, myslela to dobře, šlo jí o dceru a možná jen nevěděla, jak ji říct o plánovaném rodičovství. Řešila také vztah s přítelem a jeho postoj: *„...pak mě navrhl, že když to teda porodím a dám to pryč, tak budeme spolu...“*. Pomohla jí matka, naopak přítel se starat odmítl a opustil ji. *„Pak mě přemlouvala, abych si to teda nakonec nechala, tak sem si nakonec to dítě nechala.., no a jeho tatínek se na mě vyprdl“*. Vztah k Mirečkovi si hledala a našla: *„Pak už postupem času si vytvoříte nějaké to pouto a nakonec si uvědomíte, že vlastně chlap za to nestojí. Zato abyste kvůli chlapovi dala jako dítě pryč nebo abyste šla na potrat, a tak, že...“*. Sára několikrát zmiňuje, že ji přístup přítele k jejímu těhotenství hodně poznamenal: *„Pořád sem sama, od té doby, ještě sem se asi z toho nějak jako nevzpamatovala, nebo se spíš bojím, že bych zase dopadla stejně. Partnera si teď ještě nehledám, teď jsem v té práci a to je pro mě důležitější“*.

Nela je naopak se **svým přítelem od patnácti let** a z jejího vyprávění vypadá, že jen „plodí“ děti, ale zodpovědnost mu chybí. Ona to tak nevidí. Když ho poznala, užívala si volnost, kterou jí její matka dávala. Možná se jí matka mohla věnovat víc, ale zaznělo, že měla dalších šest dětí (o otci nebo o mužském členu domácnosti se nikdy nezmínila) a že měla spoustu

starostí s bydlením, financemi a s OSPOD. Možná Nela našla někoho, kdo se o ni zajímal – toho svého přítele a buď to je závislost na něm, nebo velká láska, protože co se týká **pomoci s dětmi**, mluví Nela **převážně o své matce**: „*Já sem potřebovala, aby mi s tím někdo pomohl, tak sem šla za mamkou, protože ona mě vždycky pomáhala i s dětma a...*“. Když mluví o partnerovi, často používá **my**: „*My sme se s přítelem dostali do nějakých finančních problémů..., my sme o ty tři děti přišly, byly nám vzité...My víme teda, kde sou, ale nemáme ted' možnost se s něma vidět....*“. **Z azylového domu**, kde byla poprvé s dětmi, **odešla, protože nechtěla – nemohla – být bez něj**, jak říká: „*...ale bylo mě tam strašně smutno a já sem tam vlastně nemohla být s tím přítelem.....A já sem chtěla být s ním a to s těma dětma bylo moc, tak sem za ním jezdila...*“. Velmi zajímavé sdělení od Nely v této souvislosti: „*Do dneška nechápu, v čem byl problém.....jako já sem navštěvovala toho přítele. Vlastně já sem se pak jednoho dne nevrátila do toho azylového domu..., jenomže to se zase nelíbilo sociálce a tímto nám pak zavolali a řekli nám, že takto to nejde vlastně, že děti musí pryč*“. Ale co se týká **vztahu s přítelem**, zaznívají i tato slova: „*To, že mě ty děti vzali, tak to bylo těžké. Já, my sme to s přítelem těžce vzali, myslím si ale, že nás to hodně sblížilo, protože sme byli při sobě a mohli sme si pomáhat a to mě pomáhalo, že sme to nesli oba. Mu to bylo taky líto a tak sem na to nebyla sama, jo.*“ S další dcerou bydleli chvíli u příteleva otce, ale zřejmě ani tam nebyly vhodné podmínky pro výchovu dítěte, **tentokrát šla s dcerou i s přítelem do azylového domu pro rodiny s dětmi**. Docela se nabízí, že by teď mohlo být vše v pořádku...Ale asi nebylo, malá Nelinka byla Nele a Honzovi také odebrána. Nikola totiž vysvětluje, že jim v azylovém domě chyběli kamarádi a také začala **být víc v kontaktu se sestrou**, „jednou“ tam „*... byl nějaký mejdan....a prostě nás jako policajti vzali a já sem měla Nelču u sebe..a oni..oni nám ju vzali. Takže nám ju vzali, zůstali sme bez ní ze dne na den*“. Takže **odebrané čtyři děti**, Nela tuto „kapitolu“ zakončuje takto: „*My už sme se s přítelem smířili, že teda..že ty děti předešlé..že už jim necháme ten život, že už je necháme v těch rodinách, kde jsou spokojené..a prostě..už nás to trápí, tak se na ně nechceme nijak vázat, ale Sama si vzít nenecháme*“.

Zdenka měla s matkou jiný vztah. Zdenka jí **zazlívala odchod z domku** do azylového domu, a návštěvami u babičky a u dědy a následnými návraty do azylového domu se tento pocit ještě umocňoval. O **prarodičích mluvila moc pěkně** a byla poznat i změna ve vyjadřování. Asi Zdenka tak trošku tuší, že kdyby byli prarodiče, možná by žila jinak. „*...u babičky a dědy mi bylo líp.*“. Když si našla Zdenčina matka nového přítele a založili si rodinu, tak se Zdenka rozhodla pro svého přítele a přestěhování k němu, ačkoliv nebyla zletilá, měla by rádně

docházet do školy. Matka zřejmě nic z toho neřešila... A tak je Zdenka bez vzdělání. „*Matka se potom aji s bráchama odstěhovala zpátky do V.....Já sem šla bydlet k Petrovi. Do školy sem pak už nechodila, byla sem na pracáku, Petr taky nikde nedělal*“. **S dětmi jí pomáhala přítelova matka Vanda, přítel nastoupil do výkonu trestu** a Zdenka s dětmi šla do azylového domu. Pak se Zdenka s dětmi stěhovala tu k „nějakému“ příteli, pak zpět do azylového domu, k dalšímu příteli, otěhotněla, další azylový dům atd. Zdenka si chtěla spíše užívat – **Alenu si vzala do péče Vanda, další děti dávala na hlídání**, sama o sobě říká, že: „... *je hezká a chlapi na ni letí..*“. Ale ke konci interview, kde se ohlíží za tím, co už „má za sebou“, tak hodnotí svoje zkušenosti, ale končí vcelku pozitivně: „*S dědou si volám, škoda, že je v Čechách..on mi chtěl dát ten byt, ale byl tam nějaký problém, tak ho asi koupil někdo jiný a tak nic. Matku navštěvuju, Natálka je už velká....když tam jedeme, tak si holky pohrají. Bydlím u přítele, už docela dlouho, no..chodí do práce, stará se o nás..Michal má odklad, Zdenička chodí do školky...*“.

5.4.2 Vztahy s okolím

K utváření osobnosti přispívá velkou a významnou měrou i okolí. Tyto ženy, které mi vyprávěly svůj příběh, odkryly svoje vztahy a události, které jim utkvěly v paměti, které na ně nějak zapůsobily, že si je zapamatovaly a zmínily. Škola byla zmíněna okrajově a vzhledem k tomu, že jsme se bavily i o dětství, je to spíše smutné. Nejde pouze o dosažené vzdělání, ale také o vrstevníky a kamarády, kteří jsou pro plnohodnotné dětství velmi důležití. Školní výuka se skládá nejen z předmětů považovaných za základní (český jazyk, matematika ad.), ale také z předmětů, jimž je obecně věnován menší prostor a pozornost. Kupříkladu předmět Výchova k občanství žáky seznamuje se základními informacemi o životě společnosti a ve společnosti a zahrnuje mj. rovněž základy rodinné výchovy, čímž se pro děti z nefunkčních rodin, které si tyto znalosti nemohou částečně osvojit v plnohodnotném mimoškolním a rodinném životě, stává o to potřebnější. Ve školských zařízeních se také pravidelně konají přednášky a besedy na témata vztažená k věku žáků a studentů. Je možné by aktérky výzkumu měly „jiné starosti“, než ty, které zazněly z jejich vyprávění. Dále byly významné vztahy v azylových domech a také se sociálním odborem, bylo zajímavé, jak to tyto ženy vnímaly.

Zdenku bavila škola v době, kdy odešli z azylového domu a nastěhovali se k prarodičům: „*Škola celkem šla, tam sem byla právě s těma děčkama, tak sme po škole chodili do parku,*

no..Jenže sem propadla a to už mě pak nebavilo. Tak sem pak na školu už kašlala, začala sem chodit s klukem....normálně sem u něj bývala, spávala, jeho matce to nevadilo". Jestliže si Zdenky matka nevšímal, tak si Zdenka vybrala to nejvýhodnější pro ni. A to jí možná tak trochu zůstalo. V azylovém domě si „nemohla dělat, co chtěla“, tak jak byla vlastně od dětství zvyklá, možná i proto uvádí neshody s pracovníky - nedodržování domovního řádu a v soužití s ostatními klientkami - a také to, jak se k tomu postavila „jako ten jejich domácí řád mě štval...samý kontroly..ale taky sme věděly, jaká je třeba ta pracovnice..nebo ta, za kterou můžu jít a které to bylo jedno.....pak sem se skamarádila s jednou holkou, Monikou, s tou sem si rozuměla...to sme spolu řádily..s těma ostatníma ženskýma sem si nesesla...ostatní mě nezajímaly, furt na mě donášely...". Zdenka spolupracovala i s OSPOD. Začalo to tím, že: „Sociálka měla problém s tím, že ten byt, kde sme byli, byl moc malý.., tak mi řekli, že bych mohla jít s děckama do azyláku..“, pak pokračovala, že: „sociálka se furt zajímala..“, a když chtěla Vanda Alenku do péče, Zdenka se k této situaci vyjadřuje takto: „...sociálka byla taky pro...“. Dodává, že se domluvili na pobytech Alenky u Zdenky. V závěru to Zdenka i potvrzuje, že se všemi dětmi navštěvuje matku.

Sára se ke škole vyjadřovala k tomu, co ji trápilo jako malou, i když si to asi uvědomila až jako dospělá: „..tam jsem byla vlastně ve škole a najednou, když vlastně dete do jiného prostředí, kde to neznáte, tak je to pro dítě těžký. Neví, jaké budou děcka ve škole....To si pak zvyknete na nějaké lidi, pak zase na jiné a pak tu školu měníte“. Sára vnímá ochuzení o stálé kamarády ve škole, uvědomuje si nevýhody opakovaného střídání škol. S OSPOD Sára nemá „problém“, dokonce uvádí, že kdyby nevěděla: „zeptala bych se někde na sociálce nebo někoho tam, co mám udělat...“. Asi nejvíc ze všeho ji ovlivnily vztahy s ostatními v azylovém domě, s pracovníky, i s ostatními ubytovanými maminkami s dětmi a jak sama říká Sára: „No, ovlivnilo mě to jako hodně... Jako dá vám to něco dobrého a něco špatného...tady byly ty asistentky, fakt pomáhaly..kdybych nevěděla, tak se zeptám... Ale třeba když sem bydlela dole, co tam se mnou bydlely, ty matky. To bylo občas takové..že..to vám moc nepřidá..A když něco po vás pořád chcou, tak jediny, co vás napadne, je jít nahoru za asistentkou a říct to asistentce a postěžovat si asistentce. Jenomže není asistentka vaše mama, tak nebude za vás všechno řešit. Prostě se musí ženská postavit a prostě říct ne!“. Sára si uvědomovala vztahy v azylovém domě, i to jak na ni působily, ale až pak si tuto zkušenost přenesla do pracovních vztahů: „Jo, tam mám kolektiv, v zaměstnání. A taky je to tak, jak na té [REDAKCE]. Venku byste se s těma lidma nebavila, ale ať už je to na [REDAKCE] nebo v práci, tak s těma lidma musíte vycházet. A vždycky se najde

někdo, kdo se vám to snaží všechno překazit a kdo je takovej, jako, ne že bonzák, no ale chodí donášet na vás. To je takovy, jo, než toho člověka odhadnete“.

Nela školu zmínila při stěhování z azylového domu, také si **uvědomuje význam toho, že si nemusela zvykat na nové spolužáky a kamarády**: „*A když sme se přestěhovali pak do domu, naštěstí to bylo ve stejné vesnici, tak sem se vrátila vlastně do stejné..té školy, za stejnýma kamarádama, tak to už bylo pro mě jednodušší*“. Jenže školu nedokončila, když otěhotněla a porodila v šestnácti letech. V tu dobu měla místo kamarádů a bezstarostného života už přítele a dítě a spoustu dalších starostí. Nebyla na to sama, podporovala ji matka, o které Nela mluví opravdu hodně, určitě mají mezi sebou **dobrý vztah**, ale **nejvíc Nela řeší OSPOD, která odebral děti**: „*...vlastně sem porodila v šestnácti a tak sem nestihla dokončit školu. A naštěstí ale.., já sem se bála, že mě bude sociálka tlačit do toho domu, jako zpátky do toho azylového domu..*“.

když měla Nela s přítelem u sebe pouze dceru Nelinku (čtvrté dítě v pořadí), bydleli u příteleva otce. „*No tak sme potom řekli sociálce, že bydlení máme, ukázali sme to a ..jako na to neprotestovali nijak, takže to sem pak byla víc v klidu, tak to sem byla ráda. To bylo takové pěkné období, takže sem si to užila*“.

Pak ale zase pokračuje: „*No a ..jenomže tam také občas přišla sociálka. A prostě přišli nevhod..... A protože sem zase otěhotněla a už sem věděla, že to bude..že se to nebude líbit sociálce....*“.

Nela má pocit, že za ni **všechno rozhodují sociální pracovníci na OSPOD**, jestli se stará o děti dobře, nebo ne. Nela spíše odmítala přijmout, a jak tvrdí „*nechájala*“ pravidla soužití v azylovém domě, která také vnímá záporně. Je dost možné, že ji ovlivnily vztahy, které tam panovaly a také fakt, že tam nebyla s přítelem. Avšak když s přítelem v azylovém domě byla, zase jí chyběli další přátelé: „*Tam se mě to vlastně i líbilo..Ale na druhou stranu sme tam byli sami dvě – nebyli tam tam ti naši kamarádi..a po nějakém čase, když sme tam byli pořád sami, tak já sem je potřebovala*“.

Nela působí dojmem, že zkrátka stále nedospěla.

Zdenčiny vztahy mimo rodinu byly taktéž „pouze“ sociálka, negativně vnímané vztahy v azylovém domě „*ještěže sem se mohla zavřít na pokoji a nemusela sem se s nima bavit*“, až na velké kamarádství s Monikou, dcerou jedné klientky „*To mě bavilo, když sem měla někoho, s kým sem si rozuměla, to sme spolu zase řádily..(smích)*“.

Zdenka měla **nějaké známé i mimo azylový dům**, díky nim se snažila nalézt vlastní bydlení, to se jí i podařilo, ale bylo z pohledu pracovníků SPOD nevhodné.

5.4.3 Co se nedaří

Tato kapitola nebude prostý výčet neúspěchů akterek výzkumu. Bude to spíš takové zmapování nástrah, které se v jejich životě vyskytly a kterým třeba informantky neunikly či neodolaly. Jelikož se témata v jednotlivých okruzích prolínají, může to na první pohled vypadat, že následující text se opakuje a shoduje s předchozími texty. Některé informace jsou ale v jiných souvislostech a tak mohou objasnit to či ono jednání a konání.

Nedokončenou střední školu si Sára uvědomuje, sama totiž říká: „*Tak třeba na té škole, to jsem nastoupila do toho Pre....Tak tam sem ze začátku byla spokojená....jezdila sem ráno třeba v šest do školy a večer v osm sem se vracela z praxe..*“. Z vyprávění Sáry vyplývá, že měla režim školní docházky dobře nastavený. I přes nedokončené středoškolské vzdělání si Sára našla zaměstnání a uplatňuje se na trhu práce.

Zdenku také škola bavila, i když se bavíme o základní škole, ale **matka měla v době, kdy Zdenka potřebovala její podporu, nový vztah a jiné starosti**. „*Do školy sem pak už nechodila, byla sem na pracáku, Petr taky nikde nedělal*“. Z výpovědi Zdenky sdělené informace působí, že jim oběma popisovaný zahálčivý život zřejmě vyhovoval. Ještě po narození prvních dvou dětí bydleli u Petrové matky. „*Petr šel sedět, já sem pak zas otěhotněla*“. Zdenka **řešila otcovství u třetího dítěte**: „*Nevěřil mi, že je Zdenička jeho..ale čí by byla? Byla strašně podobná Alence*“. Další vztah a další dítě a další problémy. „*Chodila sem pořád s Markem, i kvůli němu sem měla v azyláku průšvihy..no, tu trávu..ale já byla fakt zamilovaná..zvažovali sme i bydlení u jeho matky, ale oni bydleli v pronajatym domě a nakonec že tam s děckama nemůžu bydlet*“. **Drogy, absence bydlení, finance, nezaměstnaný přítel**. Zdenka šla tedy vlastní cestou. „*No.., vlastně sem z toho azyláku, kde sem byla rok, sem šla do bytu, co mi sehnal kamoš.. No to bydlení asi nebylo úplně dobré..Nezaplatila sem nájem, neměla sem peníze..tak sem se dozvěděla, jak se dá vydělat..šla sem darovat vajíčka, prodala sem vlasy.., jak to prostě šlo..*“.

Nela má také celkem dost negativních zkušeností: „*My sme se s přítelem dostali do nějaké..do nějakých finančních problémů, protože nám mamka nepomáhala*“. Také **zkušenost s užíváním drog i se svým přítelem**: „*já sem to přiznala..jako sociálním..paní..že sme měli problémy s přítelem, že sme občas měli..užívali dorgy nějaké.. a to bylo.to byl velký problém*“. Nela dál sděluje: „*byl problém s tím bydlením, co sme neměli. Když to vlastně sociálka zjistila, že mám.., že s přítelem čekáme dítě....tak říkali, že pokud si neseženeme nějaké bydlení, že nám prostě dítě vezmou....My sme bydleli u toho přítelovéhoho otce...jenomže tam také přišla sociálka. A prostě přišla nevhod.....a oni to*

nedokázali pochopit, že sem unavená, že je toho prostě moc...pořád to sváděli na to... a nevěřili nám, že už drogy nebereme. ...A tam potom vznikaly..tím, že nemohl sehnat práci, tak sme potom nemohli zaplatit jako moc to bydlení a jídlo.....v Otz...si Honza hledal práci..“. Na konci vyprávění Nela říká, že: *„Přítel nemá tu práci..tak je to těžké“.*

5.4.4 Azylový dům jako motivace

První interview bylo uskutečněno se Sárrou a tato kategorie, kdy by mohl být azylový dům motivací, vyplynula tak samozřejmě, když se Sára zamyslela nad tím, zda ji nějak **zkušenost s azylovým domem ovlivnila**: *„No, ovlivnilo mě to jako hodně. Že bych tak už nechtěla dopadnout. Dá vám to třeba i to dobré. Jako dá vám to něco dobrého a něco špatného, jo. Že si odnesete dobrého třeba to, že se třeba maminky, které neumijou vařit, tak jim pomůžou, naučíjou je vařit nebo hospodařit s penězama nebo uklízet a takovy ty věci. A špatny, třeba co sem si odnesla, tak to hlavně ty matky, co tady potom s vama bydlely, že. Ukážou vám takový směr, kterým byste určitě nechtěla jít a ani tak dopadnout...“.* Sára dál hodnotí: *„...určitě bych se snažila, abych sem teda nikdy nemusela jít, jo. Že, nechtěla bych být na pracáku, ani rodit jedno dítě za druhým, ani si najít partnera, který bude pít, nebude chodit do práce a bude mě mlátit a bude se spoléhat, že já budu pracovat a donesu peníze. Nechtěla bych se sem nikdy....dostat. Prostě snažím se o to, abych měla práci, aby malej chodil do školky, abych si nenašla žádného takového chlapa, abych dopadla stejně jako ty ženské, které tady bydlely a měly třeba pšt děti, čtyři a chodily z azyláku do azyláku...to by mě asi...to by na moji psychiku nebylo. Takže se snažím fakt chodit do práce, vydělávat, něco si našetřit, najít si svoje bydlení, abych nebyla pořád vázána na mamu, abych se osamostatnila, abych sem nikdy s tím dítětem nemusela jít.....tak tohle bych fakt nechtěla, jo, jako, dělit se s někým o soukromí. Tady nemáte soukromí, ale žijete takovej otevřenej život, jakože vám každej tak vidí do soukromí.....Když sem tady bydlela a viděla ty matky, co sem dou bydlet...tak sem si řekla, že takhle v životě určitě dopadnout nechcu – jako pobírat podporu, nepracovat, jenom se starat o děti, chlapa mít zavřeného v kriminálu, jenom si s ním dopisovat...“.* Sára si tedy z azylového domu **odnesla i dobré i špatné, ví, co chce, ví, co nechce**, a dle toho, jak se vyjádřila, také ví, jak toho, **co chce, může dosáhnout**. Tato informantka tedy svou zkušenost s azylovým domem vnímá i jako prospěšnou pro další její život a běžné fungování.

Nela měla s pobytem v azylových domech jiné zkušenosti. Jak tohle období vnímá? Tři pobyty v azylových domech a třikrát odebrání dítěte (dětí). Spojuje si Nela tyto události s azylovým domem? Už dříve z jejích výpovědí zaznělo, že některým věcem nerozumí. Ovlivnily nějak zkušenosti v AD chování a jednání Nely? Z interview je zřejmé, že jí velmi záleží na vztahu s přítelem: „...*hmm, to jo..., to bysme chtěli být spolu. My se máme moc rádi i ty děti.....Já chci prostě žít normálně..chci být s přítelem..jako o tohle dítě chci bojovat..to vím. Takže dělám všechno proto, aby to tak nebylo... a vydržím to... a uvidím. ...a snažím se...Prostě další dítě si vzít nenechám.... Já bych si prostě přála...aby mě dali pokoj...už sem tomu..už sem tomu hodně dala..že sem prostě...já chci klid...a věřím, že se přestěhuju někde...ale je to těžké....Přítel nemá tu práci...tak je to těžké.., ale“.*

Nela to neměla zřejmě vůbec lehké. Když hovoří o tom, že už **ví, co chce**, tak to vyznívá, že v této konkrétní chvíli **nejspíš ví, ale jaké kroky k tomuto cíli vedou, zřejmě neví**. Neví, na koho se obrátit o pomoc.

Zdenka také tak nějak tuší, co nechce a co chce, ale moc netuší, jak těchto svých cílů může dosáhnout. V interview zaznívají tyto myšlenky, tyto její úvahy: „*Nevím...prostě to nějak vydržet... a co nejdřív jít pryč...*“.

Zdenka ví, co chce, ale spíš to vypadá jako útěk, protože od pobytu v azylovém domě zřejmě nic neočekává, bere to jako něco, co musí vydržet. Když mluví o tom, že: „*bych se do azyláku už nikdy nechtěla vrátit. Nechtěla....a nechtěla bych ani, aby se to stalo mým děckám..*“.

Zdenka bydlí v bytě mimo AD už před rok. Je to dostatečně dlouhá doba na to, aby se dalo říct, že se stabilizovala a začala běžně fungovat? A je možné, že ji zkušenosti, které má s pobyty v azylovém domě, ovlivnily pozitivně a ona zvládá domácnost, děti, finance?

5.4.5 Shrnutí

Z výzkumu vyplývá a ukazuje se, jak moc informantky byly a vlastně stále jsou ovlivněny okolím a vztahy s ním. Zaznívá shodně potřeba mít někoho blízkého, i když některé vztahy, viz poslední kategorie, nemusí působit zrovna jako vhodné. Všechny aktérky jsou ochotny kvůli pozornosti muže nechat školy, přijít o děti, „živořit“ bez peněz, žít rodinu. Toto jejich jednání nepůsobí jako chování dospělých osob, ačkoli podle data narození a zákona dospělé jsou. Celá tato situace působí tak, jako by si zkrátily období dětství a starosti, někdy existenční, musí řešit od mládí. Bylo by dobré, kdyby úplně poslední kapitola **AD jako motivace** měla přesně takový význam, jaký má v názvu.

6 DISKUZE

Po prezentaci výše uvedených zjištění se otevírá prostor pro souhrnné a závěrečné zhodnocení předkládané práce s ohledem na cíl a výzkumnou otázku. Cílem studie bylo nahlédnout do života akterek výzkumu, popsat a interpretovat zjištěné poznatky s důrazem na individuální prožívání zkoumaného období a událostí v jejich životě. Tento cíl se podařilo naplnit prostřednictvím subjektivního pohledu informantek na vliv zkušenosti s pobytem v azylovém domě v dětském věku. Velmi si vážím toho, že jsem mohla být u všech těchto návratů do minulosti, „oprašování“ zapomenutých a potlačených vzpomínek, jítření minulosti, pojmenovávání prožívaných pocitů, přemýšlení „nahlas“, zamýšlení se apod. Na základě získaných teoretických poznatků, zjištění z empirického výzkumu a vytýčeného cíle výzkumu byla stanovena výzkumná otázka: ***Jak informantky vnímají zkušenost s pobytem v azylovém domě v dětství.*** Tato otázka se ukázala jako velmi významná v daném výzkumu. Ze získaných dat byly postupně vygenerovány čtyři tematické okruhy obsahující témata, která se jevila jako nejvýznamnější. Jsou jimi: *vzpomínky na dětství; být matkou; dospělá v azylovém domě; význam a vliv okolí.* Všechny aktérky započaly interview právě vzpomínkami na dětství a po celou dobu rozhovoru se informantky k tomuto tématu vracely, prolínalo se celým vyprávěním. Nepochybně je zkušenost s pobytem v dětství v azylovém domě ovlivnila. Jejich bezstarostný dětský svět byl narušen „nějakou“ životní krizí dospělých členů rodiny. Možná by tato krize mohla být zažehnána i v podmínkách stávajícího bydlení s podporou a pomocí organizací, které se věnují rodinám s dětmi a dalších odborníků, ale nestalo se. Zřejmě se jednalo o selhání rodiny ve více oblastech, možná přišla pomoc pozdě – okolnosti, za kterých se dostaly aktérky výzkumu jako děti do azylového domu se svými matkami, nedokázaly s přesností určit. Co je téměř jisté, že všechny aktérky pochází z rodiny samoživitelky – o otcích, krom jedné zmínky od Báry, nepadla žádná informace. Rodiny měly finanční problémy, větší počet dětí, zkušenost se „sociálkou“. Shodně zaznívaly při vzpomínkách na pobyt v azylovém domě coby dětí místo radostných zážitků, koníčků, školních úspěchů, zájmových aktivit spíše pocity smutku, bezmoci, „nezájmu“, odsunutí na vedlejší kolej. Ztráta známého prostředí, ztráta kamarádů a život v omezených a z pohledu informantek omezujících podmínkách bez vysvětlení, bez nějakých ohledů na zranitelnost dětí měla na informantky vliv. I když si všechny zpětně uvědomují, že to jejich matky neměly vůbec lehké, je zásadní pojem **zpětně**. V tu dobu, v jejich dětství byly vystaveny stavům bezmoci, že nemohou nijak pomoci a nijak situaci ovlivnit. Mohlo by to vypadat, že byly nuceny předčasně dospět. Pokračování výpovědí však

tuto tezi vyvrací. Přerušeni školní docházky, změna školy i spolužáků a pak další změna, ovlivnily negativně postoj ke vzdělání (nulová podpora a motivace ze strany jejich matek) a tak informantky nepovažovaly školu za důležitou. Možná i kvůli tomu se staly tak brzy matkami – s kamarádkami neřešily věc a starosti obvyklé věku dospívajících dívek, protože se přátelství stěhováním přetrhala, slabší školní docházkou byly ochuzeny o vzdělávání formou preventivních přednášek ve školách. Přátelství, intimní přátelství s opačným pohlavím, pak dopadlo tak, že jako velmi mladé otěhotněly a místo bezstarostných školních let se najednou musely starat o malé dítě a řešit existenciální podmínky, což shledávám při základním vzdělání spíše náročnější. Absencí mužského vzoru v rodině se ani vztahy informantek nevyvíjely směrem, který by rodinu upevnil, navíc zde sehrává roli, že se seznamují s partnery podobného smýšlení, životního stylu, sociální skupiny. S přihlédnutím k aktuální situaci trhu s byty byla cesta do azylového domu částečně předvídatelná, ačkoli samozřejmě nelze paušalizovat.

Azylový dům v dospělosti vnímají informantky ne zcela pozitivně a přínosně, dle jejich sdělení je pravidla v azylovém domě staví do role dítěte, které musí poslouchat a dodržovat je. Ke svému okolí se staví spíše odmítavým či kritickým postojem, nikoli však k sobě. I v dospělosti se cítily v azylovém domě osaměle, bezradně, bezmocně, pod tlakem. Uvědomují si ale, že takhle žít nechtějí. Možná, že i tuší, jak by chtěly žít, ale kroky, které vedou k tomuto cíli, jsou mnohdy nad jejich síly. V tomto ale vidím možnosti azylového domu a individuální spolupráci s klientkami, nastavení vhodných principů poskytování sociální služby.

Aktérky výzkumu jsou ovlivněné a i ovlivnitelné okolím, vztahy v rodině, s partnerem. Sára negativně ve smyslu, že znejistěla ke vztahům k mužům. Nela stejně jako Zdenka byla a je ovlivněna svým přítelem – nezaměstnanost a užívání drog. Pracovníci OSPOD a jejich činnost je oběma ženami vnímána negativně. Sárů hodně ovlivnily vztahy v azylovém domě, ta měla největší potřebu se těmito vztahy zabývat. Kromě Zdenky není ve výpovědích zmíněna širší rodina, informantky tak zřejmě neměly možnost vidět jiný vzorec chování, než u **svých matek, které s nimi jako dětmi využily v nouzi sociální službu azylový dům.** Není záměrem této práce hodnotit význam sociální služby azylový dům a kvalitu poskytovaných služeb, spíše se nabízí prostor pro hledání zkvalitnění této služby. Od všech informantek zaznělo, že v azylovém domě bylo i něco pozitivního, pomoc při vedení domácnosti, péči o dítě, pomoc při vedení k samostatnosti při vyřizování oprávněných zájmů, zájem, dokonce přátelství. Všechny aktérky mají zkušenost s opakovanými pobyty v azylovém domě, všechny shodně vyjádřily, že by do azylového domu už nechtěly a že by

nechtěly, aby jejich děti měly s pobyty v azylovém domě další zkušenosti. Protože při této úvaze se vrací myšlenkami zpět do azylového domu v dětství a nevzpomínají zrovna moc rády.

Všechny aktérky jsou mladé a velká část vzpomínek z období dospělosti se týká opakovaných pobytů v azylových domech, kde strávily opravdu několik let života. A **hlavně, jejich děti s nimi!** Sára byla v azylovém domě v dětství asi třikrát, její syn dvakrát. Všechny děti Nely byly postupně se svou matkou v azylovém domě, teď má u sebe jen nejmladšího syna, starší děti jsou v pěstounské péči, ona sama byla v dětství v azylovém domě jednou. Zdenka byla v azylovém domě jako dítě jednou, se svými dětmi byla v azylovém domě také již vícekrát. Dle výsledků výzkumu je zcela na místě zabývat se touto problematikou hlouběji. Nabízí se úvaha, že děti těchto žen budou být někdy v budoucnu účastníky podobného výzkumu jako informanti se zkušeností s pobytem v azylovém domě v dětství a i v dospělosti? Dle provedeného výzkumu je pravděpodobné, že by mohly kroky jejich dětí vést do azylového domu, i když zatím jsou malé, ale přesto, jak se ukázalo, dětství v azylovém domě aktérky tohoto výzkumu poznamenalo - napodobování vzorců chování v rodině, neúplná rodina, nefunkční rodina (drogy, nezaměstnanost), nedokončené vzdělání. Jak tedy s rodinou pracovat, aby bylo možné tuto cestu, tento směr změnit, otočit, zvrátit? Výsledky výzkumu platí pro výzkumný vzorek, zobecnitelné zřejmě nejsou, možnost využití doporučení by ale mohla mít širší rozměr. Jelikož se jedná o nakumulování více problémů, určitě by bylo vhodné **podporovat multidisciplinární týmovou práci** v sociálních službách pro rodiny s dětmi, respektive v azylových domech, zapojit odborníky napříč obory tvořené z tzv. pomáhajících organizací a resortů MPSV, MZ, MŠMT apod. Sociální pracovník má znalosti z oblasti práva, pedagogiky, ekonomiky, medicíny, psychologie a dalších společenskovedních oborů, ale není kompetentní žádnou z těchto profesí suplovat. Multidisciplinární tým složený z např. psychologa, sociálního pracovníka, sociálního pedagoga, speciálního pedagoga by byl pro klienty velmi přínosný. Samozřejmostí je individuální přístup, současně by byla nutná společná jednání v rámci supervize apod. ve prospěch klienta. Práce jak s dospělými osobami, tak s dětmi vyžaduje specifitější přístup – sociální pedagogika je profese, která využívá výchovu pro všechny věkové kategorie, nespécializuje se pouze na děti.

Rozdělením kompetencí by byla práce s rodinou komplexnější a odbornější, také podrobnější a možná důslednější – protože jeden sociální pracovník nemůže vše v jedné osobě zvládnout. Sociální pedagogika je v systému sociální pomoci zatím značně opomíjena.

Na klíčových pozicích v azylových domech jsou zaměstnáni absolventi sociální práce, kteří uživatelky nabádají ke změně, což ale nestačí. Sociální pedagog by byl obohacením sociálních služeb právě proto, aby klientky edukoval ke změně, aby jim nejen pomáhal, ale vedl je k tomu, jak si mají pomoci samy. Díky tomuto multidisciplinárnímu týmu by bylo možné pracovat s dětmi, na zkvalitňování vztahu matka – dítě, edukovat i dospělé osoby – programy na zlepšení finanční gramotnosti, péči o dítě. Toto doporučení je ale nutné upravit legislativně.

Do azylového domu se dostávají osoby bez přístřeší, mnohdy na hranici absolutní chudoby a na stabilizaci a zlepšení svojí sociální situace mají ze zákona jeden rok. Tato doba slouží nejen k pochopení života klientek azylového domu pro matky s dětmi, ale i k metodám práce, která by pomohla k účinnějšímu řešení nepříznivé sociální situace klientů prostřednictvím intervencí zaměřených na zlepšení dovedností matek jako je péče o děti, prohlubování rodičovských dovedností, vedení domácnosti, finanční plánování, dluhové poradenství, zaměstnání, bydlení. V některých případech může být délka jednoho roku pro některé z klientek příliš krátká doba k osvojení a udržení nových dovedností, pak je žádoucí a vhodné pracovat s klienty i po ukončení ubytování, a to formou návazných služeb (terénní programy, SAS, apod.). Jako důležitou shledávám podporu klientek při hledání a prohlubování toho, co se jim daří a na tomto základě postavit vzájemnou spolupráci. Pokud se podaří klientce dát děti do školy, najít si zaměstnání, ale ne bydlení, po roce musí toto místo opustit a „jít dál“, nemá většinou jinou možnost než oslovit o pomoc další azylový dům a na vzestupu je azylová turistika. I když i při hledání zaměstnání vyvstává problém, všechny informantky mají základní vzdělání, kromě jedné aktérky žádnou pracovní zkušenost, tudíž mají velmi omezené možnosti získání zaměstnání. Významnými aktéry tohoto procesu mohou být zaměstnavatelé, kteří by vytvořili pracovní místa pro matky-samoživitelky (ranní směna, zkrácené úvazky), vhodné by byly možnosti chráněných pracovních příležitostí, tréninkových zaměstnání, které by umožnily nejen získání a upevnění pracovních návyků, ale i umožnění získání finančních prostředků, zmírňování závislosti na státu a sociálních dávkách. Opět se nabízí možnost legislativních kroků v tomto směru. I když v poslední době jsem zaznamenala nové rekvalifikační „agentury“, které jsou pružnější než Úřad práce, v nichž vidím potenciál v souvislosti s prací s klientkami azylových domů.

Pokud by se tyto kroky povedly, mohly by být klientky schopnější vést běžný život, nebudou závislé na sociální službě a na státu, budou samostatnější. Díky multidisciplinárnímu týmu

se mohou zvyšovat jejich rodičovské kompetence, budou „vzory“ svým dětem, zvýší se jejich životní standard, nabízí se spolupráce se školou, apod.

Pro pracovníky sociálních služeb se nabízí vzdělávání formou seminářů, workshopů s nácviky metod a technik v oblastech, které povedou ke zlepšení dovedností pracovníků při práci s klienty, např. výcvik v krizové intervenci, sebezkušenostní výcviky, supervize, dluhové poradenství, komunikace. Tyto metody zčásti „posílí“ pracovníky, a jsou využitelné při zeschopňování klientek, aby se postavily na vlastní nohy.

ZÁVĚR

Cílem diplomové práce bylo **porozumět, jakým způsobem popisují ženy, matky s dětmi, svou zkušenost s pobytem v azylovém domě v dětství a v dospělosti a jaký význam pro ně tato zkušenost má**, zda a jak je tato zkušenost ovlivnila, zda má či nemá vliv na to, že v dospělosti též využily tuto sociální službu.

Abych získala potřebné informace o této problematice, bylo žádoucí teoreticky popsat témata, která jsou s cílem diplomové práce spojená. V teoretické části jsem se zabývala tématem rodiny, jejími funkcemi, také rodinami nefunkčními. Nejen v této kapitole byla tématika osamoceneného rodičovství a neúplné rodiny, protože právě do této skupiny matky, které vyhledávají ubytování v azylovém domě, patří. Významnou je také kapitola o azylovém domě jako zařízení služeb sociální prevence, kde osamocené matky s dětmi mohou nalézt dočasné útočiště. Dotkla jsem se také sociální práce a sociální pedagogiky v azylových domech.

V empirické části má své místo kapitola zaměřená na životní příběh, protože právě životní příběh je předmětem výzkumu mé diplomové práce, dále výzkumná strategie, analýza a interpretace získaných dat. Zvolenou výzkumnou strategií byla kvalitativní metoda. Úkolem této strategie je objasnit, jak lidé chápou to, co se děje a také jednají určitým způsobem. Technikou sběru dat bylo narativní interview, výběr respondentů byl záměrný. Participantky byly seznámeny s cílem výzkumu a využitím získaných dat, rozhovory byly se souhlasem akterek nahrány na diktafon. Během rozhovorů jsem kladla také doplňující otázky, abych se dozvěděla co nejpřesnější odpovědi. Analýzou a interpretací získaných dat jsem mohla odpovědět na výzkumnou otázku „Jak informantky vnímají svůj pobyt v azylovém domě v dětství a jaký vliv na ně tato zkušenost má“, a to tak, že je tato zkušenost ovlivnila a měla spíše negativní vliv na jejich další životní fungování.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. ALAN, Josef, 1989. *Etapy života očima sociologie*. Praha: Panorama. Pyramida (Panorama). ISBN 8070380446.
2. BAKOŠOVÁ, Zlatica, 2008. *Sociálna pedagogika ako životná pomoc*. Bratislava: FF UK. ISBN 978-80-969944-0-3.
3. BAKOŠOVÁ, Zlatica, 2011. *Teórie sociálnej pedagogiky*. Bratislava: FF UK. ISBN 978-80-970675-0-2
4. BEDNÁŘOVÁ, Zdeňka, Kateřina, MACKOVÁ a Hana, Prokešová, 2006. *Studijní materiál o problematice domácího násilí pro pracovnice a pracovníky orgánů sociálně-právní ochrany dětí*. Praha MPSV: Acorus. ISBN8086878503
5. ČERMÁK, Ivo, Tomáš, ŘIHÁČEK, Roman HYTYCH a kol, 2013. *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 9788021063822
6. ČERMÁK, Ivo. *Narativně orientovaná analýza*. In *Metodologie psychologického výzkumu: Konsilience v rozmanitosti*. Praha: Academia, 2006. s. 85-109, 24 s. Blatný, M.(ed.). ISBN 8020014500.
7. DISMAN, Miroslav, 2000. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 3. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 8024601397.
8. FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA, 2009. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada. Psyché (Grada). ISBN 9788024727813.
9. GAVORA, Peter, 2000. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido.
10. GLUMBÍKOVÁ, Kateřina, Alice GOJOVÁ, 2016. *Vnímané potřeby klientek azylových domů pro matky s dětmi*. Sociální práce/sociálna práca, č. 3, s. 21-38. ISSN 1805885X.
11. GOFFMAN, Erving, 2003. *Stigma: Poznámky k problému zvládnání narušené identity*. Praha: SLON. ISBN 80-86429-21-0
12. HENDL, Jan, 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál. ISBN 8073670402.
13. HELUS, Zdeněk, Richard, JEDLIČKA, ed., 2014. *Teorie výchovy - tradice, současnost, perspektivy*. V Praze: Karolinum. ISBN 9788024624129.

14. KELLER, Jan, 2010. *Na pokraji trhu práce – ke sporům o příčinách chudoby*. Sociální práce/sociální práce, č. 1, s. 57-64. ISSN 12136204
15. KOLDINSKÁ, Kristýna, 2007. *Sociální právo*. Praha: C. H. Beck. ISBN 9788071796206
16. KOPŘIVOVÁ, Jana, 2010. *Azylový dům v Kojetíně pomáhá matkám v – nejen – finanční tísní*. Sociální práce/sociální práce, č. 1, s. 21-23. ISSN 12136204
17. KRAUS, Blahoslav, 2008. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál. ISBN 9788073673833.
18. KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ, 2001. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido. ISBN 8073150042.
19. KREBS, Vojtěch a Jaroslava DURDISOVÁ, 2010. *Sociální politika*. Praha: Codex Bohemia, (5.přepracované vydání). ISBN 9788073575854.
20. KROUTILOVÁ, NOVÁKOVÁ, Radana, Jitka, VACULÍKOVÁ a Alena PODANÁ, 2016. *Jak si žijí „samoživý(?)“: spokojenost s bydlením pohledem samoživitelek*. Sociální práce/sociální práce, č. 3, s. 5 – 20. ISSN 1805885X.
21. KŘIVOHLAVÝ, Jaro, 2003. *Psychologie zdraví*. Vyd. 2. Praha: Portál. ISBN 8071787744.
22. KUBÁTOVÁ, Helena, 2010. *Sociologie životního způsobu*. Praha: Grada. Sociologie (Grada). ISBN 9788024724560.
23. LINDOVSKÁ, Eliška, 2013. *Způsoby zvládnutí obtížných situací v kontextu bezdomovectví*. Sociální práce/sociální práce, č. 4, s. 110-125. ISSN 12136204
24. MAREŠ, Petr, 2006. *Faktory sociálního vyloučení*. Praha: VÚPSV, výzkumné centrum Brno. ISBN 8087007158.
25. MATĚJČEK, Zdeněk, 1992. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN. Psychologická literatura. ISBN 8004252362.
26. MATĚJČEK, Zdeněk, Zdeněk, DYTRYCH, 2002. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada Publishing a.s. ISBN 80-247-0332-7.
27. MATĚJČEK, Zdeněk, Josef LANGMEIER, 1981. *Výpravy za člověkem*. Praha: Odeon. ISBN 0107081

28. MATOUŠEK, Oldřich, 2003a. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 8086429199.
29. MATOUŠEK, Oldřich, 2003b. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál. ISBN 8071785482.
30. MATOUŠEK, Oldřich, 2003c. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál. ISBN 8071785490.
31. MATOUŠEK, Oldřich, Pavla KODYMOVÁ a Jana KOLÁČKOVÁ, ed., 2005. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál. ISBN 807367002x.
32. MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ, 2010. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. Praha: Portál. ISBN 9788073677398.
33. MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ, 2014. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál. ISBN 9788026206972.
34. MIOVSKÝ, Michal, 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada. Psyché (Grada). ISBN 8024713624.
35. MÜHLPACHR, Pavel, 2008. *Sociopatologie pro sociální pracovníky*. 2008. Brno: MSD. ISBN 9788073920692.
36. MOŽNÝ, Ivo, 2006. *Rodina a společnost*. [1. vyd.]. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). Studijní texty. ISBN 80-86429-58-X.
37. NAKONEČNÝ, Milan, 1995. *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia. ISBN 8020005250.
38. NAVRÁTIL, Pavel, 2003. *Romové v české společnosti: jak se nám spolu žije a jaké má naše soužití vyhlídky*. Praha: Portál. ISBN 8071787418.
39. NEČASOVÁ, Mirka, 2004. *Respekt ke klientům na praktickém příkladě kvality života seniorů v domově*. Sociální práce/sociální práce, č. 4, s. 39-54. ISSN 1213624
40. PAYNE, Malcolm, 2016. *Modern Social Work Theory*. 4th edition. New York: Oxford University Press. ISBN 9780190615246.
41. PRŮCHA, Jan, 2006. *Přehled pedagogiky: úvod do studia oboru*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál. ISBN 8071789445.

42. PRŮCHA, Jan, Jiří MAREŠ a Eliška WALTEROVÁ, 2003. *Pedagogický slovník*. 4. aktualizované vyd. Praha: Portál. ISBN 8071787728.
43. ŘEZÁČ, Jaroslav, 1998. *Sociální psychologie*. Brno: Paido. Edice pedagogické literatury. ISBN 8085931486.
44. ŘÍČAN, Pavel, 2004. *Cesta životem*. Praha: Portál. ISBN 8071788295.
45. SCHWARZOVÁ, Gabriela, 2005. *Sociální práce s bezdomovci*. In MATOUŠEK, Oldřich, Jana, KOLÁČKOVÁ a Pavla KODYMOVÁ, *Sociální práce v praxi. Specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál. ISBN807367002X
46. SMUTKOVÁ, Lucie, 2007. *Sociální práce s rodinou*. Hradec Králové: Gaudeamus. ISBN 9788070410691
47. SOBOTKOVÁ, Irena, 2001. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál. ISBN 8071785598.
48. SPOUSTOVÁ, Ivana, VOŇKOVÁ, Jiřina. 2016. *Domácí násilí z pohledu žen a dětí (Právní stav k 1.1.2016)*. Praha: PROFEM, o.p.s. ISBN 9788090456457
49. STRAUSS, Anselm L. a Juliet CORBIN, 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce. SCAN. ISBN 808583460x.
50. STŘELEČEK, Stanislav, ed., 2005. *Studie z teorie a metodiky výchovy*. Brno: Masarykova univerzita v Brně. ISBN 8021036877.
51. ŠEVČÍK, Drahomír a Naděžda ŠPATENKOVÁ, 2011. *Domácí násilí: kontext, dynamika a intervence*. Praha: Portál. ISBN 9788073676902.
52. ŠIMEČKOVÁ, Jana, 2010. *Aplikace rozvojových cílů tisíciletí na situaci sociálně vyloučených v Evropě (Romové a vzdělání)*. Sociální práce/sociální práce, č. 1, s. 82-87. ISSN 12136204
53. ŠPATENKOVÁ, Naděžda, 2004a. *Krize: psychologický a sociologický fenomén*. Praha: Grada. Psyché (Grada). ISBN 8024708884.
54. ŠPATENKOVÁ, Naděžda, 2004b. *Krizová intervence pro praxi*. Praha: Grada. Psyché (Grada). ISBN 8024705869.
55. ŠPATENKOVÁ, Naděžda, 2006. *Jak řeší krizi moderní žena*. Praha: Grada. Pro moderní ženu. ISBN 8024712024.

56. ŠRAJER, Jindřich, 2012. *Etika a požadavek komplexnosti v sociální práci*. Sociální práce/sociální práce, č. 3, s. 81-89.
57. ŠRAJER, Jindřich a Libor MUSIL, ed., 2008. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. České Budějovice: Libor Musil v nakl. Albert. ISBN 9788073261450.
58. ŠVAŘÍČEK, Roman, Klára ŠEĐOVÁ. 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál. ISBN 9788073673130.
59. ŠVEC, Jakub, 2009. *Příručka pro sociální integraci*. Praha: Úřad vlády VÚPSV. ISBN 9788074400148
60. ÚLEHLA, Ivan, 2004. *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe*. Praha: Sociologické nakladatelství. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 8085850699.
61. VÁGNEROVÁ, Marie, 1999. *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*. Praha: Portál. ISBN 8071784966
62. VÁGNEROVÁ, Marie, 2008. *Poradenská psychologická diagnostika dětí a dospívajících*. Praha: Karolinum. ISBN 9788024615387.
63. VÁGNEROVÁ, Marie, 2007. *Vývojová psychologie II.: dospělost a stáří*. Praha: Karolinum. ISBN 9788024613185.
64. VÁGNEROVÁ, Marie, 2005. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0956-8.
65. VOŇKOVÁ, Jiřina a Ivana SPOUSTOVÁ, 2016. *Domácí násilí z pohledu žen a dětí: právní stav k 1.1.2016*. 3. přepracované vydání. Praha: proFem. ISBN 9788090456457.
66. ZATLOUKALOVÁ, Ivana, 2014. *Potřeby klientek azylových domů po jejich odchodu z hlediska sociálního fungování (bakalářská práce)*. Olomouc: Univerzita Palackého.
67. ČESKO. 1995. Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře – znění od 1. 1. 2020. In: *Zákony pro lidi.cz* [online]. © AION CS 2010-2020 [cit. 19. 5. 2020]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1995-117>

68. ČESKO. 1999. Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí – znění od 1. 1. 2018. In: *Zákony pro lidi.cz* [online]. © AION CS 2010-2020 [cit. 19. 5. 2020]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359>
69. ČESKO, 2006. Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi – znění od 1. 1. 2019. In: *Zákony pro lidi.cz* [online]. © AION CS 2010-2020 [cit. 19. 5. 2020]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-111>
70. ČESKO, 2006. Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách – znění od 1. 1. 2019. In: *Zákony pro lidi.cz* [online]. © AION CS 2010-2020 [cit. 19. 5. 2020]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>
71. ČESKO, 2006, Vyhláška č. 505/2006 Sb. Vyhláška, kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách – znění od 1. 1. 2019. In: *Zákony pro lidi.cz* [online]. © AION CS 2010-2020 [cit. 19. 5. 2020]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-505>
72. ČESKO, 2012. Zákon č. 89/2012 Sb., Zákon občanský zákoník – znění od 1. 1. 2019. In: *Zákony pro lidi.cz* [online]. © AION CS 2010-2020 [cit. 19. 5. 2020]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

AD Azylový dům

Apod a podobně

Aj. a jiné

Atd. a tak dále

č. číslo

IPA interpretativní fenomenologická analýza

MPSV Ministerstvo práce a sociálních věcí

MZ Ministerstvo zdravotnictví

MŠMT Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

Např. například

OSPOD orgán sociálně-právní ochrany dětí

s. strana

SAS sociálně aktivizační služba

Sb. sbírky

Tj. to je

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek č.1: <i>Vliv sociální zkušenosti</i> (Nakonečný, 1995, s.32).....	30
Obrázek č.2: <i>Sociální vyloučení a jevy, které s ním souvisí</i> (Švec, 2009, s. 7).....	32
Obrázek č. 3: <i>Past sociálního vyloučení</i> (Švec, 2009, s. 8).....	33
Obrázek č. 4: <i>Dedukce shora dolů, zdola nahoru ve vývoji teorie</i> (Payne, 2016, str. 71)...	49

SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1: <i>Schéma životního cyklu</i> (Alan, 1989, s. 68, 69).....	20
Tabulka č. 2: <i>Základní údaje o informantkách</i>	58
Tabulka č. 3: <i>Schéma okruhů a kategorií ve výsledcích analýzy</i>	65

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Informovaný souhlas

Příloha P II: Ukázka počátečního kódování

Příloha P II: Ukázka rodičích se témat

PŘÍLOHA P I: INFORMOVANÝ SOUHLAS

Informovaný souhlas

Vážená paní,

Jmenuji se Ivana Zatloukalová. Studuji druhý ročník magisterského studia speciální pedagogiky.

Cílem mého výzkumu je porozumět jaký způsobem popisujete svou zkušenost s pobytem v azylovém domě v dětství a v dospělosti a jaký význam pro Vás tyto zkušenosti mají

Dovolte mi poděkovat za Vaši účast na výzkumném šetření a předat Vám informovaný souhlas, skrze který vyslovujete svůj jednoznačný souhlas s níže uvedeným prohlášením.

Prohlášení

Prohlašuji, že souhlasím s tím, abych se stal/a účastníkem výzkumného šetření a rovněž souhlasím s tím, že pro potřeby realizace a vyhodnocení informací bude mnou poskytnutý rozhovor nahráván na diktafon.

Se všemi získanými údaji bude ze strany výzkumníka nakládáno anonymně. Získané materiály budou archivovány pouze u výzkumníka, přičemž přístup k nim má jen on.

Výsledky výzkumného šetření budou zveřejněny v rámci publikační činnosti, avšak bez uvedení bližších osobních údajů o účastnících.

Tento informovaný souhlas je vyhotoven ve dvou stejnopisech, z nichž jeden obdrží účastník výzkumu a druhý výzkumník.

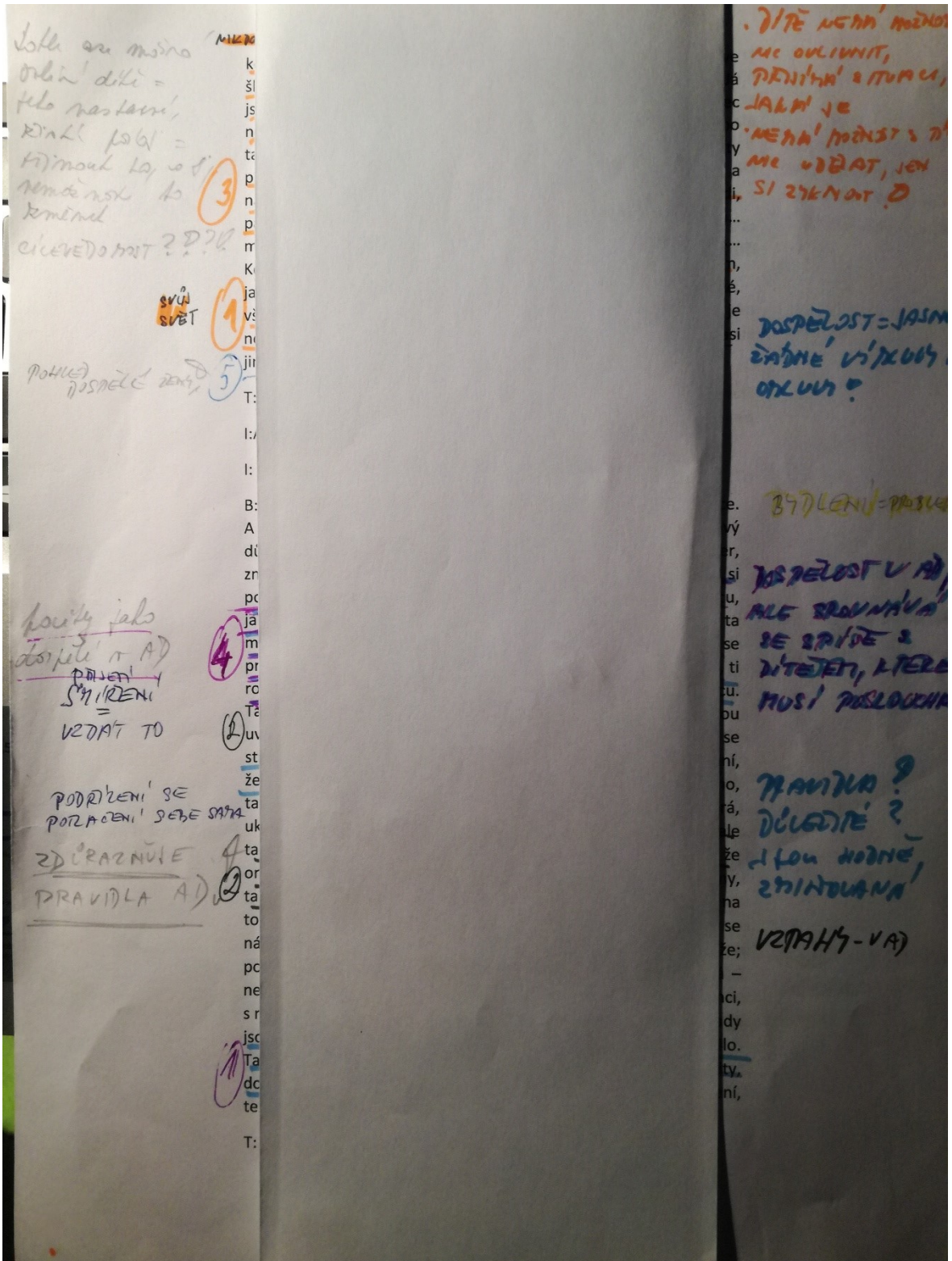
Podpis výzkumníka: .....

V.....dne.....

Podpis účastníka: .....

PŘÍLOHA P II: UKÁZKA POČÁTEČNÍHO KÓDOVÁNÍ

PŘÍLOHA P III: UKÁZKA RODÍČÍCH SE TÉMAT

DĚTSKÍ V AD

- fyzika a fyzika, co jiného mi vyhá?
- obvy
- někdy vyprávěl si
- například nemohou nikde ani odjet

DOSPĚLÁ V AD

- což znamená, ptal se a s jinými vady
- někdy třeba žít - možná možná??

VZTAHY
okolo

- matka důležitá - obava, práce
- v AD - klíč
- pravdě
- a paměť

POCITŮ BEZROUČI

HLEDÁNÍ SAMA SEBE - KATY PATO???

- nevědomě si, či kvůli tomu říkával to, co
- si nechtěla sama - před do AD jako dle
- říkával před
- říkával před
- říkával před
- říkával před
- říkával před

VZTAHY
PARENTA

- „při práci“ - odlišná je?
- úroveň - kvůli tomu někdy děti říci?

RODIČOVSKÍ

- je pro práci a každé dítě - co má?
- vše???
- AD???
- říkával = říkával říci - říkával říci
- říkával říci a říkával říci
- = ne něco byla sama - le fortuna
- má to má
- no například má
- například, říkával děti